

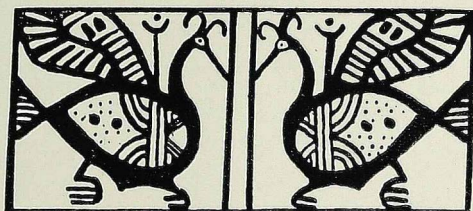

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ, ύπουργός, ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΦΡΙΞΟΣ
ΒΡΑΧΑΣ, Χ. ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΚΗΣ, ΠΑΤΛΟΣ ΦΛΩΡΟΣ, ΜΙΚΡΗ
ΚΡΗΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΙ-
ΝΗΣ, ΠΑΤΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ,
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ-
ΚΗΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΝΑΚΑΚΗΣ.

ΤΕΤΧΟΣ ΕΙΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΤΟΥ 1866—1869

94-95

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Υπεύθυνος έκδοτης: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ
Ἄνδροκλέους 2, Λευκωσία.

Ἐτησίαι συνδρομὴ £1.250 μίλις
Ἐτησίαι συνδρομὴ ἐξωτερικοῦ £1.500 μίλις
Τιμὴ τεύχους £0.125 μίλις

Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται. Κλισὲ καὶ φωτογραφίες ἐπιστρέφονται.
Τὰ ἀνάτυπα πληρώνονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Δυὸ ποιήματα γιὰ τὸ Ἀρκάδι	σ. 269
Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙ, ἔπουροσῶ: Ἡ Κρήτη, ἡ Ἰδέα τῆς Ἐλευθερίας καὶ ἡ Κύπρος (σημείωμα)	270
ΦΡ. ΒΡΑΧΑ: Οἱ ἐθνικὲς ἐπέτειοι (ἄρθρο)	271
Χ. ΣΤΑΤΡΟΥΛΑΚΗ: Συμβολικὴ προσφορὰ στὸν Ἐθνάρχη Μακάριο (σχόλιο)	274
Π. ΦΛΩΡΟΥ: Ἀρκάδι καὶ «Κράτος» (μελέτημα)	275
ΜΙΚΡΗ ΚΡΗΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ (Δημοτικά, Ἀ. Μαρκέλλου, Γ. Καλομενοπούλου, Γ. Γεωρθεασάκη, Δ. Μαρκαουλάκη, Κ. Ἀπανωμεριτάκη, Κ. Κορωνάκη, Δ. Δαφέρμου)	278
Γ. ΧΑΤΖΙΝΗ: Σύμβολα ἕψους καὶ μεγαλείου (σημείωμα)	285
Χ. ΣΤΑΤΡΟΥΛΑΚΗ: Τελευταία μυσταγωγία (χρονικὸ)	286
Π. ΚΡΙΝΑΙΟΥ: Τὸ Ἀρκάδι καὶ ἡ Λευτεριά τοῦ Θανάτου (ποίημα)	291
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Τὸ «Ἡφαίστειο» τοῦ Παντελεῆ Πρεβελάκη (κριτικὸ μελέτημα)	293
Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ: Πορεία πρὸς τὸ Ἀρκάδι (ὀδοιπορικὸ)	297
Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗ: Προσκύνημα στὸ Ἀρκάδι (ἐντυπώσεις)	299
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Τὸ 1940—41 μὲ εἰκόνες (σχόλιο)	302
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΚΗ: Ἔτσι πολέμοῦσαμε 1940—41 (σκίτσα μὲ μολύβι)	303
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Τὸ καρὰβι «Ἀρκάδι» (θεατρικὸ)	307
Ι. ΚΑΝΑΚΑΚΗ: Δυὸ γλυπτά	315
Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗ: Ὁ Ὅρκος (μελέτη)	308

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ — Κ. Χ ρ υ σ ἄ ν θ η: Τὸ τεύχος γιὰ τὴν Κρητικὴ Ἐπανάσταση 1866—1869 — Ἱστορικὴ—Λαογραφικὴ Ἑταιρεία Ρεθύμνης — ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ — Κ. Χ ρ υ σ ἄ ν θ η: Μ. Δημάκη «Ἡ περιπέτεια», Γ. Σφακιανὰκη «Ἀντίλεκτα», Ἐ. Πρεβελάκη «Ἡ Μεγάλη Κρητικὴ Ἐπανάσταση 1866—1869», Ν. Ἀρβανίτη «Τὸ μεγάλο μαντάτο», Ν. Ρούσου «Μπροστὰ στὴν Ἐρυθρὰ» — ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ — Γ. Χατζηκωστῆ: Γιὰ τὴ βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς Ἀρκαδίου.

Υπεύθυνος κατὰ τὸν νόμον: δρ Κ. Χρυσάνθης.
Τυπώθηκε στὰ Τυπογραφεία ΖΑΒΑΛΛΗ, Λευκωσία - Κύπρος.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Πνευματική Όμάδα: ΦΡΙΞΟΣ ΒΡΑΧΑΣ, ΤΑΚΗΣ ΦΥΛΑΚΤΟΥ,
Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Γραμματέας: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ Η'

ΙΟΥΛΙΟΣ—ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1968

ΑΡ. 94—95

ΔΥΟ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ

ΛΟΓΟΣ ΠΟΛΕΜΙΣΤΩΝ ΣΤΗ ΜΟΝΗ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Υπάρχουμε στα μάτια σου επισκέπτη. Και μὴ ζητᾷς μὲ γράμματα ἀλφραδῆτου
να μαντέψης τὴν πηγὴ μας.

Ὁ τραχὴλος κοσμεῖται τοῦ μοναστηριοῦ μὲ τὰ κρανία ἡρώων. Τὰ ὀνόματα δὲν
ἔχουν βάρος διὰν ξεπεράσουνε τὸ νοητό. Τὸν ἥλιο πήραμε σὶδὸ σιῆθος σὰν κρατῆρα
τῶν μετᾶλλον. Κοσμογονεῖς σὰ μάχεσαι γιὰ λεύτερο καιρὸ, δικό σου καὶ τοῦ γεί-
τονα κι' αὐτῶν ποὺ θᾶρθουν μὲς τῆς μάνας τὸ καρφάδι.

Δοιπόν, σᾶς ἐπιτρέπεται ὁ χορὸς μὲ ἀκριτικὲς φριγοῦρες, μὲ κρασί ποὺ τ' ἀπο-
στάλαξαν ἀπ' τοῦ βιολιοῦ τὰ κλάματα. Τὰ βρέφη πρέπει νὰ φορέσουνε τὸν οὐρανὸ
μ' ἓνα σπαθὶ ποὺ λάμπει σὰν τὸ κύταρο τῆς πρωΐας. Πλησιάζετε σὶς πηγὲς τῶν
θρύλων δίχως πέλματα μὰ μὲ τὰ χεῖλη καὶ τὰ μάτια. Ἡ δάφνη γέμισε πολλὸ αἷμα.
Μὰ ἡ πέτρα ρίζωσε.

Δὲν ἔχουμε συμβόλαια μὲ τὸ θάνατο. Διψοῦμε γιὰ ζωὴ γι' αὐτὸ τὸν τραχὴλο
ὕποκλινουμε σὶτὴ λάμψη τοῦ θανάτου, τὴ δική σας ὑπογράφοντας ζωὴ μὲ κόκκινη
σφραγίδα. Δικὰ σας τὰ μνημεῖα μας. Ἐμᾶς τὸ πνεῦμα ἐκινυφλώνεται ὡς κοιτᾶμε
τὴ βαρειά σας φτέρνα ν' ἀροτριᾷ μιὰ Κρήτη.

ΤΟ ΚΑΡΑΒΙ «ΑΡΚΑΔΙ»

Στοὺς ὑπερὸς τῆς θέλησης κοιμᾶται ἡ σύνεση. Ἐγὼ τὴν πολεμῶ μὲ τὸ χαλκὸ
τῆς πρόρας μου. Μὲ καρτεροῦνε ζᾷ κι' ἀνθρώποι γιὰ λευκώματα καὶ γιὰ μολύβια.
Δὲ γίνεται ξεσήκωμα χωρὶς νὰ φαγωθῇ τὸ πέλημα σου καὶ νὰ κυριώσῃ ἡ ράχη σου.

Κατέβασα τὴν ἄγκυρα βαθεῖα μὲς τὴν ψυχὴ μου, σὶτὴ ματιὰ τῶν θηλυκῶν ἀνα-
σεμιῶν ποὺ καρτεροῦνε σὶτὴν ἀκτὴ τὰ βρέφη γλύφοντας μὲ γλῶσσα ἀντριείας. Τὸ
ξένο ἀκόντιο σάρκες δὲν πληγώνει μόνον μὲς τὴν ψυχὴ τὸ μέταλλο ὀξειδώνει τοῦ
ψηλοῦ μειώπου. Δοιπόν, θὰ οἰκονομήσω τὸ νερὸ γιὰ νὰ ποτίσω τὴ γενιὰ ποὺ θᾶρθη.

Ἡ πρώτη στάλα τοῦ αἵματος ὑπόγραψε. Ἡ δευτέρη ταχυδρομήθηκε σὶδὸ μέλ-
λον. Ἐλευθερία ἢ Θάνατος. Μὲ λένε «Αρκάδι» καὶ περιδιαβάζω ἐκεῖ σὰ κύ-
ματα τῆς Κρήτης. Καὶ κουβαλῶ καὶ κουβαλῶ θροφὲς καὶ κουβαλῶ μαρούτι· στοὺς
αἰῶνες τῶν αἰῶνων.

Η ΚΡΗΤΗ, Η ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ

Ἡ συμπλήρωσις 100 ἐτῶν ἀπὸ τῆς λήξεως τῶν συνεχῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἐπαναφέρει εἰς τὴν μνήμην μας τὰς μεγάλας θυσίας τῆς ἡρωϊκοῦ νήσου πρὸς κατάκτησιν αὐτῆς. Ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας γέννημα τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ ὁ ἀποτροπιασμός πρὸς τὸ «δούλιον ἡμαρ» διακατεῖχον πάντας τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν μακρὰν τῶν ἱστορίαν. Δείγματα τῆς πίστεως καὶ ἀφοσιώσεώς των ταύτης ἔδωσαν πλειστάκις καὶ ὑπῆρξαν εἰς αὐτήν, ὅπως καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα, διδάσκαλοι τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ νεώτεροι ἐλληνικοὶ ἀγῶνες καὶ αἱ ἐλληνικαὶ ἐπανάστασεις δὲν ἐπεζήτησαν ποτὲ τὴν λύσιν κοινωνικῶν προβλημάτων. Ὑπῆρξαν ἀγῶνες ἐλευθερίας καὶ ἀγῶνες πρὸς διάδοσιν τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ τοῦτο διαφέρουν τῶν συγχρόνων ἀγῶνων ἄλλων λαῶν, οἵτινες συνδυάζουν τὴν ἐπιδιώξιν τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ὑπὲρ ἑλευθερίας ἀγῶνας.

Ἡ Κρήτη ὑπῆρξε συνεπῆς πρὸς τὸν τοιοῦτον πανελλήνιον χαρακτῆρα τῶν ἐθνικῶν τῆς ἀγῶνων. Ἡ πίστις καὶ ἀφοσίωσις πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας κατέστηρε τὸν κρητικὸν λαὸν πρότυπον λαοῦ ἐμψυχουμένου ὑπ' αὐτῆς καὶ θυσιάζοντος τὰ πάντα εἰς τὸν βωμόν τῆς. Οἱ ἡρωϊσμοί, ἡ γενναϊότης καὶ ἡ ἐν γένει ἀρετὴ τοῦ λαοῦ τοῦτον προκαλοῦσι τὸν θάνατον παντὸς πιστεύοντος εἰς ὑψηλὰ ἰδεώδη καὶ ἀπαγκιστρομένου δι' αὐτῶν ἐκ τῶν ὑλικῶν ἐπιδιώξεων ὡς τοῦ μόνου ἢ τοῦ κυρίου σκοποῦ τῆς ζωῆς. Τὸ Ἀρκάδι καὶ ἡ θυσία τοῦ Ἡγουμενοῦ Γαβριὴλ θὰ παραμείνωσιν αἰῶνιον σύμβολον ἀρετῆς καὶ προσηλώσεως εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας.

Μετὰ μακροὺς καὶ ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας ὁ κρητικὸς λαὸς ἐπέτυχε τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἰδέας ταύτης οὐχὶ διὰ τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, ἣτις ἀπετέλεσε τὸν μεταβατικὸν σταθμὸν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐνωματώσεως τῆς νήσου εἰς τὸν ἐλληνικὸν κορμόν. Κατάληξις ἐδυνάμει αὐτῆς τῶν τοιοῦτων ἀγῶνων καὶ κλήσις πρὸς μίμησιν.

Πολλὰ τὰ κοινὰ ὑπάρχουν μεταξὺ τῆς ἱστορικῆς μοίρας τῆς Κύπρου καὶ τῆς Κρήτης. Κοινὰ εἰς τοὺς ἀγῶνας, κοινὰ εἰς τὰς θυσίας, κοινὰ εἰς τὰς ἐθνικὰς ἐπιδιώξεις. Παλαιότερα καὶ πρόσφατα δείγματα τῆς κοινότητος ταύτης ὀδηγοῦσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κοινὴ θὰ ὑπάρξῃ ἡ τύχη, ἂν ἐξακολουθῇ καὶ ἡ νῆσός μας νὰ ἐμμένῃ εἰς τὴν πίστιν εἰς τὰ ἐθνικὰ ἰδανικὰ καὶ δὲν ἀπεμπολῇ ταῦτα εἴτε πρὸ τῶν κινδύνων εἴτε πρὸ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς ψυχῆς εἰς τὴν ἰσχὺν τῆς ὑλικῆς δυνάμεως. Βασικὴ προϋπόθεσις εἶναι νὰ μὴ ἐπιτρέψωμεν νὰ φθαρῇ ἡ ψυχὴ μας καὶ ἀποβάλωμεν ἀφ' ἑαυτῶν ὅτι τίμιον καὶ ὑψηλὸν ἐπραγματοποίησεν ἡ ἐλληνικὴ πατρίς εἰς μακρὰν ζωὴν χιλιετηρίδων. Ἄν πιστεύωμεν εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἀξίας, ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα συνεπεῖς πρὸς ἑαυτοὺς καὶ σταθεροὶ εἰς τὴν πίστιν μας μὴ δειλιῶντες πρὸ τῶν ἐμποδίων καὶ τῶν προσκαιρῶν ἀντιζησῶν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ

Ἐπίτροπος Παιδείας.

ΟΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΕΤΕΙΟΙ*

Οί επέτειοι, ξέρομε, είναι σταθμοί συμβατικοί που μᾶς προσφέρονται σάν εύκαιριες ἀναπόλησης διαφόρων γεγονότων δεμένων με τή στενώτερη ἐθνική μας παράδοση ἢ με τήν ευρύτερη ἀνθρώπινη ἐμπειρία. Μᾶς βοηθοῦν νά καλλιγοῦμε τις ρίζες μας, ν' ἀναστήνωμε χρήσιμους θρύλους, νά ζυγνοῦμε μέσα μας περασμένες μορφές καί δοκιμασμένες ἀξίες, νά φωτίζουμε γενικά τὸ παρελθόν καί ν' ἀναμετροῦμε ἀπάνω στὰ μαθήματα καί τὰ παθήματά του τοὺς ὁρατισμούς καί τις προθέσεις μας στὴν πορεία μας πρὸς τὸ μέλλον...

Θὰ πῆτε: ἡ πνοὴ τοῦ χθὲς πού διασφαλίζει τὴ συνέχεια τῆς ἱστορίας συνιστᾷ δεδομένη προϋπόθεση γιὰ κάθε ἀξιο πνευματικὸ ἀνθρώπο καί, συνεπῶς, χρειά συμβατισμῶν δὲν ὑπάρχει. Κι ὁμως, οἱ επέτειοι, ὅπως συμπυκνώνουν πάνω καί πέρ' ἀπὸ τὴν καθημερινότητα καί τὸ ἀγχος τῆς τὴν οὐσία τῶν παλαιότερων πραγματοποιήσεων σάν σὲ συγκεκριμένα σταματήματα τοῦ χρόνου, προκαλοῦν σὲ ὀλοκληρωτικὴ ἀφιέρωση τῶν συνειδήσεων, γιατί, ἀκριβῶς, ἀποτελοῦν ζωντανές πηγές πνευματικῆς ζωῆς. Μοιάζουν μὲ προσκυνήματα στὰ ὅποια σέρομε κάθε τόσο τὰ κουρασμένα μας θήματα μὲ κατάνυξη γιὰ περισυλλογὴ καί γιὰ προσευχὴ — κι ὀρθώνονται σάν ζάγναντα τῆς μοίρας μας καί σάν συνεχῶς ἀνανεούμενες ἀφειρτές τῆς ζωῆς μας. Οἱ επέτειοι, καί προπαντὸς γιὰ λαοὺς πού ψήνονται ἀκατάπαυστα μέσα στὸ καμίνι τῶν ἀγώνων γιὰ ἐπιβίωση, ζεδιπλώνονται στὶς φυσικές σάν ἀλπθινή εὐλογία. Ἄρκει νά ξέρωμε νά τις νιώθωμε καί νά τις μελετοῦμε, ἄρκει νά μπορούμε νά τις στοχαζόμεστε σ' ὄλο τὸ βάθος καί τὴν ἔκτασή τους, ἄρκει νά τις ζοῦμε πραγματικά καί νά μὴ τις κρυπτόμε μονάχα. Γιατί, πρέπει νά θυμόμαστε πῶς οἱ ἐπέτειοι πού γίνονται στερεότυποι καί κοινοτυποί πανηγυρισμοὶ καί πανηγυρικοὶ πέφτουν μὲ τὸν καιρὸ σὲ ἀνυποληψία, ρηχαίνον ἀπὸ κάθε μῆνυμα καί παύουν νά μιλούν καί νά συγκινοῦν. Τὸ τελευταῖο τοῦτο οἱ νεοέλληνες δὲν πρέπει νὰ τὸ ξεχνοῦμε. Ἰδιαίτερα τοῦτες τις χαλεπές ὥρες τῆς ἰδιαίτερης Κυπριακῆς καί ευρύτερης ἐθνικῆς περιπέτειας μὲ τις τραυματισμένες ἰδέες καί τὴ χειμαζόμενη ἀντοχή... Τυχόν ἀποκόλληση ἀπὸ τὴν οὐσία τῶν πεπωμένων μας ἢ ἔστω χαλάρωση τῶν ἀρμῶν πού μᾶς σμίγουν μὲ τὴν παράδοσή μας θὰ μπορούσε νά καταλύσει ἢ νά διασαλεύσει τὰ πνευματικά μας θάρακα καί νά καταστήσει προβληματικὴ τὴν προέκτασή μας μέσα στὴν ἱστορία. Ἄφοῦ δὲν ἔχομε — καθὼς μαρτυροῦν τὰ ἴδια τὰ πράγματα — πού ἄλλοῦ ν' ἀκουμπήσωμε ἐξὸν στὶς δικές μας δυνάμεις. Ὁφείλομε, λοιπόν, νά περιμαζέψωμε ὅλες τις μνήμες μας καί νά τις ξαναδουλέψωμε φωτισμένα καί δημιουργικά γιὰ νά μπορέσωμε νά κρατήσωμε τὴ ψυχὴ μας ὀρθά. Συνεπῶς τις ἐ-

πετεῖους, πού μὲ τὸ νόημά τους στηρίζουν τὴ ζωὴ μας, πρέπει νά τις ἀντικρύζωμε μὲ δέος καί μὲ σοβαρὴ διάθεση πραγματικῆς μαθητείας.

Κι' ἀσφαλῶς δὲν χρειάζεται σοφία πολλὴ γιὰ νά ἐπισημάνη κανεὶς τὴν 25ην Μαρτίου καί τὴν 1ην Ἀπριλίου σάν τις σημαντικότερες ἐπετεῖους τοῦ νεώτερου ἐθνικοῦ μας βίου. Ἡ πρώτη, πού ἀντικατοπτρίζει τὸ ἔπος τῆς παλιγγενεσίας, σφραγίζει τὴ γενέθλια ληξιαρχικὴ πράξη τοῦ Νεοελληνισμοῦ· κι ἡ δευτέρη, πού ἀκτινοβολεῖ τὸ θαῦμα τοῦ Κυπριακοῦ σπκωμοῦ, καλεῖ στὴν ὀλοκλήρωση, τὴ δικαίωση καί τὴν ὀριστικὴ χειραφέτηση τῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους. Κι οἱ δυὸ μαζί συνιστοῦν μιὰ πολὺτιμη διαθήκη πού μᾶς κατέλιπεν ὁ χρόνος τόσο σάν ἀνεξάντλητη ἐμπνοὴ ὅσο καί σάν ἠθικὴ ἐπιταγή. Ὅλο τὸ πλῆθος τῶν ἀξιών τοῦ ἑλληνικοῦ παρελθόντος μετουσιώθηκε μὲ τὸ '21 καί τὸ '55 σὲ συγκεκριμένη πράξη πού μετακίνησε τὰ ἐρείσματα μας ἀπὸ τὰ βᾶθη τῶν αἰώνων μέσα στὴν ἴδια τὴ συνείδησή μας. Ἐτοὶ οἱ ἀποστασεις σμικρύνθηκαν κι ἡ θεωρία ἀπέβη χειροπιαστὸ γεγονός, μέσα καί πάνω ἀπὸ τὸ ὅποιο μπορούμε νά κατοπτρεύωμε ὀλόκληρο τὸν ἑαυτὸ μας.

Δὲν εἶναι δικὴ μας ὑπόθεση ἡ πολιτικὴ — ὅσο προσφιλῆς σ' ὅλους κι ἂν εἶναι σάν θέμα — γιὰ νά ἀσκοληθοῦμε μὲ τις δικές τῆς σχετικὲς καταξιώσεις καί ὑποχρεώσεις. Ὅμως, εἶναι δικὸ μας καθῆκο σάν δασκάλων νά ἴδωμε ποῖο τὸ δικὸ μας χρέος ἔναντι τῆς κληρονομίας αὐτῆς. Ἄλλωστε, ἐκεῖνο πού ἔχει τὴν πρωταρχικὴ σημασία εἶναι νά μπορῆ ὁ ἑλληνισμὸς νά ζῆ βασικά μέσα του τὰ μαθήματα καί τὰ ὁράματα τῆς ἱστορίας του γιὰ νά νάναι πρῶτα μέσα του ἑλληνικός κι' ἐλεύθερος. Γι' αὐτὸ, καί τὸ θᾶρος πού πέφτει στοὺς ὤμους τῆς Παιδείας πρέπει νά μεταβάλλεται σὲ ἐνέργεια πού διαρκῶς ν' ἀνανεώνεται ὄχι μοναχὰ σάν δύναμη ἀλλὰ καί σάν τρόπος προσφοράς. Ἄφοῦ οἱ καιροὶ πού διαρκῶς ἀλλάζουν ὑποβάλλουν τὴν ἀνάγκη τῆς συνεχοῦς προσαρμογῆς. Κι' ἀφοῦ ἡ θεώρηση τῆς ἱστορίας οὐδέποτε εἶναι στατικὴ — κι ἡ ἐρμηνεία τῆς παίρνει κάθε φορὰ τις διαστάσεις τοῦ φακοῦ τῶν περιστάτικῶν πού τὴν πλαισιώνουν. Τὸ θέμα εἶναι ἡ ἀσκηση ἔναντι τῆς ἱστορίας νά γίνεται μὲ μόχθο ἀτομικὸ κι' ὄχι σάν συλλογικὴ λειτουργία. Ἐξ ἄλλου, Παιδεία σημαίνει τὴν ἀτομικὴ ὑπεύθυνη καταβολὴ κι' ὄχι τὴν ἀνώνυμη ἀποδοχὴ κάτω ἀπὸ πᾶσκέπη τῆς ὀποισοδήποτε ἰδεολογίας. Οἱ ἰδεολογίες μπορεῖ νά μεθοῦν ἢ καί νά ἀπωθοῦν οἱ ἰδέες εἶναι πού οικοδομοῦν.

Κι ἐκεῖνο πού προσφέρεται μέσα ἀπὸ τις μεγάλες ἐπετεῖους πού γιορτάζωμε σήμερα εἶναι οἱ ἰδέες καί οἱ ἀξίες πού δίνουν νόημα στὴν ὑπαρξή μας.

Τὸ '21 δὲν ἴταν τυχαῖο ζεόπασμα μιᾶς μό-

* Διάλεξη πού δόθηκε, μὲ πρόσκληση τῶν «Πνευματικῆ Στέγη» Λευκωσίας, 1968.

ἐκπαιδευτικῶν ὀργανώσεων, στὴν «Πνευματικῆ

νης στιγμής' τὸ παρασκεύασε ἐπὶ αἰῶνες ἢ συνειδίχθη τὸ γένους καὶ φυσικὰ ὄχι μόνον ἀὰ ρομαντικὴ διεκδίκηση ἐθνικῆς ἀνάστασης. Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς τουρκοκρατίας, μὲ τὸ πληγμένο φιλότιμο καὶ μὲ τὴν πονεμένη μνήμη τῆς πορείας ποὺ διάγραφαν οἱ πατέρες του τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Βυζαντίου γιὰ λογαριασμὸ ὀλόκληρου τοῦ κόσμου κινήθηκε καὶ μὲ τὸ ὄνειρο νὰ διαμορφώσῃ καὶ πάλι μιὰν ἀποστολὴ θεμελιωμένη ἀπάνω στὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ὑπεύθυνου πολιτικοῦ θίου καὶ τῆς καθόλου κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς προκοπῆς του. Τὰ κείμενα τῶν ἀγωνιστῶν εἶναι κατὰσπαρτα ἀπὸ τις τέτιες προθέσεις ποὺ καὶ ἐκφράζουν κάποτε μὲ κλασσικὴ λιτότητα. Ὁ ἑρραῖος τις μεταβάλλει σὲ σάλπιγμα, ὁ Μακρυγιάννης τις φωνάζει τὴν κάθε στιγμή, ὁ Κολοκοτρώνης τις διακηρύττει συμβολικὰ πρὸς τοὺς νέους κάτω ἀπὸ τὴ σκιά τοῦ ἱεροῦ βράχου κι ὁ Κοραῖς τις κάνει σοφία.

(Διὰ τῶν παρόντων ἀγώνων ἠλευθερώσατε τὴν Ἑλλάδα, τῶν δὲ νέων ἀγώνων σκοπὸ πρέπει νὰ προβάλετε τὴ φύλαξη τῆς ἐλευθερίας... Οἱ πρότεροί σας ἀγῶνες ἐκαθάρισαν τὸ ἔδαφος ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ τυράνου. Σὰς μὲνει τῶρα ὁ μέγας ἀγὼν νὰ τὴν καθαρῖσετε ἀπὸ τὸ μολυσμὸ τῆς ἀδικίας του, θάλλοντες εἰς τὸπὸν αὐτῆς τὴ δικαιοσύνη, τὴ μητέρα τῆς εἰρήνης)...

Συνεπῶς ὅ,τι ἔχομε νὰ στοχαστοῦμε εἶναι τὸ πῶς ἀξιοποιήσαμε ἢ καλύτερα πῶς θὰ ἀξιοποιήσαμε τὰ βασικὰ αἰτήματα τοῦ '21. Διπλαδῆ, τὴν ἀρετὴ τῆς λεβεντιάς, τὸ νοικοκύρεμα καὶ τὴν εὐημερία τοῦ λαοῦ μας, τοὺς ἐλεύθερους θεομῶς, τὴν πνευματικὴν προκοπὴ καὶ τὴν καθολικὴν πρόοδο ποὺ θὰ μᾶς ἐντάξῃ σὰν ὑπολογισμοὺς συντελεστές στὰ πλαίσια τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς εὐρύτερης πολιτιστικῆς ζωῆς. Βέβαια, τὸ φοβερὸ τετρακοσάχρονο κενὸ τῆς τουρκοκρατίας κι οἱ τραγικὰ πεπερασμένες πλουτοπαραγωγικὲς πηγές μας εἶναι ἕνας φραγμὸς δύσκολος' ἀν συνειδητοποιήσαμε, ὅμως, τὴν ποιότητα τοῦ ἤθους καὶ τῆς πνευματικῆς ἀλκῆς μας, ἀν ζεστάνωμε μὲ τὸ ζῆλο τοῦ δασκάλου τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας προσαρμόζοντας τις σχετικὲς προσπάθειές μας στὶς ἀνάγκες μας κι ἀν ἐκμεταλλευθοῦμε μὲ σύστημα καὶ προγραμματισμὸ τις ὅποιες δυνατότητες τῆς γῆς μας καὶ τῆς γεωγραφικῆς μας μοίρας, δὲν μπροεὶ παρὰ σιγα-σιγα νὰ ἐξασφαλίσωμε τις προϋποθέσεις ποὺ χρειαζόμαστε γιὰ τὴ στήριξη τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς καὶ τὴν ἀνοδὸν μας.

Μὰ ὅλα αὐτὰ ἀπαιτοῦν, ὅπως θάλεγε ὁ Σολωμὸς («λογισμὸ κι ὄνειρο»), ἀξιοῦν ἔρευνα καὶ σκέδιο, ἐπιβάλλουν αὐτοπειθαρχία, ἀλληλεγγύη, αὐταπάρνηση. Διπλαδῆ, θέλουν παιδεία ποὺ νὰ σκύψῃ βαθεῖα ὡς τις ρίζες τοῦ ἔθνους, ν' ἀντικρύσῃ μὲ ψυχραιμία τὰ προβλήματα του, νὰ ἱεραρχήσῃ τις ἱκανότητες

καὶ τὰ αἰτήματά του καὶ νὰ θυθῖται τὸ βλέμμα ὅσο μακρύτερα μπορεὶ στὸ μέλλον γιὰ νὰ συλλάβῃ τὸ χρέος ἔναντι τοῦ λαοῦ ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὶς οἰκουμηνικὲς του σχέσεις: ν' ἀξιοποιήσῃ ὅλη τὴν οὐσία τῆς παραδόσῆς του, νὰ τὴ ζυμώσῃ μὲ τὸ φῶς τῆς ἐποχῆς του καὶ τοῦ κόσμου καὶ νὰ δώσῃ μιὰ ζωντανὴ πνευματικὴ ἡγεσία ποὺ ν' ἀνταποκρίνεται στὴ συνειδίχθη τοῦ ἔθνους καὶ νὰ διανοίγῃ μὲ θάρρος τὸ δρόμο πρὸς τὰ ἐμπρός.

Εἴμαστε λίγοι· κι ὁ τόπος μας ἀσφυκτικὰ στενός· ὅμως, ἡ θάλασσα μᾶς εἶναι ὁ μόνιμος ζωτικὸς κῶρος κι οἱ ἀπόδημοι δύναμη ἀκατάλυτη. Θὰ θελήσουμε καμμιά φορὰ νὰ ἐπενδύσωμε μὲ κάποια σοβαρότητα τὰ πλεονεκτήματά μας αὐτά;

Ἄλλὰ, εἶναι καὶ τὸ '55, αὐτὸ τὸ λαμπρὸ Κυπριακὸ τρόποιο ποὺ ἤδη προβάλλει μέσα στὶς καρδιές καὶ τις νοσταλγίες μὲ τὴ γοητεία τοῦ πιὸ παράξενου θρύλου — κι ἄς δὲν ἔχουν περάσει ἀπὸ τότε παρὰ ἐλάχιστα χρόνια, κι ἄς ζοῦμε πάντα τις προεκτάσεις τῶν γεγονότων του σὰν καθημερινὰ διώματα τῶν συνεχιζόμενων σκληρῶν ἀγωνιστικῶν καιρῶν μας. Τὸ μῆνυμά του εἶναι καθαρὸ σὰν κρυστάλλο: νὰ ξεπεράσωμε τὴν ἀναποδιὰ τῆς μοίρας μας καὶ νὰ χωρήσωμε πέρ' ἀπὸ τὴν κατάλυση τοῦ ἀποικισμοῦ στὴν κατάρτιση τῆς ἐλληνικῆς πραγματικότητος — ξεπληρώνοντας ἔτσι μιὰ πανάρχαια ὀφειλὴ καὶ πρὸς τὸν ἐαυτὸ μας καὶ πρὸς τὸ γένος. Ἐμεῖς χωρὶς τὴν προϋπόθεση αὐτῆς τῆς πραγματικότητος δὲν θὰ μporέσωμε ν' ἀποδεσμεύσωμε ἀπὸ τις περιστάσεις τις δημοιουργικὲς μας δυνάμεις σ' ὅλη τὴν πληρότητά τους — θὰ μᾶς λείπῃ πάντα τὸ ἀπαραίτητο φυσιολογικὸ κλίμα· καὶ τὸ γένος δὲ θὰ μporέσῃ ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἰσχύ τῆς ἐνότητος — θὰ εἶναι καταδικασμένο στὴν ἀδυναμία καὶ τὴν ἀγῶνιὰ τῆς διάσπασης. Οἱ ζένοι, αὐτοὶ ποὺ μὲ τοὺς ψυχροὺς ὑπολογισμοὺς τους ἀποφασίζουν γιὰ τις τύξεις τῶν λαῶν, ὅπως παρεξήγησαν τὸ '55 ἔτσι κι ἐπιμένουν ν' ἀγνοοῦν τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ χαρακτῆρα τῆς ὀφειλῆς μας. Ἴσως, γιὰ αὐτοὶ, τὸ ἀνάλογο πρόβλημά τους τὸ λυσαν, χάρη σὲ ἰδιαίτερες συνθήκες ποὺ τοὺς εὐνόησαν, χρόνια ἢ καὶ αἰῶνες πρὶν — καὶ δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν τὸ πῶς ἐμεῖς δὲν πετύχαμε ἀκόμη νὰ ὀλοκληρώσωμε τὸ '21 μας. Αὐτὴ ἢ ἀντινομία ποὺ κλυδωνίζει τις προσπάθειές μας καὶ δίνει ἀτελεύτητο μάκρος στοὺς ἀγῶνες μας προκαλεῖ τὴ φυσικὴ σύγκρουση ποὺ μπερδεύει τις ἰδέες καὶ συσκοτίζει κάποτε τοὺς στόχους. Μὰ ἀκριβῶς, ἐδῶ εἶναι τὸ χρέος τῆς Παιδείας τοῦ τόπου: Πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τις δυσκολίες καὶ τις σκοπιμότητες νὰ δουλέψῃ μέσ' ἀπὸ τὸ πρῆσμα τοῦ '55 ἀλλὰ καὶ τῆς σημερινῆς πάλης καθαρὴ τὴν ἐθνικὴ εὐθύνη σὰν ἀδελφωμένη μὲ ὀλόκληρο τὸ μέλλον τοῦ τόπου. Ἄλλωστε, ὅσο πιὸ ἑλληνικὲς σφυρηλατεῖ τις καρδιές καὶ τις σκέψεις τόσο πιὸ ἀνθρώπειν καὶ πιὸ γόνιμες θὰ τις ἀναστήνῃ.

Οί καιροί μας ἔδειξαν πῶς δὲν μπορούμε ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη νὰ κερδίσουμε τὸ σκοπὸ μας — ἡ πορεία μας θὰ δολιχοδρομήσῃ γι' αὐτὸ καὶ θ' ἀπαιτηθῇ πολλὴ περισκεψὴ ἀπ' ὅλους μας. Χρειάζεται, ἔτσι, ἐπαγρύπνηση καὶ συνεχὴς πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ προπαρασκευή. Ἄρκει νὰ μάθουμε νὰ μὴ ἀπομονώσουμε τὸ '55 ὡς ἀποκλειστικὸ Κυπριακὸ φαινόμενο καὶ νὰ μὴ τὸ ταυτίζουμε μὲ τὴν ἀφετηρία τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας. Τοῦτο, θὰ ὀδηγοῦσε σὲ ἀπατηλὰ συμπεράσματα καὶ μὲ τὸν καιρὸ θὰ μᾶς ξεκάρφωνε ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας. Τὸ '55 στάθηκε γέννημα ὄλων τῶν Κυπριακῶν καὶ ὄλων τῶν Ἑλληνικῶν αἰώνων πού πέρασαν ἦταν μιὰ ἑλληνικὴ πράξη πού ἤλθε νὰ συμπληρώσῃ, εἶπαμε, τὸ '21 καὶ τὸ πνεῦμα τῆς παλιγγενεσίας. Τὸ '21 καὶ τὸ '55 εἶναι δυὸ πλευρὲς τοῦ ἴδιου ἑλληνικοῦ νομίσματος, ἀντλοῦν ὡς γεγονότα ἀπὸ τὴν ἴδια ἐθνικὴ καὶ ἀνθρώπινη πηγὴ καὶ προκαλοῦν σὲ κοινὴ ἀναπόληση. Ὁ δάσκαλος πού κρατᾷ στὸ χέρι του αὐτὸ τὸ νόμισμα καὶ προσφέρει ἀπ' αὐτὴν τὴν πηγὴ πρέπει νὰ ξέρῃ ὅτι κρατᾷ ὅλο τὸ ἑλληνικὸ χρυσάφι καὶ ὅτι ἀκτινοβολεῖ ζωὴ. Δὲν μπορεῖ, συνεπῶς, νὰ περιορίζεται σὲ κενοὺς λόγους καὶ τυποποιημένες ἠθικὲς συνταγὲς — ὀφείλει νὰ ἐπενδύσῃ σὲ προσωπικὰ ἀνήσυχτα θιώματα τὸν πλοῦτο πού τοῦ ἐμπιστεύθηκε ἡ ἀποστολή του καὶ νὰ τὸν σταλάξῃ στὴς ψυχὲς πού διαμορφώνει καὶ στὴν κοινωνία πού ὑπηρετεῖ ὡς πνοὴ καὶ ὡς πνευματικὴ ἀγωνία. Νὰ δουλεῖν πρέπει αὐτὴ τὴν παράδοση μέσα στὸ στοχασμὸ του, νὰ τὴ λυτρώνῃ συνεχῶς ἀπ' ὅλα τὰ ξεπερασμένα στοιχεῖα τῆς καὶ νὰ φέρῃ στὸ φῶς ὅ,τι πράγματι μπορούμε νὰ οἰκοδομή. Ἡ συνήθης θαυμαστικὴ ἐνα-

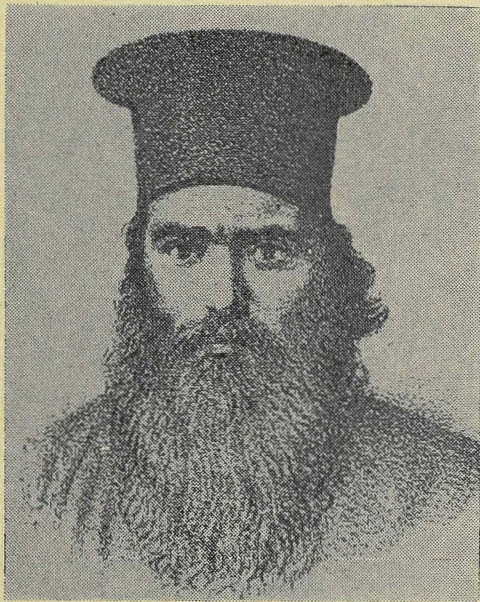
τένιση τοῦ παρελθόντος δὲν ὠφελεῖ εἶναι ἀνάγκη νὰ ὀπλιστοῦμε μὲ τὴ δύναμη τοῦ λόγου καὶ μὲ τὴν τόλμη τῆς ἀντικειμενικῆς ἀξιολόγησης ἀν θέλωμε νὰ κάμουμε ἀληθινὴ ἐθνικὴ Παιδεία. Ἡ κάθε ἀξία ἔχει καὶ τὴν ἀρνησὴ τῆς — ὡς καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ περίφημο ἑλληνικὸ φιλότιμο· καὶ ἡ κάθε ἀδυναμία ἔχει καὶ τὴ θέση τῆς — ὡς καὶ αὐτὴ ἡ προαιώνια πενία μας. Σὲ μᾶς ἐναπόκειται νὰ θρίσκουμε καὶ νὰ δίνουμε τὴς διαστάσεις μέσα στὴς ὁποῖες πρέπει νὰ κινῆται καὶ νὰ πραγματώνεται τὸ ὑλικὸ τῆς παράδοσης.

Ἐπὶ αὐτῆς ἰδέας πού ἀναδύεται λαχταριστῶς ἀπὸ τὰ τρίαθαθα τῆς Ἑλληνικῆς δημιουργίας πού ἀξιοὶ ὀλόκληρη τὴν πίστη καὶ τὴν πιὸ στοργικὴ καὶ σωστὴ φροντίδα μας: Ἡ λευτεριά! Ἐνας καὺμὸς νὰ τὴν κατακτήσωμε καὶ ἄλλος ἀγῶνας νὰ τὴ ζήσωμε. Θέλει καὶ «τόλμην καὶ ἀρετὴν». Τὸ '21 καὶ τὸ '55 μαρτυροῦν πῶς ἡ λευτεριά ἐξακολουθεῖ νᾶναι ἡ αἰτία καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ὑπαρξῆς μας. Καὶ πῶς γιὰ τὸν ἑλληνισμό τῆς Κύπρου παραμένει τὸ σταθερὸ λάβαρο τῆς ζωῆς του. Ἄς τὸ κρατήσωμε ψηλὰ γιὰ νὰ δικαιωθῇ τὸ ἔθνος καὶ νὰ χωρήσῃ ἀπερίσπαστο στὸν προορισμὸ του. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ἐπιταγὴ τῶν ἐπετεῖων πού τιμοῦμε:

«(Τὴ λευτεριά, τὴ λευτεριά, τὴ λευτεριά ὡς
τὰ ὕψη,
τὴ λευτεριά ὡς τὸν θάνατο, τὴ λευτεριά
ὡς τὸν Ἄδη,
καὶ ἀπέκει, τᾶλλα εἶναι καλὰ, ἀπάνω ἢ κάτω
τοῦ κόσμος).»

ΦΡΙΟΣ ΒΡΑΧΑΣ

Ἡγούμενος Γαβριήλ

ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΕΘΝΑΡΧΗ ΜΑΚΑΡΙΟ:

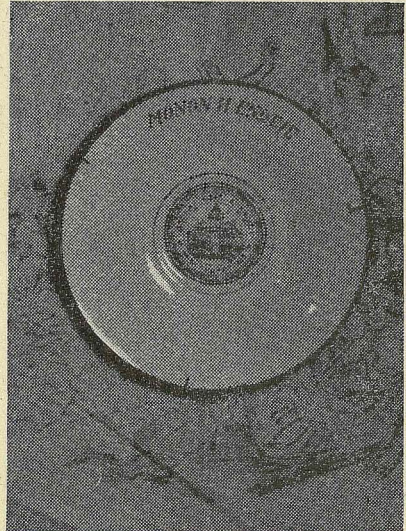
(Κατὰ τὰς ἐορτὰς τῆς Ἑκατονταετηρίδος τοῦ Ἀρκαδίου τὴν 9.11.1966)

Κατὰ τὸ γεῦμα εἰς τὴν Ἱστορικὴν Τράπεζαν τῆς Ἰ. Μονῆς Ἀρκαδίου, ὁ Πρόεδρος τῆς Ἱστορικῆς-Λαογραφικῆς Ἑταιρίας Ρεθύμνης κ. Χ. Σταυρουλάκης, προσέφερεν εἰς τὸν Ἐθνάρχη κειμήλιον τοῦ ἀγῶνα τῆς Κρήτης τοῦ 1866 :

Ἐνα μικρὸν πιατέλλον πορσελάνης, προερχόμενον ἐκ τῆς συλλογῆς του μετὰ τὴν εἰκόνα τῆς μετώπης τοῦ Ἀρκαδίου εἰς τὸ μέσον, καὶ ἀναγεγραμμένας εἰς κύκλον τὰς λέξεις : «ΜΟΝΟΝ Η ΕΝΩΣΙΣ».

Τὰ πιατέλα αὐτὰ ἀρίστης κατασκευῆς Τσεχοσλοβακίας, συμβολικὰ τοῦ πόθου καὶ τῆς ἐπιμονῆς τῶν Κρητῶν γιὰ τὴν Ἐνωσιν, ἐκυκλοφόρησαν τότε εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἑλλάδα εἰς χίλια περίπου τεμάχια ὀλίγον πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1878, σπανιώτατα σήμερον.

Ὁ κ. Σταυρουλάκης συνώδευσε δι' ὀλίγων τὴν ἀληθινὰ συμβολικὴν προσφορὰν του διὰ τὸν παράλληλον Ἐνωτικὸν ἀγῶνα τῆς Κύπρου, ὡς ἑξῆς :

Τὸ συμβολικὸ ἱστορικὸ πιατέλον — τὸ δωρηθὲν εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἐθνάρχην Κύπρου κ. Μακάριον παρὰ τοῦ προέδρου τῆς Ἱστορικῆς Λαογρ. Ἑταιρίας Χ. Σταυρουλάκη κατὰ τὴν ἐπέτειον ἐορτῆν τῆς Ἑκατονταετηρίδος ἐν Ἀρκαδίῳ. Ἱστορικὴ Λαογραφικὴ Ἑταιρία Ρεθύμνης

«Μακαριώτατε. Τὸ μεγάλο συναπάντημα τῶν ἑκατὸ χρόνων ἀπὸ τοῦ ὀλοκαντώματος, εὗρισκε τὸ ἔθνος ὀλόκληρο εὐλαβικὰ γονατισμένον μπροστὰ εἰς τ' ἅγιον τοῦτο βῆμα τοῦ λαμπροτέρου ἰδεολογικοῦ ναοῦ τῆς Ἐλευθερίας. Παράλληλα τὴν ἱστορικὴν ἐτοῦτη ἡμέρα, ὁ ἱερὸς ἀγῶνας σας γιὰ τὴν ἔνωση, σμίγει καὶ συνταιριάζεται μετὰ τὸν ἀγῶνα τῆς Κρήτης τοῦ 1866, καὶ ὅλες οἱ καρδιὲς τῶν Ἑλλήνων ἀδιάκοπα χτυποῦνε πάνω στὸ ἱερὸ ἔδαφος τῆς Κύπρου.»

Εἶναι ἡ ἡγὼν τοῦ φοβεροῦ κερανοῦ τῆς Κρήτης. Ἡ μακρόφωτη λάμψη ἀπὸ τὸ πυροτέχνημα τοῦ Ἀρκαδιοῦ ποὺ κινεῖ καὶ ἀγκαλιάζει τὴν Κύπρον, καὶ καταναγίζει τὸν ἀγῶνα μετὰ τὸ φῶς της.— ΚΡΗΤΗ-ΚΥΠΡΟΣ. Ἀπαράλλακτες δίδυμες ἀδελφάδες στὸν ἀγῶνα καὶ τὶς θυσίας, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τοὺς πόθους τῆς Ἐνώσεως μετὰ τὴν μητέρα Πατρίδα.

Ἡ Ἱστορικὴ-Λαογραφικὴ Ἑταιρεία Ρεθύμνης ἔχει τὴν τιμὴν νὰ Σᾶς προσφέρει εἰς ἀνάμνησιν τὸ συμβολικὸν τοῦτο δεῖγμα τῆς πίστεως καὶ ἐπιμονῆς τῶν φλογερῶν ἀγωνιστῶν τῆς Κρήτης τοῦ 1866 τῆς ἀποφάσεως καὶ τῆς αὐτοθυσίας τῶν ἀθανάτων προμάχων τῆς ἱερᾶς σωροῦ τοῦ Ἀρκαδιοῦ.»

ΑΡΚΑΔΙ ΚΑΙ «ΚΡΑΤΟΣ»

«Ἡ Εὐρώπη ἀρνεῖται τὴν ἐλευθερίαν τῆς Κρήτης»: Νὰ ὁ ἱστορικός ἐπίλογος τριῶν χρόνων σκληροῦ καὶ πολυνέκρου ἀγώνα (1866-1869), πού μιὰ ἀπὸ τὶς φάσεις του στάθηκε τὸ ὀλοκαύτωμα τοῦ Ἀρκαδιοῦ. «Ἡ Εὐρώπη», στὴν περίπτωση τούτη, ταυτίζεται μὲ τὸ στυγνὸ, ἀνελέητο, ἀδυσώπητο κράτος. Τὸ «κράτος» εἶναι ἔννοια ἀπρόσωπη, συλλογική, πού ἀγνοεῖ κάθε συναίσθημα. Στὶς περιπτώσεις πού συμβαίνει τὸ ἀντίθετο, πάντα θὰ διαφαίνεται ἀπὸ τὸ βᾶθος, μέσα ἀπὸ τὰ παρασκήνια τῆς αὐστηρῆς, ἀτεγκτης σκηνῆς, ἡ καρδιά κάποιου «ἀνθρώπου» πού κατὰφερε νὰ πραγματοποιήσει τὸ θαῦμα: νὰ «ἐμφυσήσει» ὀλίγη πνοὴ ψυχῆς στὸ ἀλύγιστο, ἄψυχο αὐτὸ ὄρθωμα τῆς ἀνθρώπινης συλλογικῆς ἀνάγκης καὶ σύμβασης: τὸ κράτος. Ἀπ' αὐτὴ τὴν πλευρὰ κοιταγμένη, ἡ καταπληχτικὴ αὐτοθυσία τῶν ἠρώων—ἀγωνιστῶν καὶ ὀπλιτῶν, γυναικοπαίδων καὶ γερόντων—τοῦ Ἀρκαδιοῦ σὲ προσκαλεῖ νὰ τὴ θεωρήσεις καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τῆς πλευρὰ, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἀπήχησης πού εἶχε στοὺς δυνατοὺς ἐξουσιαστὲς τῆς τύχης τῶν μικρῶν, ἀνυπεράσπιστων λαῶν καὶ πληθυσμῶν. Τέτοια θεώρηση θὰ σὲ ὀδηγήσει μοιραῖα καὶ ἀναγκαστικά στὴν προσπάθεια διαφιλοσόφησης τῆς ἔννοιας τοῦ κράτους.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πιθανὴ εὐνοϊκὴ διάθεση ὀρισμένων κρατῶν—διαλέγω ἐπιτήδες τὸν ὄρο κράτος καὶ ὄχι χώρα ἢ ἔθνος—ἢ ὀρισμένων πολιτικῶν ἡγετῶν καὶ ἡγεμόνων, ὅπως τοῦ ἀπὸ παράδοση φίλου τῶν «ἀλυτρώτων» Ναπολέοντα Γ', ἡ ψυχρὰ ἀντικριζόμενη ἀνάγκη τῆς διατήρησης τῆς «ἰσορροπίας» τῶν Δυνάμεων ὑπερίσχυσε καὶ στὴν ὑπόθεση τῆς κρητικῆς ἀπελευθέρωσης. Ἡ συνδιάσκεψη τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων σύστησε στὴν Τουρκία καὶ τοὺς Κρητικούς ἐπαναστάτες νὰ πάψουν τὶς ἐχθροπραξίες, στὴν Τουρκία, εἰδικά, νὰ «παράσχη ἀμνηστία» στοὺς «στασιαστὲς», καὶ στὴν Ἑλλάδα, τέλος, νὰ παρατηθεῖ ἀπὸ κάθε ὑποστήριξή τους. Ἡ καθεμία ἀπὸ τὶς εὐρωπαϊκὲς αὐτὲς δυνάμεις κάποιο ὠφέλημα ἢ πλεονέκτημα—ὑποθετικό, ἔμμεσο ἢ ἄμεσο,—εἶχε ὑπόψη τῆς ἀκολουθώντας τὴν ἀντικρητικὴ τακτική. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ τὸ

«κράτος» εἶναι μὲν ἀπὸ τὶς πρωτεύουσες πολιτιστικὲς ἀξίες, δὲν μπορεῖ ὁμως νὰ θεωρηθεῖ ἀπόλυτα ἠθικὴ ἀξία, ὅσο καὶ ἂν τὸ αἴτημα τῆς ἔλλογης τάξης καὶ τῆς εὐρυθμίας στὸ συλλογικὸ βίο τῶν ἀτόμων θὰ ἄφηνε νὰ ὑποθεθεῖ κράτος εἶναι μικτὴ ἀξία: μετέχει τῆς ἠθικῆς ταυτόχρονα καὶ τῆς βίας. Ἔτσι ἀντικρίζοντας τὸ κράτος, τὴν ἔννοιά του, μπορούμε, μᾶς δίνεται ἡ δυνατότητα νὰ κατανοήσουμε τὴ στάση τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων: τῆ σκληρῆ, ἀρνητικῆ, κυνικῆ κυριολεκτικὰ ἀντιμετώπιση τοῦ κρητικοῦ αἰτήματος καὶ δικαιώματος τῆς ἐλευθερίας, θεμελιακοῦ ἀνθρωπίνου δικαιώματος.

Γίνεται συχνὰ λόγος γιὰ «κράτος δικαίου». Στὴ διακρίβωση τοῦ γεγονότος τούτου, ἂν τῶντι συμβαίνει νὰ ἀνταποκρίνεται στὰ πράγματα, πρέπει νὰ κάνουμε ἀντιδιαστολὴ τῆς δικαιοσύνης ἀντικρυ στοὺς πολίτες τοῦ ἐπὶ μέρους κράτους πρὸς τὴ δικαιοσύνη ἀντικρυ στοὺς πολίτες ἄλλων χωρῶν, ἀτομικὰ ἢ συλλογικὰ, κοῦτολογίς στοὺς ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορά του λαούς. Καὶ τότε θὰ διαπιστώσουμε πὼς μπορεῖ μὲν μιὰ χώρα νὰ κυβερνᾶται ἀπὸ κράτος δικαίου πρὸς τὸ ἰδικὸ του ἔθνος, χωρὶς νὰ φέρεται—τὸ κράτος τοῦτο—δικαία πρὸς τοὺς ξένους λαούς. Ἡ ἔννοια τότε τοῦ δικαίου διχάζεται, γίνεται προαιρετικὴ, τμηματικὴ, σχετικὴ. Ἔτσι ἡ Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ λ.χ. τοῦ 1869 ἦταν μὲν «κράτος δικαίου» γιὰ τοὺς Ἀγγλοὺς πολίτες, ἀντικρυ ὁμως στοὺς ἀλυτρώτους Κρητικούς, πού ἀδικοῦνταν καὶ ἐσκοτώνονταν ἀπὸ τὸν Τοῦρκο δυνάστη, ἦταν κράτος ἀδικίας (ὄχι μόνο γιὰ τοὺς Κρητικούς παρὰ—ἄλλη περίπτωση αὐτὴ—καὶ γιὰ τοὺς Ἰρλανδοὺς καί, ἀργότερα, γιὰ τοὺς Μπόερς καὶ τοὺς Κυπρίους.

Ἡ ἔννοια τοῦ «κράτους δικαίου», ὅπου τὸ αἴτημα, ἢ ἀρχὴ τοῦ δικαίου διχάζεται, γίνεται τμηματικὴ, κατατρέπει ἀξία προβληματικὴ, ἀμφισβητήσιμη. Τὰ πλοῖα τῶν «προστάτιδων» μεγάλων δυνάμεων, πού ἀπολαμβάναν σὰν θέαμα τὴν πυρπόληση καὶ τὴ λεηλασία τῆς Σμύρνης καὶ τὸν ἐξανδραποδισμό τῶν Χριστιανῶν Ρωμιῶν, τὸν Σεπτέμβρη τοῦ 1922, ἀπόδιωχναν ὅσους Ρωμίους ἐζητοῦσαν, κολυμπώντας, ἄσυλο σ' αὐτά: τοὺς δίστυχους

πού είχαν καταφέρει να γαντζωθούν στα πλευρά του πλοίου, τους έσπρωχαν άκαρδα πάλι πίσω στη θάλασσα οι ναύτες, πρώτα απ' όλους οι Γάλλοι. Τό τί μελλόταν στις ψυχές αυτές, τό ήξαιραν καλά : να πνιγοῦν ή, γυρίζοντας στη στεριά, να αίχμαλωτιστοῦν, να βιαστοῦν, να έξανδραποδιστοῦν, να βασανιστοῦν. Τά πολεμικά έκείνα πλεούμενα ήταν τάχα όργανα κρατῶν δικαίου ή προβολή τής στυγνότερης και άπαιθροπότερης βίας, τόσο βαρβαρότερης όσο ήταν συνειδητή και «ήθελμένη» ;

Ύνάμεσα στα κράτη έκείνα ὑπήρχαν δημοκρατίες και βασιλεία. Η μορφή του πολιτεύματος δεν έπηρεάσε καθόλου τήν άπαισία συμπεριφορά τους άντίκρυ σέ λαό που έκινδύνε να πέσει στα νύχια τῶν έπιδρομέων. Ύπεναντίας μάλιστα : ή Γαλλική Δημοκρατία έδειξε τήν πιο άνελέτη στάση. Άλλο παράδειγμα τής άπροσωπίας του κράτους : ή άδυσώπητη καταστολή τής οὔγγαρικης άπελευθερωτικής έπανάστασης του 1957 από μέρος τής κομμουνιστικής Ρωσίας. Τό πολίτευμα του κράτους στην περίπτωση τούτη : δικτατορία του κομμουνιστικού κόμματος. Η συμπεριφορά του : πολύ χειρότερη από τόν στυγνότερο ήμπεριαλισμό.

Τό συμπέρασμα που συνάγεται από τήν παράθεση τῶν ιστορικών περιστατικών, που έδειξαν τό κράτος στην άθλιότερη γυμνότητά του, είναι τούτο : Όποιοδήποτε και άν είναι τό πολίτευμά του, τό «κράτος» είναι, στις περισσότερες περιπτώσεις που δεν άνταποκρίνονται στη στενότερη, έγωιστική του σκοπιμότητα, άνελέτητο, άνάλγητο, άδικο.

Η Αύστρουγγαρία του Μέττερνιχ και τῶν Άψβούργων, παραδίνοντας τόν Ρήγα Φεραίο και τούς συντρόφους του στον Όθωμανό πασά του Βελιγραδίου, ήξαιρε καλά πώς τους περίμενε ό στραγγαλισμός και ή κρεμάλα. Τό έκαμε, έπειδή ήθελε με κάθε τρόπο να πατάξει κάθε άναφτέριασμα άνάμεσα στους καταδυναστευμένους, σκλαβωμένους λαούς, που θα μπορούσε να δημιουργήσει σχολή. Τό αύστριακό κράτος ήταν τότε θεοκρατική, άπόλυτη μοναρχία. Τά άδικήματα κατά τῶν δικαιωμάτων του ανθρώπου, ως τόσο, στάθηκαν τότε παρανυχίδα, παραβαλλόμενα με τά κακουργήματα τῶν «άνορθωτικών» τάχα, όλοκληρωτικών καθεστώτων του αιώνα μας.

Σ' όλες τις περιπτώσεις που άπαραιτήσαμε

πιο πάνω δεν είναι ή πλειονότητα του λαού τῶν επί μέρους κρατῶν που ήθέλησε τήν άδικία : είναι ή άρχουσα τάξη ή ομάδα, ή κυβερνητική ήγεσία ή ή κομματική φατρία που ένέργησε βάσει κάποιας πλασματικής σκοπιμότητας, κάποιου δόγματος κάποιας προκατάληψης, κάποιου ὑποθετικού συμφέροντος. Έπομένως ή συμπεριφορά του κράτους δεν άνταποκρίθηκε στην κοινή συνείδηση περί δικαίου, δεν έαυτίστηκε με τή δίκαιη συμπεριφορά, όπως τήν ὑποθέτομε, τήν ὑπολαμβάνομε και τή δεχόμαστε ως πιθανή σέ παρόμοιες περιπτώσεις, τῶν άφανάτιστων πολιτῶν του.

Άπό όσα έκθέσαμε πιο πάνω φαίνεται καθαρά πώς τό κράτος δεν είναι άκέραιη πολιτιστινή αξία, άφου ή ίδιουσυστασία και ή λειτουργία του δεν βολεί να χαρακτηριστοῦν έντελῶς ήθικές. Στη διατύπωση τούτη βέβαια καταλήξαμε θέτοντας, για τήν αξιολόγηση τῶν φαινομένων του πολιτισμοῦ, τό αίτημα και τό μέτρο του άμέριστου, όλοκληρωτικού, άπόλυτου δικαίου. Άπό τήν άποψη του καθολικού, ως τό είποῦμε, τούτου δικαίου διαφαίνεται εύθῦς ή μειωμένη σημασία του έθνικου κράτους, τό ξεπεσμένο κύρος του ως πολιτιστικῆς αξίας, άντίκρυ στο ιστορικά, έστω και θεωρητικά μόνο, ώριμο πιά σήμερα παγκόσμιο κράτος, που με τά δεδομένα τής σύγχρονης τεχνικής και τῶν διαστηματικών ὀριζόντων της άποτελεί έπικαιρότατο αίτημα στηριζόμενο στην κοινή, παγκόσμια συνείδηση, ως τό μόνο μέσο για τήν άποσόβηση όλοκληρωτικού άφανισμού του κόσμου μας.

Άλλο ζήτημα, τώρα, άν και κατά πόσο τό παγκόσμιο κράτος έχει τή δυνατότητα να δημιουργηθεί και να σταθεί ὕστερα από τόσες φυγόκεντρες, αντίθετες δυνάμεις και τάσεις, που ριζώνουν από τή μιá μεριά στις φυλετικές διαφορές, από τήν άλλη στη φιλοδοξία και τόν έγωισμό του φατριαστικού και κυριαρχικού όρμεμφύτου άσυνειδήτων άτόμων.

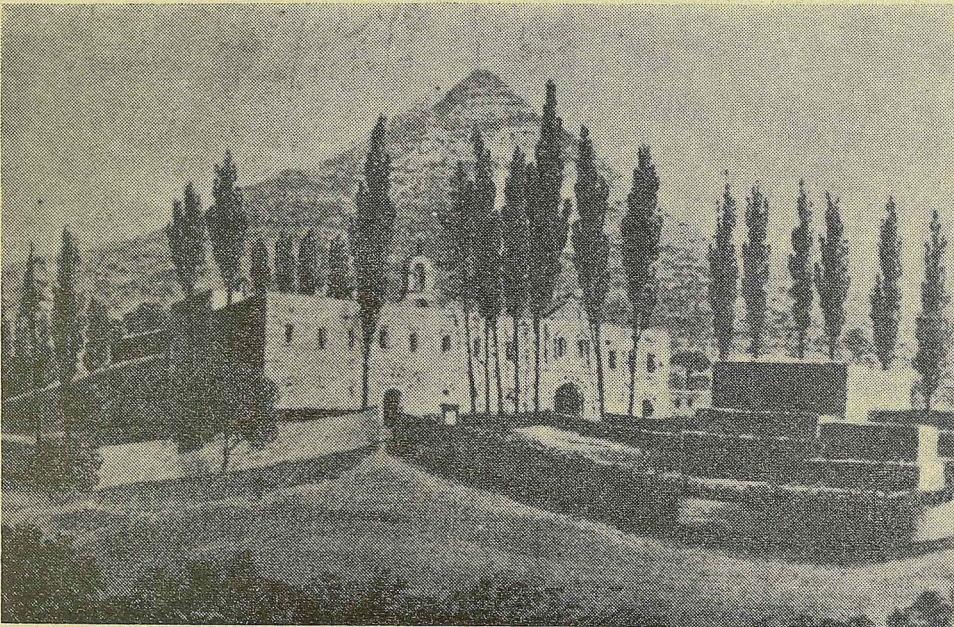
Τό ότι τό κράτος είναι έννοια που κατά βάση άγνωεί κάθε συναίσθημα, έξηγείται από τή φύση τής σύστασής του. Κράτος είναι άποτέλεσμα έλεύθερης συλλογικής σύμβασης (ό πυρήνας τής έλβετικής όμοσπονδίας, ή Βορειοαμερικανική Συμπολιτεία και άλλα κράτη), ή έπιβολής από μέρος ομάδος

δυνάμει ὀρισμένον δόγματος ἢ σκοποῦ (Σοβιετικὴ Ἐνωσις καὶ λοιπὰ κομμουνιστικὰ κράτη) ἢ τῆς βούλησιν κάποιου κατακτητῆ, πολέμαρχου ἢ κυρίαρχου (Πρωσία, Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, Βυζάντιο, Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, Κεμαλικὴ Τουρκία κ.ἄ.). Κάθε κράτος μετέχει λοιπὸν—ἂν τὸ ἀντικρίσουμε στὸ σύνολο τῆς ἀκτινοβολίας του (ἔσωτερικὸ καὶ ἔξωτερικὸ : στὴν «πολιτεία» του μέσα στὰ σύνορά του καὶ στὴν «ἐξωτερικὴ πολιτικὴ» του, δηλαδή στὴ συμπεριφορὰ του πρὸς ξένους λαοὺς)—ἐν μέρει, ὀλίγο πολὺ, καὶ τῆς βίας. Ἡ περίπτωση τοῦ Ἀρκαδιοῦ, ἄλλες περιπτώσεις στυγνῆς ἀντιμετώπισιν τῶν δικαιωμάτων κατατυραννημένων λαῶν, εἶναι ἀπόρροια τῆς βίας· καὶ, καθὼς ἐτοníσαμε παραπάνω, ὄχι μόνον τῆς βίας ποὺ προέρχεται, ποὺ ἄσκειται ἄμεσα ἀπὸ τὸ «δυναστεῦον» κράτος, παρὰ καὶ ἀπὸ τὴ στάση (ποὺ δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν καθαυτὴ βία, ἃς πάει νὰ μὴ συνίσταται σὲ πράξεις ἄμεσης, ὑλικῆς βίας) ξένων κρατῶν· λέγω καὶ τονίζω : κρατῶν καὶ ὄχι ἔθνων, διότι σπάνια ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν κυβερνήσεων ταυτίζεται ἢ συμπέφτει μὲ τὴν ψυχικὴ διάθεση, τὴν ἐπιθυμία καὶ τὴ βούλησιν τῶν λαῶν τους.

Κάποια διαφορὰ, ὡς τόσο, θὰ πρέπει, ἂν πρόκειται νὰ εἰμᾶστε ἀντικειμενικοὶ καὶ εὐσυνείδητοι, νὰ κάμουμε ἐδῶ ὑπὲρ τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς. Εἶναι ἀπὸ τὰ ὀλίγα «κράτη» ποὺ ἐστηρίχτηκαν βασικὰ σὲ ἠθικὰς ἀρχὰς. Ἄνθρωποι, ἠγέτες ὅπως ὁ Τζέφφερσον, ὁ Φράνκλιν καὶ οἱ σύντροφοὶ τους ποὺ σύνθεσαν καὶ ὑπόγραψαν τὴν περίφημη, ἱστορικὴ διακήρυξιν, δὲν ἀπατιῶνται συχνὰ στὴν παγκόσμια ἱστορία ἀνάμεσα στοὺς ἰδρυτὲς «κρατῶν». Τὰ «ιδεώδη» τῆς μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπανάστασης τὰ ἐμόλυνε πολὺ, παραπολὺ ἄγρια ἀδικοχυμένο αἷμα ἀθῶων· κ' ἔτσι δὲν βολεῖ, ὅσο καὶ ἂν ἐπιμένουν οἱ Γάλλοι καὶ ἄλλοι φανατικοὶ, νὰ τὰ τοποθετήσουμε σὲ ἴση μοῖρα μὲ τὶς ἀνώτερες ἠθικὰς ἀρχὰς τῆς βορειοαμερικανικῆς συμπολιτείας.

Τὸ ὀλοκαῦτωμα τοῦ Ἀρκαδιοῦ εἶναι «πύρινος στῦλος», ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ποὺ φωτίζουν, ἀλοίμονο σὲ πολὺ ἀνάριους σταθμοὺς, τὴ ζωερὴ συχνότατα πορεία τοῦ κράτους μέσα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες καὶ τὶς χιλιετηρίδες. «Πύρινος στῦλος ὁδηγῶν τοὺς ἐν σκότειν».

ΠΑΥΛΟΣ ΦΛΩΡΟΣ

Τὸ Ἀρκαδι ὅπως τὸ ζωγράφισε ὁ περιηγητὴς Πάσχευ κατὰ τὸ 1834.

ΜΙΚΡΗ ΚΡΗΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ

ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821

ΓΙΕΝΤΙΜ ΑΛΗΣ

(Ὁθωμανὸς ὄμιλος τῷ ΓΛΥΜΗΔΗ ΑΛΗ

Γλυμῆδης καὶ Γιετίμ Ἀλῆς τὸ ἔχανε σηκωμένο,
 κί ἀπὸ τὸ Κάστρο ὡς τὰ Χαμὰ νάμ' εἶχανε βγαρμένο,
 ὁ Γιετιμάκης δέρονται παρηγοριά δὲν ἔχει,
 νὰ ἴδικηθῆ τσοὶ Χριστιανοὺς γυρεύει καὶ ξετρέχει,
 σηκώνετ' ἓνα πρόσαργο γιὰ ν' ἀνεβῆ ἔς τ' Ἀρκάδι,
 νὰ πᾶ νὰ βρῆ τὸ Γούμενο νὰ λειτουργοῦν ὁμάδι,
 καὶ σέρνει μὴν ἑκατοστὴ Τουρκάκια, Ρεθυμνιώτες
 ντελικανίδες τὰ σκυλιά, καὶ φοβεροὶ Παιγνιώταις.
 —Γούμενε, καὶ καλόγεροι, θέλετε νὰ σωθῆτε;
 γρήγορις νὰ Τουρκέρετε, ἀλλιῶς θὲ νὰ χαθῆτε.
 ἔς ἓνα κελὶ τὸ Γούμενο μὰ καὶ τσοὶ καλογέρονς,
 μὲ βάρδια μέσα τσ' ἔκλεισε τσοὶ κακομοιριασμένονς,
 ἴσαν ἔχαροκοπήκασι θέτου νὰ κοιμηθοῦσι,
 τὸ δὲ ταχρὰ νὰ σηκωθῶ κί ὅ,τι βροῦ ἔ' ἀρποῦσι,
 μὰ ἴφυγε ἄνας καλόγερος γενναῖο παλληκᾶρι,
 ἴπὸ τὸ κουτούτο τ' Ἀρκαδιοῦ, καὶ πάει γιὰ τ' Ἀμάρι,
 ἴπὸςσανε χριστιανοὶ πολλοὶ στραθιώτα ς καπετάνιοι
 γλακᾶ τὸ γληγορήτερο γιὰ νὰ ἔθελε προκάμει
 ἔς τὸ θρόνο ἑκατέβηκε κ' ἐκάθισε λιγάκι,
 ἔς τὴ Μπισταῆ τ' ἀπάντηξε τὸ πρῶτο μπαϊράκι,
 ὁ Χατζηγεώργης, ὁ Ζερβός, κί ὁ Ἀμηράς ὁ Σταυρός,
 αὐτοὶ πὸν λευτερώσασι καὶ τὸ νησί τσῆ Σάμος.
 ἠ βάρδια ἴπὸ τ' ἀπάντηξε τσ' ἀρχηγόνς τὸν πηγαίνει
 «πόθ' ἔρχεσαι καλόγερε, τὴ νύχτα ποῦ πηγαίνεις;»
 —ἀπὸ τ' Ἀρκάδιω ἔρχομαι ὁ Γούμενος μὲ μπέμπει,
 γιὰτ' ἔφταξε ὁ Γιετίμ Ἀλῆς καὶ εἴμεστα χαϊμένιοι.
 Σέρν' ὁ Χατζῆς ὀμιειά φωνή, «Σταῦρο μου παλληκᾶρι
 ὀγλήγορα νὰ τρέξωμε κ' ἐχάθηκε τ' Ἀρκάδι».

Δένουσι τὸ καλόγερο καὶ οὔλοι τ' ἀκλουθοῦσι,
 καὶ κάνουσι ἀπόφασι ἔς τ' ἀμπέλια νὰ σταθοῦσι.
 Εἰς τὸ Δραγατοκάλυβο ἐκεῖ μονομερίζου,
 καὶ πῶς θὰ τσοὶ πατήσουνε τότε ἀποφασίζου.
 Τότ' ὁ Χατζῆς μὲ τέσσερεις μπαϊνον ἔς τὸ Μοναστήρι
 μαζὶ μὲ τὸν καλόγερο ἀπὸ ἴναν παραθύρι,
 πηγαίνουσι εἰς τὸ Γουμενὸ ποῦ ἴσαν οἱ καλογέροι,
 γονατιστοὺς τσ' εὐρίσκουσι κ' ἐκλαῖγαν οἱ καῖμένοι,
 ἔς τὸ Δῶμα ἀνεβήκασι μὲ τὸ Ζερβονικόλα,
 ἀπού ἔξερε τὰ τούρκικα καὶ τῶν ἔτουρκουλόγα,
 ἠ βάρδια τῶν ἐφώνιαξε μὲ τούρκικα «ποῦ πάτε»;
 —λεν' «ὁ Ἀγᾶς μᾶς ἔμπειρε νὰ ἴδοῦμε μὴν κοιμᾶστε»,
 κί ἀπῆς τῶν εἰσιμάσασι ντελόγως ἐχούθηκα,
 κ' ἐκόταν των τσῆ κεφαλαῖς μουιδὲ δὲν ἀκουστήκα,

εἰς τὰ κελιά ᾗς τὰ δώματα, ἐκειᾶ μονομερίζου,
καὶ ξεσκεπάζου μερικὰ καὶ σοῦ τσοὶ συγυρίζου.
—«Φαθιά, φωνάζ᾽ ὁ Γούμενος, χαλάσετε τὸ σπίτι
νὰ ἰδοῦσι πῶς ἀλλάζουσιν οἱ Γούμενοι τὴ πίστιν».
καὶ ξεσκεπάζου τὸ κελὶ καὶ κάνουσι μιὰ τρύπα
μὲ λάδι ροῦχα καὶ ρακὶ ἀνάφταν καὶ τὰ ῥίχτα.
καὶ πιάνουν τὸ Γιετιμ Ἀλῆ, κόβγουν τὴ κεφαλὴν του,
ᾗς τὸ Ρέθεμος τὴν ἔμπρασιν νὰ φᾶν οἱ γι ἔδικοί του.
κ' εἰς τὸ τζαμί τὴν πήγασιν νὰ τήνε συντηροῦσι,
γονατιστοὶ ἐπέφτασι νὰ τήνε προσκυνοῦσι
ἕναν τελάλη ἔβγάλασι, κ' εἰς τὸ τσαρσί φωνάζει,
(νὰ μαζωχτήτε ᾗς τὸ τζαμί Τούρκοι καὶ γενιτσάροι
χριστιανωσύνη θὰ γενῆ, ὡς κ' ἂν τὸ φέρε ἡ γι ὄρα,
καὶ ἡ Τουρκιὰ θεὸ νὰ χαθῆ ᾗσάν ἄστρ' ἀπὸ τὴ χώρα.
χριστιανωσύνη θὰ γενῆ ἔρθει δὲν ἔρθ' ἄσκέρι,
καὶ ἡ Τουρκιὰ θεὸ νὰ χαθῆ τοῦτο τὸ καλοκαίρι».

Λεξιλόγιον

1) Νάμι = ὀνομαστός-ἔξακουστος	8) Γλακά = τρέχει δρομαίως
2) Πρόσαργς = περὶ δειλην	9) Θρόνος=χωρίον τῆς Ἐπαρχ. Αμαρίου
3) Ντελικανῆς = νεανίας - ἄκμαϊος (λεξ. τουρκ)	Ρεθύμνης
4) Χαροκοπῶ = εὐχαριστοῦμαι-γλεντίζω	10) Μονομερίζου καὶ μονομεριάζου = συναθροίζονται
5) Θέτουν = κατακλίνονται	11) Τά'χιχτα = τὰ ἔρριπτον
6) Ταχυὰ καὶ ταϊτέρου = αὔριον	12) Συντηροῦσι = τὴν βλέπουσι-κυτάζουσι
7) Κουντουῖνο = Σωλὴν πῆλινοσ (λεξ. ἑνετική). Ἐδῶ ἔννοεῖ ὑπόνομων	13) τελάλης = κήρυκας

Η ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Ἡ ὀλοκαύτωσις αὐτοῦ ἐν ἔτει 1866

Κάθε ταχὺ μὲ τὸ δροσὶ π' ἀνοίγει τὸ λουλοῦδι,
ἀφουγκραστεῖτε νὰ σᾶς πῶ τοῦ Ἀρκαδιοῦ τραγοῦδι,
τραγοῦδι νὰ τὸ μάθετε, τραγοῦδι νὰ τὸ λέτε
τ' Ἀρκάδι τὸ περιφρημο νὰ κάθεστε νὰ κλαῖτε.

Ἐν τὰ χίλια ὀκτακόσια ἑξήντα ἕξ ἀπάνω,
οἱ Κρητικοὶ ἐκάμασι πόλεμο τοῦ Σουλτάνω.
τὸν πόλεμο ἀρχίξασιν ᾗς τὰ τρία βιλαέτια
ᾗς τὸ Ρέθεμος, εἰς τὰ Χανιά καὶ εἰς τὸ Κάστρο μέσα.

Χατχῆ-Μιχάλης ἔμπεψε χαιρετισμὸ ᾗς τὸ ἀγάδες,
«οἱ Χριστιανοὶ δὲ θέλουσι νὰ λέγωντ' ἀγαριάδες»,
ᾗς τὸ Ρέθεμος κ' εἰς τὰ Χανιά ἔμπεψεν ἕνα γράμμα,
οἱ καπετάνιοι νὰ ἔθουνε δίχως κινάνα πρᾶμμα,
λόγο γιὰ νὰ μιλῆσουνε πρῶτας νὰ ὀκοθοῦνε,
ὄγιά νὰ μὴ φανερωθῆ ὁ λόγος ποῦ θὰ ἴποῦνε.

Μὰ ὁ Σουλτάνος ἔμαθεν ἡ Κρήτη νὰ χαλάση
μὲμπει τὸ Μουσταφᾶ πασᾶ, νὰ ἔρθῃ νὰ τήνε σιάση,
λέει τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, πῆγαυε στη δουλειὰ σου,

τσοὶ Κρητικοὺς ἄσάν παλαιὰ ἔχεις ἄσάν τὰ παιδιὰ σου,
 Κί ὁ Μουσταφᾶς ἄσάν ἄκουσε ἡ Κρήτη πολεμᾶται
 παίρνει ἄσκέρι κ' ἔρχεται τσοὶ Τούρκους του λυπᾶται,
 Παίρνει ἄσκέρι κ' ἔρχεται τὴν Κρήτην νὰ νικήση,
 κί ὅμως ὄλλῃον ἔλειψε τὸ αἷμαν του νὰ χύση.
 —Καπεταναῖοι ἄπετε μου τί ἄναι τὸ ζήτημά σας,
 νὰ σᾶς δώσ' ὁ βασιλιάς νὰ πᾶτε ἄς τὴ δουλειά σας.—
 —τριάντα δυὸ ζητήματα σήμερο σοῦ ζητοῦμε
 κί ἄν δὲ τὰ δώσ' ὁ βασιλιάς οἴλοιο θὰ σηκωθοῦμε.
 ἄσάν ἔμαθε τὴ γνώμην τω τ' ἄσκέρι του μαζώνει,
 περνᾷ ἄς τὸν ἄποκόρωνα, ἄς τὸ Στῦλο τσαντηρώνει,
 κί ἀποδεκί σηκώνεται καὶ πᾶει εἰς τὴν Μέση,
 καὶ βρῖσκει ἄνα χωριὸ καλὸ τὸν τόπο καὶ τ' ἄρέσει
 φωνάζει τοῦ γραμματικοῦ νὰ πᾶσι ἄς τὸ Καστέλι,
 κ' ἔγραψε γράμμα γρήγορα ἄς τ' ἄρκαδι καὶ τὸ στέλλει.
 Καὶ τοῦ ἄΓουμένου ἄμήνυσε ἄν θέλ' ἄς προσκνήση
 τὸ Μοναστήρι ἄκαγον ἄν θέλει νὰ τ' ἄφήση,
 Κί ὁ ἄΓούμενος τοῦ ἄμήνυσε ἔμεις δὲ προσκνηνοῦμε.
 τ' ἄσκέρι σου τὸ ἄκαουστὸ φέρε το νὰ τὸ ἄδοῦμε.
 ἔγώ ἄχω ἄνδρες δυνατοὺς τρακόσια παλληκάρια,
 ἄπὸ δὲ φοβοῦνται τὴν Τουρκία ἄν εἶναι καὶ λοντάρια,
 Μ' ἔφτα σειράδες τακτικὸ ζώνει τὸ Μοναστήρι,
 καὶ τοῦ ἄΓουμένου ἄφώναξε νὰ πέση τοῦ Βεζύρη,
 ἔσερν' ἄσκέρι τακτικὸ ὡς δεκακοτῶ χιλιάδες,
 σέρνει πολίταις τακτικὸς μὰ καὶ στραβοφελάδες,
 δυὸ ἄμερες κάνονι πόλεμο δυὸ νύχτες πολεμοῦνται,
 καὶ οἱ καῦμέν' οἱ χριστιανοὶ δὲν τρώνε δὲ κοιμοῦνται.
 ἄλλάχ, ἄλλάχ φωνιάζανε τ' ἄσκέρι ἄς τοῦ Βεζύρη,
 —ἔμεις δὲν τό, πατοῦμενε τοῦτο τὸ Μοναστήρι.
 —ἔσεῖς θὰ τὸ πατήσετε τοῦτο τὸ Μοναστήρι.
 ἔνας σας εἰς τὸ Ρέθυμνο νὰ μὴ ξαναγαρίρη.
 Παπᾶ Κρασιώτης ἔπεσε κατ' ἀποῦ τὸ μπετένι,
 πᾶει ἄς τὸ Μυλοπόταμο νὰ δώση τὸ χαμπέρι,
 μ' ὄστε νὰ πᾶη ὁ παπᾶς νὰ δώση τὸ χαμπέρι,
 τ' ἄρκαδιὸν ἔπατήθηκε Τετράδη μεσημέρι.
 ἄσάν εἶδασιν οἱ χριστιανοὶ πῶς θὰ νὰ τσοὶ πατήσου,
 δίδου τοῦ τσεπανῆ φωθιά γιὰ νὰ τσ' ἄνωκατίσου,
 Καὶ ἄέρβ' ὁ Δράκος τὸ σπαθί κί ὁ ἄάνθης τὸ μαχαῖρι,
 κ' οἱ οἱ δυὸ γιουροῦσ' ἔκάμανε ἄς τὸ Τούρκικο ἄσκέρι,
 μαζῆ ἄσυμπροπατούσανε κ' ἔσπᾶν τὰ σπαθιά των,
 καὶ τότε τὴν ἐνίκησαν οἱ Τούρκοι τὴν ἄντρεία των.
 Δράκε, περιφημότητα, καὶ ἄάνθε ἄπαινεμένοι,
 ἄφίσετε τὸ χάροντα κ' ἐπήρέ σας καῦμένοι,
 ἄσκοτώθηκε Τουρκία πολλή, ὡς χίλιοι ἔξακόσιοι,
 καὶ ψυχομέτρι χριστιανοὶ ἄχαθήκαν ἔνεακόσιοι,
 κ' ἐπιάσασιν καὶ ζωντανὸς σαράντα δυὸ νομάτους,
 ἄς τὸ Ρέθεμος τοῦς ἔμπεψε κ' ἐπήρεν τ' ἄροματά τους.
 ἄς τὸ Ρέθεμος τοῦς ἔμπεψε καὶ φυλακὴ τσοὶ βάνει,
 θεὸ δὲν ἔφοβήθηκε, μὰ ἄσάν τὸ σκόλο κάνει,
 ἄανθρώπου δὲν ἔγεινηκε ζημία εἰς τὴν Κρήτη,

ὡσάν τοῦ Κούβου τοῦ κυροῦ τοῦ Σωπασοδημήτηρ.
Κλαίει κι' ὁ κύρης τοῦ Σκουλά τοῦ καπετάν-Μανώλη,
'π' ὅσοι τὸν ἐγνωρίζασι τοῦ συγχωροῦσαν ὄλοι,
ὅσοι ἐσκοτωθήρασι νὰ 'δοῦνε μακαρία,
καὶ ὅσοι ἐζήξασι νὰ 'δοῦν ἐλευθερία.

Λεξιλόγιον

1) Βιλαέτι = Νομός (λέξ. τουρκ.) 2) Σιάζω = διορθώνω, τακτοποιῶ, ἡσυχάζω τινά.
3) Θὰ σηκωθοῦμεν = Θὰ ἄρωμεν τὰ ὄπλα, θὰ ἐπαναστατήσωμεν 4) Στύλος = χωρίον
'Ἐπαρχ. 'Ἀποκορώνου - Χανίων 5) Μέση = χωρίον ἐπαρχίας Ρεθύμνης 6) *Ἄκαγο =
ἀπυρπόλητο (νὰ μὴ καῖ). 7) Νὰ πέση τοῦ Βεζύρη = νὰ προσπέση, νὰ ὑποταγῇ 8)
Στραβοφελάδες = Στραβοφελᾶχοι-Αἰγυπτιῶτες 9) Τσεπανές = πυριταποθήκη (λέξ. τουρκ.)
10) Νὰ τσανακτίσου = νὰ τοὺς ἀνατρέψουν, νὰ τοὺς ἀναποδογυρίσουν φουεύοντες
αὐτούς, καὶ ἑαυτούς.

ΑΡΚΑΔΙ

—'Ἐδῶ μὰ μέρα τοῦ χαμοῦ συνάχτηκαν τὰ πλήθη
ὀλόγυρ' ἀπ' τὸ ἱερό παλληκαρία στήθη
ξεσχίζονται, κι' ἀκούγεται ἀπ' τὸ προσκνητάρι
τοῦ γέρου τοῦ καλόγερου τῆς Πίστης τὸ τροπάρι.

Μέσα οἱ μάννες, τὰ παιδιὰ τάνηλικα, κι' οἱ γέροι
τὴν τελευταία τῆ στιγμῆ σηκώνοντας τὸ χέρι,
«Τὶ καρτερᾶς ἠγούμενε» φωνάζουνε. «εὐλόγα»
εἶπε: «Ὁ Θεὸς εὐλογητός» καὶ ἄναψε τὴ φλόγα.

Μὲ μιᾶς ἡ φλόγα πύρινη ὑψώθη 'ς τὰ αἰθέρια
ξύλα καὶ πέτρες, καὶ κορμιά, κι' ἀποκομένα χέρια
στὴ Λευτεριά παράκλησι μὲς στὸν ἀέρα σμίξαν,
ἀντιλαήσαν τὰ βουνά, κι' οἱ ρεμματιῆς βουίζαν.

Τώρα ἀγέροχη περνᾶ καὶ γράφει ἡ ἱστορία
πάνω στὰ σκόρπια κόκκαλα στὰ σάπια τὰ κρανία,
στὰ ξειπωμένα θολωτά, καὶ πέτρινά σου τόξα
«ἔδῶ θροιάστη κι' ἐζήσε παντοεινὰ ἡ δόξα».

+ ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ

ΑΡΚΑΔΙ

Μουντὸ τὸ δεῖλι ἀπλώνει τὰ φτερά του
κι' ἀπ' τὸ πρωτ' λυσομανάει ἡ μάχη.
Φωνές, ὀχλοβοῆ πνοῆ θανάτου.
'Ορθοὶ στὰ μιτριζία οἱ πολεμάρχοι.

Καὶ μὲς στὸ χαλασμό, ἡ φωνὴ τοῦ 'Ιμάμη:
«Θὰ πατηθῆ τ' Ἀρκάδι πρὶν νυχτώση,
κι' ὅποιος ρωμηὸς δὲ θέλει νὰ πεθάνη,
ἄς προσκνήση. *Ἐτσι θὰ γλυτώση»

Ὁ Γούμενος φρενιάζει: Πουὸς προστάζει
κιωτῆδες νὰ γενοῦμε; Ὅσο καὶ νᾶναι
τ' ἀσκέρι σας πολὺ δὲ μᾶς τρομάζει.
Τὸ κάστρο Διγενῆδες τὸ κρατᾶνε.

«Στὸν τόπο αὐτὸν ἡ δάφνη ποὺ ἔχει ἀνθίσει
μ' αἷμα καὶ δάκρυ εἶναι ποτισμένη.
Τουρκοῦ ποδάρι ἐδῶ δὲ θὰ πατήση
στοῦ Ἀρκαδιοῦ τῆ γῆ τὴν ἁγιασμένη.

«Κι ἂν πέσωμε πιστοὶ στήν ἅγια Ἰδέα,
καθένας ἀπὸ μᾶς τιμὴ του τῶ χει.
Ὅμπρὸς παιδιά! Ὀλόρθη τῆ σημαία!
Τὶ καρτερεῖς Γιαμποῦ; Φόναξε τ' Ὀχι.»

Ξάφνου μιὰ λάμψη πόρνη φιδίσια,
μιὰ φλόγα σκίζει τ' ἀλαφρὸ σκοτάδι,
καὶ τοῦ Γιαμποῦ ἡ φωνὴ παλληκαρίσια:
«Νὰ πῶς πατιέται ἄπιστοι τ' Ἀρκάδι»

+ ΓΙΩΡΓΗΣ ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΡΚΑΔΙ

Μὲ τοῦ Κορνάρου παίζοντας τὴ λύρα καὶ τὰ βόλια
ἀπάνω στὰ μπετένια σου ἐστάθην ἡ τιμὴ.
Καὶ τὰ κουρέλια ποὺ ἔρεξαν νὰ βροῦν ἀραξοβόλια
γιγάντων χέρια ἐστράφησαν στ' ἀπίστου τὴν ἀγνή.

Τῆς Μπαρμπαραῖς τὸ σίφουνα κρατῶντας μὲ τὰ χέρια,
στάλα καὶ στάλα ἐστράγγιζες τὸ αἷμα σου Ἐσὺ,
κι' ὑψώνοντας τὴ πίστι σου, ὡς τὸ Θεό, ὡς τ' ἀστερία
τὴ δόξα σου ἐκράτησες ν' ἀπλώση στὸ Νησί.

Κι' ὅταν τὰ χέρια ἐκόπησαν καὶ στέγνωσε τὸ στόμα
κομάτια ἐστιβιάστηκαν τὰ τείχη ἀπανωτὰ
κι' ὅταν διασκέλα ὁ Γούμενος τοὺς ζωντανούς ἀκόμα
κι' ἀπὸ τὰ χεῖλη τ' ἔβγαυαν Ἀγίων μουρμουρητά,

Τράνταξ ὁ κόσμος, κι' ὕψωσεν ἡ φλόγα χίλια τόξα
κι' εἶπεν στὸν κόσμο μὲ κραυγὴ ποὺ σείστηκε ἡ Γῆ!
«Ἐδῶ σ' αὐτὰ τὰ κόκκαλα θρονιάστηκε ἡ Δόξα,
κι' ἡ Λευτεριά ποὺ χύνεται θὰ φέρῃ τὴν ἀγνή.

ΓΙΩΡΓΗΣ ΓΕΩΡΓΑΣΑΚΗΣ

«ΑΡΚΑΔΙ»

Μάνητας βρούχισ' ἀπ' τοῦ Διγενῆ τὰ στήθη,
λάβρη ἢ βροντὴ Σου σκόρπισε τὴν πόρτα τ' Ἀδη.
Μεσ' ἀπ' τ' ἀγέρωχο ὀλοκαύτωμά Σου, Ἀρκάδι,
τοῦ θρόλου ὁ γιὸς τυραννομάχος ἀναστήθη.

Ρομφαία ἀμάχητη ἢ φωτιά Σου σι' ἄστρα ὑψώθη
καὶ στή λεπίδα τῆς ἄχραντα σελαγίσαν,
ἀκοντισμένα ἀπὸ ψυχῆς ποῦ δὲ λυγίσαν,
τῆς ἀνθρωπιᾶς τὰ ἰδανικά τῆς γῆς Σου οἱ πόθοι.

Κορμιά, ποῦ πέταξαν ἄφτερα, συνεπαρμένα
ἀπ' τὴν ἀνάταση τ' ἀδούλωτου πνεύματος
στή γῆ Σου μένον, ἀπ' τὴ φλόγα του ἁγιασμένα,
ἄφθαρτο γόνος τῆς ὁρμῆς καὶ λευτεριᾶς του.

Καὶ σκέπη Σου θ' ἀστράφτη ἢ τρομερὴ λεπίδα
αἰώνια: «Λευτεριά, γιὰ Πίστι καὶ Πατριδα».

Ρέθυμον - Κρήτης 1967

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΡΚΑΟΥΛΑΚΗΣ

ΑΡΚΑΔΙ 1866-1966

Βαροῦν τὰ ντουμπιλέμα ἀπάνω σ' ἄλλο
πλέκει σκουι-γαϊτάνι τὸ λεφοῦσι
καὶ δύνουν οἱ ντρομπέτες τὸ σινιάλο
κι' ἀρχίζει τὸ θανατερὸ γιουρούσι.

Σὰν τ' ἀφρισμένο κύμα ποῦ χτυπάει
τὸ βράχο π' ἀντιστέκει στὴν ὁρμὴ του
κι' ἀπὸ τὸν τράκο σπάει καὶ σκορπáει
καὶ ξεθυμαίνει ἀφρός ἢ δυνάμη του.

Ἔτσι κι' οἱ Τοῦρκοι μὲ τὴν ἴδια λύσσα
στὸ Κάστρο τ' Ἀρκαδιοῦ κάνουνε γιούρια
μὰ στὰ τειχιὰ κορμιά παλληκαρίσα
τοὺς κόβουνε τὴ φόρα καὶ τὴ φύρια.

Πισωδρομοῦν καὶ προσκαλοῦνε πάλι
καὶ δευτεροτριώνουν τὰ γιουρούσια
καὶ μοιάζει ὁ τόπος μ' ἄγριο περιγιάλι
ποῦ τὸ κτυπᾷ πλημμύρα κι' ἀνερούσα

Καὶ μοιάζει ὁ τόπος μὲ τραχιὰ μαδάρα
μ' ἀπόγκρεμνη κορφὴ μοναξιασμένη
ποῦ τὴν πλακώνει ἀνεμικὴ κι' ἀντάρα
κι' οἷλοι οἱ καιροὶ τὴ δέρονν μονιασμένοι.

ΚΩΣΤΑΣ ΑΠΑΝΩΜΕΡΙΤΑΚΗΣ

ΙΣΚΙΟΙ

(Στὴν 100ετηρίδα τ' Ἀρκαδιοῦ)

ΓΙΑΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

Ἐλόρθο σὲ θωρῶ νὰ ξεπροβαίρῃς
Ἄπ' τ' Ἀρκαδιοῦ τὸν κοῦφιο θόλο,
κι' ἀπ' τὸ Δαυλό, θυμίαμα μωροβόλο

ΣΥΜΒΟΛΑ ΥΨΟΥΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΕΙΟΥ

Όταν τελείωνα τὸ σύντομο ἀλλὰ πολὺ γειστικό, καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα ἐξουχιστικό, ταξίδι μου τῆς Κρήτης, ἐνόμιζα πὼς τὴν εἶχα κατακτήσει ὀλόκληρη. Τώρα πού ἔχω ἀρκετὰ ἀπομακρυνθεῖ, πού ὁ καιρὸς περιβάλλει ὅλα μου τὰ ὀράματα μὲ μαγεία, καταλαβαίνω πὼς ἀπλῶς τὴν ἄγγιξα, πὼς δὲν τὴν ἔκαμα δική μου. Ὅταν ἐπισκεπτόμαστε ἕναν τόπο, μιὰ πολιτεία, μᾶς κατακυριεύει ἡ δίψα νὰ τὴ γνωρίσουμε ὡς τὸ βάθος, νὰ χαροῦμε καθετὶ πού μπορεῖ νὰ μᾶς προσφέρει. Θέλουμε, ἐγωϊστικά, νὰ ξοφλήσουμε μαζί της. Ἀλλὰ ἡ Κρήτη μοιάζει σὰν τὴν καπριτσιόζα γυναίκα, πού σοῦ δίνει διαρκῶς ἐλπίδες, σοῦ δημιουργεῖ αὐταπάτες, γιὰ ν' ἀντιληφθεῖς μιὰ μέρα κατὰπληκτος πὼς δὲν σοῦ πρόσφερε παρὰ μόνο ὅσο εἶταν ἀναγκαῖο γιὰ νὰ σὲ κρατήσῃ δέσμιο. Ἐτσι, πιστεύω πὼς κ' ὅταν πάλι τὴν ταξιδέψω, μὲ τὴν πρόθεση νὰ τὴν ἐξαντλήσω, πάλι θὰ μοῦ ἀφίσει ἕνα κενό, ἀπὸ κείνα πού εἶναι προορισμένα νὰ μὴ γεμίσουν ποτέ.

Καμιά φορὰ σκέπτομαι πὼς κάθε κομᾶτι τῆς Ἑλλάδας, (καὶ ἡ πιὸ μικρὴ της γωνιά), ἔχει τὴ δική του σημασία. Θέλω νὰ πῶ τὴ δική του πολυσύμμαντη ἱστορία, πού εἶναι πάντα ἀρκετὴ γιὰ νὰ τὸ ξεχωρίσει ἀνάμεσα στ' ἄλλα. Ὅπου καὶ νὰ πᾶς, ὑπάρχει ἕνα παρὸν ἐν ἐνεργεία πού στηρίζεται πάνω σὲ περασμένα ἀτομικά, καὶ πού ὅλα μαζί συνθέτουν τὸ μυστικὸ τοῦ τόπου μας, τὴν ψυχὴ τῆς Ἑλλάδας. Εἴμαστε ὁ πιὸ ἱστορικὸς χῶρος τοῦ κόσμου, ἐνιαῖος καὶ ἀδιαίρετος μέσα στὸν καιρό. Ἀναπνέουμε τὸν ἀέρα τοῦ 1940 ὅπως ἀναπνέουμε τὸν ἀέρα τοῦ Εἰκοσιένα, τὸν ἀέρα τοῦ Μαραθῶνα καὶ τῆς Σαλαμίνας, τὰ ἔχουμε ὅλα μέσα στὸ αἷμα μας. Μεγάλους χαρές, μεγάλους πόνους, μεγάλους ἀγῶνες, κάθε ἀκρούλα τοῦ τόπου μας, σ' αὐτὸ τὸ στρώμα ἔχει τὸ ἴδιο συμβάλλει καὶ διατηρεῖ τὰ ἴδια δικαιώματα. Ἀλλὰ δὲν ξέρω γιατί, ὅταν φτάνουμε στὴν Κρήτη, σταματοῦμε. Ἐδῶ, λέμε, εἶναι ἕνα ὄριο ἀξεπέραστο. Σκεπτόμαστε τί θὰ μπορούσε νὰ εἶναι μιὰ Ἑλλάδα χωρὶς τὴν Κρή-

τη; Δὲ θὰ εἶταν ἀπλῶς ἕνα ἀκρωτηριασμένο σῶμα. Ἡ Κρήτη, πού καθὼς τὴν βλέπεις στὸ χάρτη μοιάζει σὰν νὰ βρίσκεται σὲκάποια ἀπομόνωση μέσα στὸ πέλαγος, σὰ νὰ μᾶς κοιτάζει ἀπὸ ἀπόσταση, ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ἴδιου της τοῦ κορμοῦ.

Αὐτὴ τὴ στιγμή τὰ μάτια ὄλων μας εἶναι στραμμένα πρὸς τὴν Κύπρο. Ἡ καρδιά μας ματώνει γι' αὐτήν. Τί λέω; Ἡ Κύπρος εἶναι ἡ ἴδια ἡ καρδιά τῆς Ἑλλάδας πού μᾶς τὴν ἔχουν ἀποσπάσει καὶ δὲ στέργουν νὰ τὴν ἀφίσουν νὰ ξαναπαίει στὴ θέση της. Ἡ ἱστορία μᾶς λέει: Κάμετε ὑπομονή! Κάπου διάβασα πὼς ἡ ὑπομονὴ εἶναι ἡ ἀθλιέστερη ἀρετὴ, ἀλλὰ ἡ πιὸ γόνιμη. Πὼς νὰ κάμουμε ἀλλιῶς; Ζέ- ρουμε πὼς ἐμεῖς εἴμαστε ἐφήμεροι ἀλλὰ ἡ Ἑλλάδα αἰώνια. Ζοῦμε μέσα σ' ἕναν κόσμο γεμάτον κινδύνους. Τὸ παραμικρὸ λάθος μπορεῖ ν' ἀποβεῖ μοιραῖο. Γι' αὐτὸ ἡ ψυχὴ μας τρέμει κάθε στιγμή. Λέμε: Μπορεῖ νὰ εἶναι σήμερα, μπορεῖ νὰ εἶναι αὔριο, ὅπωςδήποτε κάποτε θὰ εἶναι. Ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδας ἐτράφηκε μὲ πολλὰ καὶ μεγάλα ὄνειρα. Τοῦτο ἐδῶ τῆς Κύπρου, εἶναι τώρα τὸ πιὸ ζωντανὸ καὶ τὸ πιὸ ἀδυσώπητο. Τὸ πιὸ ἀγωνιώδες. Ἡ Κύπρος ἀποτελεῖ τὴν κορυφαία στιγμή τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Θάλεγε, μήπως ἔτσι χλωμιάζει ἡ δόξα τῆς Κρήτης; Νομίζω πὼς γιὰ τοὺς Κύπριους τῆς ΕΟΚΑ ἡ Κρήτη στάθηκε ἕνα παράδειγμα. Ὅταν εἶδαμε βουτηγμένο στὰ αἵματα τὸ φωτεινὸ νησί τῆς Ἀφροδίτης, σκεφθήκαμε πόσο ἀδελφικὰ δένει τὴν ἱστορία του μὲ τὴν Κρήτη. Ὅταν πατοῦσα τὰ χῶματα τῆς Κρήτης ἔβλεπα παντοῦ αἷμα. Κι' ὅταν συνέβη, μόνο γιὰ δυὸ ὄρες, μὲ ρίγος ἱερὸ νὰ πατήσω τὸ χῶμα τῆς Κύπρου, στὴ Λεμεσό, εἶχα τὴν ἐντύπωση πὼς Κύπρος καὶ Κρήτη εἶναι ἕνα τὸ ἴδιο πράμα. Κλείνουν τὸ ἴδιο νόημα. Ὁ Ψηλορείτης καὶ τὸ Τρόδος εἶναι σύμβολα ὕψους καὶ μεγαλείου, πού κατακτάται μὲ ἀγῶνα καὶ μὲ θυσία.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΙΝΗΣ

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΜΥΣΤΑΓΩΓΙΑ

Ἡ νύχτα τῆς 8ης Νοεμβρίου 1866

.....Ἡ νύχτα τέλος ἦλθε γιὰ νὰ σκεπάσῃ μὲ τὸν πυκνὸ πέπλο τῆς, τὴν παράξενη ἐκείνη σκηνὴ τῶν ἀντιμετώπων ἀνίσων ἐχθρῶν.

—Ἡ χιονιά δυναμώνει, καὶ τὸ κρῦο ἀρχινᾷ νὰ παγῶνῃ τὰ χέρια τῶν ἀγωνιστῶν.

—Τὰ κανόνια ἐξακολουθοῦν νὰ σφυροκοποῦν ἀδιάκοπα τὸ Μοναστήρι μέσα στὴν παγωμένη νύχτα γιὰ νὰ σπάσουν τὸ ἠθικὸ τῶν ἀμυνομένων.

—Ἀπὸ τὴν ἀσκόλαστη μάχη τῆς ἡμέρας ἔχουν ἀραιώσει τρομερὰ οἱ τάξεις τῶν ἀγωνιστῶν, ἀπὸ τὰ διαλεχτότερα τουφέκια, καὶ τὰ θρυλικά ἀπομεινάρια τῆς ἀμύνης, ἀνασυντάσσονται τῶρα γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπομένης, πού προδικάζεται ἀκόμη δυσκολότερος.

—Ὅσοι ἀπομένουν ζωντανοὶ ἀπὸ τὶς κοντινὲς προφυλακὲς τ' ἀνεμομύλου, τοῦ Δραγατοκάλυβου καὶ τῶν Ἀμπελιῶν, ἀφίνουν τὰς θέσεις των, καὶ κλείνουνται κ' αὐτοὶ στὰ τεχνὰ τοῦ Μοναστηριοῦ. Οἱ Τοῦρκοι πολιορκητὲς προχωροῦν τὶς γραμμὲς τους καὶ μὲ καινούριες δυνάμεις ὀλοκληρώνουν τὸ φριχτὸ σφιχταγκάλισμα τ' Ἀρκαδιοῦ.

—*Μῶ ἔφτὰ σειράδες ταχτικὸ ζῶνει τὸ Μοναστήρι
καὶ τοῦ Γουμένου φώναζε νὰ πέσῃ τοῦ Βεζύρη
—Δνὸ μέρες κάνουν πόλεμο δνὸ νύχτες πολεμοῦνται
στὰ μητιρίζια οἱ Χριστιανοί, δὲν τρῶνε δὲν κοιμοῦνται
—Ἄλλάχ. Ἄλλάχ φωνάζουνε τ' ἀσκέρια τοῦ Βεζύρη
ἐμεῖς δὲν τὸ πατούμενε τοῦτο τὸ Μοναστήρι
«Ἐσεῖς θὰ τὸ πατήσετε τ' Ἀρκαδι Μοναστήρι
ἕνας σᾶς εἰς τὸ Πέθεμος νὰ μῆν ξαναγαυῆρη» (1)*

—Ἄγρυπνοι κ' ἀκούραστοι Ἀρχηγοὶ καὶ Καπετάνιοι διαμοιράζονται πάλι τὴν ἀμυνα μέσα στὸ τεράστιο τετράπλευρο τοῦ φρουρίου συμπληρώνοντας ὅπως-ὅπως τὰ κενὰ στοὺς προμαχώνες καὶ τὰ χαλάσματα μὲ τοὺς λίγους πολεμιστὲς.

—Πολλὲς ἄτρομες γυναῖκες μὲ τὴν ἡρωίδα καπετάνισσα Δασκαλοχαρίκλεια, πιάνουν τὶς θέσεις τῶν σκοτωμένων, καὶ κορασιδὲς κ' ἄγουρα ἀκόμη παιδιὰ τοποθετοῦνται κοντὰ στὶς πολεμιστρες γιὰ τὸ γρήγορο καθάρισμα καὶ τὸ ξαναγέμισμα τῶν τουφεκιῶν.

—Ἀπὸ τὴ γραμμὴ τοῦ πολέμου, δὲν θὰ πρέπει αὔριο νὰ λείψῃ οὔτε ἕνας. πού νὰ μπορῇ νὰ κρατήσῃ τουφέκι, κ' ὄλοι μικροὶ μεγάλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες Ἐπιτρόποι, κ' Ἀρχηγοὶ καὶ πολεμιστὲς καλογέροι, ἀναταράσσονται μέσα στῆς νύχτας τὸ συναγερμὸ, ἀποφασισμένοι νὰ πέσουν μέχρις ἐνός, καὶ νὰ τινάξουν τὸ Μοναστήρι στὸν ἀέρα.

—Στὰ μάθια τῶν ἀθανάτων προμάχων τ' Ἀρκαδιοῦ, καθρεφτίζεται ἡ ἐσχάτη περιφρόνηση πρὸς τὸ θάνατο, ὅσο κ' ἂν γίνεται φανερὸ πὼς ὁ ἀγῶνας σβύνει καὶ χάνεται ἀπὸ τὴ μιά ὥρα ὡς τὴν ἄλλη, καὶ τ' Ἀρκαδι περνᾷ τὴν τελευταία του νύχτα.

—*«Βροντᾷ κ' ἀστράφτει ὁ οὐρανὸς κ' ὁ κόσμος ὅλος τρέμει
Γύρω τριγύρω τὰ βοννά σπαράζουν καὶ μαυρίζουν
καὶ τοῦ θανάτου ἡ φωνή, τοῦ κανονιοῦ ὁ βρόντος
στὴν πλάσῃ ὅλη διαλαοῦν πὼς ἔφτασε τὸ τέλος
—Κι' ὁ θάνατος βροντολογᾷ, κάθε προῆ του ρίχνει
στὴν ὀλοπόρφυση τὴ γῆ τὴν αἱματοβαμμένη
κορμιὰ πού θὰ τὰ ζήλευαν ἂν τ' ἄβλεπαν ἀγγέλοι.
Κορμιὰ πού τ' ἄπλασε ὁ Θεὸς τὴν Κρήτη νὰ στολίσῃ (2)*

—'Η δύσκολη μέρα που πέρασε έχει ξαπλώσει διάπλατα την εικόνα της συμφοράς.

—'Εδώ μιὰ νέα γυναίκα μ' ἕνα μωρὸ στὴν ἀγκαλιά, παραστέκει τὸν βαρεῖα τραυματισμένο ἄντρα της που χαροπαλεύει μέσα στὴ φλόγα τοῦ πυρετοῦ ἀπὸ τὸ πρῶι, καὶ στὴν ἄλλη μερὶ μιὰ κρinoπρόσωπη παρθένα τοῦ Ψηλορείτη, ξαρματώνει μὲ δάκρυα καὶ στεναγμούς τὸν σκοτωμένο ἀδερφό, ἀποφασισμένη νὰ πάρη τὴ θέσι του στὸ μητρίζι.

—Στὰ περίχειλα τῆς αὐλῆς, τὰ Μεσοκούμια (3) καὶ τὰ Κλάουστρα (4) συντροφίες χαροκαμένων γυναικῶν καὶ μονάδων, συνταιριάζουσι θλιβερὰ μοιρολόγια, ἀνοίγοντας ἄρουκλες (5) γιὰ νὰ θάψουσι τοὺς ἀγαπημένους νεκροὺς των. Ἐνας ψαρομάλλης γέροντας, ἀποσβολωμένος κι' ἀμίλητος, παραστέκει στὰ δυὸ παλληκάρια του που ξάπλωσαν νεκρὰ τὰ βόλια τῆς ἡμέρας, καὶ παρέκει μιὰ ἄλλη πανώρησ κορασίδα μὲ ξεφωνητὰ καὶ σπαραγμούς, σκύβει στοργικὰ πάνω ἀπὸ τὸ λυγερὸ καὶ σπαθάτο κορμὶ τοῦ ἄρραβωνιστικοῦ που ξεψυχᾷ στὴν ἀγκαλιά της ζεστὸ ἀκόμα.

—'Αβάσταχτοι πόνοι, σκηνὲς ἀλλοφροσύνης ξετυλίγονται σὲ κάθε μερὶα τοῦ αἱματοβαμμένου αὐλόγυρου τῆς Μονῆς.

Τὴν ἴδια ὁμως ὧρα εἰς τὰ γύρω μπεντένια καὶ τὶς πολεμίστρες τοῦ πολιορκημένου Μοναστηριοῦ, ἀλλάζει τὸ τραγικὸ σκηνικὸ. Ἐκεῖ ἀκούεται νὰ βγαίνει ἀπὸ τὰ στόματα τῶν μελοθανάτων ἀγωνιστῶν, ἄτρομη, ἀδάμαστη, καὶ ἀκατάβλητη ἡ φωνὴ τῆς Κρήτης, πάνω σ' ἕνα γλυκὺ σκοπὸ πεντοζάλη, π' ἄντροκαλεῖ μ' ἀψηφισιὰ τὸ Χάροντα.

*«Χαίρεστε ἄντρες χαίρεστε, χαίρεστε πολεμῶχοι»
 «μὰ τοῦτ' ἡ μέρα θὰ γραφῆ καὶ πάντα δόξα θάχη»
 «γιατὶ κι' ἂν ἀποθάνωμε, ἀπὸ τὰ κόκκαλά μας»
 «θὰ ξεπετάξη ἡ λευτεριά καὶ μὲ τὰ αἱματά μας»
 «θὰ ποτιστῆ καὶ θὰ θραφῆ, σᾶ λεμονιά θ' ἀνθίσση»
 «ἀπ' οὐναὶ τὸ πεθύμιο μας, κιᾶς βρέξη, κι' ἄς χιονίξη (6)
 «Δὲν τῆ βαστῶ γὼ τῆ σκλαβιά στὸν κόσμον τὸν ἀπάνον
 «καὶ τῶχω πίκρα μου νὰ ζῶ, χαρὰ μου νὰ ποθάνω»
 «καλιὰ νᾶφήσωμ' ὄραναὶ στισσι πόρτες τῶν ἀνθρώπων»
 «παρὰ νὰ ποῦν, φωματινὰ πῶς πήραμε τὸν ὄρκο»
 «χαίρεστε ἄντρες χαίρεστε, χαίρεστε παλληκάρια»
 «μὰ ὁ πόλεμος ἐδόθηκε σισ' ἄντρες καὶ στὰ λιοντάρια»
 Ἀρκάδι ! Ἀρκάδι !*

—Καὶ μέσα στὴ βθεϊὰ νύχτα καὶ τὴ φρίκη ἐκείνη, τὴ φεγγοβολὴ τῶν ἀστραπῶν, τὸ μούγκρισμα τῶν κεραυνῶν, καὶ τῶν κανονιῶν τοὺς κρότους, ΕΝΑΣ ὡσὰν φάντασμα γοργὸς καὶ μαυρισμένος τριγυρίζει τὴν αἱματοβαμμένη αὐλὴ διασκελίζοντας τ' ἄψυχα κορμιά!

—Δὲν εἶναι φάντασμα. Εἶναι τ' Ἀρκαδιοῦ ὁ πρωτομάρτυρας ἠγούμενος Γαβριήλ.

—Στὸ πέρασμά του ἀκούει φωνὲς σπαρακτικές, καὶ παρακλήσεις καὶ παράπονα.

—« Ὁφου τὸν ἄντρα μου Γούμενε»

—« Ὁφου τὰ παιδιά μου Πατέρα».

—«Ἐγώοι μου(?) Γούμενε καὶ σκοτώθηκεν ὁ ἀδερφός μου».

—«Γιὰ ξάνοιγε Πατέρα πῶς ξεψυχᾷ ὁ καλός μου».

—'Αλλὰ ὁ Γαβριήλ δὲν ἀκούει, δὲν βλέπει, δὲν σταματᾷ.

—Εὐθυτηνὴς κι ἀψηλόκορμος, μὲ ριγμένα στοὺς ὦμους τὰ μαῦρα του μαλλιὰ περνᾷ γοργὸς ψαλμουδίζοντας, καὶ στὸ πέρασμά του διασκελίζει ξεψυχισμένους, λαβωμένους, καὶ ζωντανούς.

—Καὶ προχωρεῖ ἀδιάκοπα μὲ τ' ἅγιο δισκοπότηρο ψηλά.

—Ἐνα μικρὸ καλογεροπαιδί προπορεύεται μὲ τὸ θυμιατῆρι κι' ἕνα κερὶ.

—Εἶναι ἡ δεύτερη λιτανεία που κάνει ὁ Γαβριήλ γιὰ νὰ σώσῃ τ' Ἀρκάδι του!

Τελευταία Μυσταγωγία

‘Αργά, ‘Αργά, τὰ σήμαντρα τ’ ‘Αρκαδιοῦ προσκαλοῦνε τὸ πλῆθος τῶν πολιορκημένων στὴν τελευταία προσευχή.

—Οἱ θόλοι τοῦ ‘Αρχαίου Ναοῦ τοῦ ‘Αγίου Κωνσταντίνου ἀντηχοῦνε τώρα ἀπὸ τοὺς θείους ψαλμοὺς καὶ τὰ σύθρηνα τῶν γυναικοπαίδων.

—Κι’ ἀνάμεσα στὰ λιβανωτὰ καὶ τ’ ἀγιοκέρια τελειώνει βιαστικά ἡ θεία μυσταγωγικὴ τελετουργία, ἀφοῦ πρῶτα ἐκοινωνήσαν πάντες τῶν ‘Αχράντων Μυστηρίων, ζητῶντας ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο συχώρεση.

—Ὁ Γαβριήλ στέκεται τώρα στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας μπροστὰ ἀπὸ τὸ γονατισμένο καὶ βουβὸ πλῆθος, καὶ σηκώνοντας τὰ μάτια ψηλὰ στὸ μολυβένιο οὐρανὸ, ἀπευθύνει τὴν τελευταία παράκληση πρὸς τὸ Μεγάλο Θεό.

«Κύριε!. Κύριε!.

«‘Αρματηλάτην Φαραῶ ἐβύθισέ ποτε Μωσαϊκὴ ράβδος σταυροτύπως πλήξασα.....»

«Λύει τὰ δεσμὰ καὶ δροσιζει τὴν φλόγα ὁ τρισσοφεγγής τῆς Θεαρχίας σου τύπος.....»

«‘Ανελήφθης ἐν δόξῃ Χριστέ ὁ Θεός.....»

«‘Ανελήφθης ἐν δόξῃ Χριστέ ὁ Θεός.....»

—‘Αδελφοί ἔχετε πίστιν εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν τοῦ κόσμου..... καὶ ἡ σωτηρία ἡμῶν εἶναι βεβαία. ‘Η δέησις καὶ ἡ προσευχὴ ἡμῶν ἔχω ἀκράδαντον πίστιν ὅτι θέλει ἐξιλεῶσαι τὸν ‘Υψιστον ὅπως ἀναστείλῃ τὸν θυμὸν του, καὶ καταπαύσει τὴν προκειμένην θύελλαν καὶ καταγιῖδα(8), ἵνα οἱ ἕξω ἀδελφοί μας σπεύσωσι εἰς βοήθειαν ἡμῶν’ Ἀλλὰ καὶ ἂν ἄλλως δόξῃ αὐτῶ, ἃς ἔχωμεν τὴν εὐφρόσυνον πεποιθησιν ὅτι ἐξελέξατο ἡμᾶς εἰς θυσίαν ἄμωμον πρὸς δόξαν τοῦ γένους ἡμῶν καὶ ἐλευθερίαν τῆς φιλάτης Πατρίδος. ‘Ας μὴ θλιβώμεθα τὸ παράπαν, καὶ ἃς ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἄνθος ἐν τῇ γῆ, καὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. ‘Ας μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὡς ἄνθρωποι μέλλομεν νὰ ἀποθάνωμεν σήμερον ἢ αὔριον, ἂν δὲ σήμερον πολεμοῦντες, μόνον ὀλίγας ἡμέρας χάνοντες ἐκ τοῦ ταμείου τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀπολαμβάνομεν τὴν εὐλογίαν δι’ ἀμοιβήν, καὶ τὰς εὐχὰς τῶν ἐπερχομένων γενεῶν ἐς αἰεὶ. ‘Αν δὲ δειλιάσωμεν φεισθέντες τῶν ὀλίγων τούτων ἡμερῶν τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀφ’ ἐνὸς θέλομεν στερηθῆ τῆς αἰωνίου εὐλογίας καὶ θείας μακαριότητος, ἐξ ἄλλου δὲ θέλομεν καταστῆ χλεῦη καὶ περίγελος τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν, δειλοί δὲ καὶ εὐτελεῖς πρὸ τῶν ὀμμάτων τῆς ἡμετέρας Πατρίδος. ‘Η πρᾶξις δὲ ὅτι ἐμμένετε πιστοὶ εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ‘Ελευθερίας ὄρκον, καθιστᾶ ὑμᾶς ἄνδρας ἀξίους τῆς Κρήτης, ἡ δὲ ἀπόφασις τοῦ νὰ μείνετε ἀκαμπτοὶ εἰς τὸ ὑπὲρ τῆς ‘Ενώσεως σύνθημα ἡμῶν συνιστᾶ τοῖς πᾶσιν ἄνδρας σεβαστοὺς καὶ μεγαλόφρονas, καὶ τέκνα ἀληθῆ τοῦ Χριστοῦ. ‘Η ἰδέα τῆς ἐκπληρώσεως τούτων καὶ ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ χωρισμοῦ τὸν μὲν θάνατον καθιστᾶ γλυκύν, τὴν δὲ ψυχὴν γαληνιαίαν καὶ εὐπρόσδεκτον τῆς αἰωνίου μακαριότητος. Ταῦτα ἐν ὀλίγοις ἀδελφοί.

—Τώρα δὲ ἃς ἀσπασθῶμεν ἀλλήλους, ἃς ζητήσωμεν συγχώρησιν παρὰ τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ καὶ παρ’ ἡμῶν αὐτῶν, εἴτα δ’ ἃς τραπῶμεν μετ’ αὐταπαρνήσεως καὶ θάρρους εἰς τὰ ἔργα πάλιν τοῦ πολέμου, καὶ εἰς τὴν θέσιν ἐν ἧ ἕκαστος ἐτάχθη. Τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας προτρέπομεν νὰ σπεύδωσιν ἀφόβως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν μαχητῶν, νὰ φέρωσι φυσικία καὶ νὰ γεμίζουσι ὄπλα, νὰ καθαρίζωσιν αὐτά, καὶ ὅ,τι ἄλλο ἐν τιμῇ καὶ χρηστότητι δύναται ἕκαστος. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Παντοδυνάμου θεοῦ.(9)

« Καὶ λέγει των ὁ Γούμενος μᾶς κύκλωσ’ ὁ ἐχθρός μας»

« Μὰ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις εἶναι σὲ μᾶς βοηθός μας»

« Ὁ Μουσταφᾶς μᾶς κύκλωσε ’πὸ μιὰ μεριά ὡς τὴν ἄλλη»

« μὰ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις μᾶς εἶναι πῶς μεγάλη

« Μὲ τὴ σφεντόνα του ὁ Δαβὶδ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴ χάρι

« Τὸν Γολιάθ ἐσκότωσε, τ’ ἀνίκητο λιοντάρι»

« Δοιπόν κι' εμείς τσ' ελπίδες μας νάχουμε στο Θεό μας»
 « κι' ίσως τονε νικήσωμε τόν άσπονδο έχρθό μας»
 « Ό Κορωνάιος άν μπορή θ' άρθη νά μας εσώση»
 « Κι' ό Ζυμπρακάκης έχομεν ελπίδα νά σιμώση»
 « Κι' άμ είναι ή θέση δύσκολη και λίγα τά τουφέκια»
 « εμείς θά πολεμίσωμε με λόγχες στα τουφέκια»
 « Με τά μαχαίρια μπορετό άμνα θά βαστούμε»
 « μέχρι ρανίδα αιματος όλοι θά τελειωθούμε (10)»

Α Ρ Κ Α Δ Ι

—Ή τελευταία φάσις ένός άγώνα πού σβύνει μέσα στη συντριβή με τις άναλαμπές τής ήθικής νίκης. Ή τελευταία σύνθεσις ζωής άπό τά σκόρπια και άμορφα στοιχειά μιās άβύσσου! Ή μεγαλειώδης άπολογία τής υπερήφανης ψυχής ένός πανάρχαιου και χιλιοδοξασμένου λαού πού δέν έγνωρίσε ποτέ τή ντροπή, για νά μήν μπορεί νά συχωρέση τήν ταπεινώσει τής σκλαβιάς...

Α Ρ Κ Α Δ Ι.

—Ή εσχάτη περιφρόνηση πρós τή ζωή πού δέν είχε πειά λόγον ύπάρξεως, τό μεγαλειώδες, τό ισάξιο αντίγραφο τών τριακοσίων τών Θερμοπυλών, μέσα εις τήν Πινακοθήκη τών αίωνων.

—Άσβεστη φλόγα πού κυκλώνει τήν Κρήτη, ή φλόγα τ' Άρκαδιού θά ύψώνεται εις τους αιώνες μεγαλόπρεπη για νά δείχνη πώς ζήθεικά στη γή και τόν άέρα του τόπου αυτού ή Έλληνική Ψυχή, άφθαρτη κι' άπειραχτη από τά χρόνια και τις σκλαβιές.

—Τό Άρκάδι θά έπεφτε και έπεσε. Πριν όμως πέσει, πριν γίνη όλοκαύτωμα έγινε ΣΥΜΒΟΛΟ. Και οι σκλάβοι πού ήταν τό άφός τών παιδιών τους τό σήκωσαν σε λάβαρο του άγώνα των, και ή Κρήτη σε λίγα ακόμα χρόνια ήταν έλεύθερη. Ήλεύθερη γιατί υπήρξε, έζησε, και όλοκαυτώθηκε τ' Άρκάδι.

—Τό αίμα τῷ Χριστιανῷ πολλ' άκριβιά πλερώθη
 γιατι τ' Άρκάδι είν άφορμή κι' ή Κρητή έλευθερώθη
 —Κι' ό πόλεμος άπούτανε στην τρίχα νά τελειώση
 ήρθεν ή φλόγα τ' Άρκαδιού να τονε δυναμώση (10)

—Και τώρα! Τώρα πού σε κάθε δειλινό ό ήλιος γέρνει για νά στολίση με χρυσάφι τ' άνυπόταχτο Μοναστήρι, ή φλογέρα του ειρηνικού βοσκου διαλαλεί γλυκύφωνα τόν καύμό και τό θρύλο τ' Άρκαδιού μ' ένα ριζίτικο τραγοϋδι πού μοιρολογά και λέει :

« Κάθε πρωϊ και κάθε μερονύχτι
 τρία πουλιά χρυσόφτερα τρία άηδοнопούλια
 σκίζουνε σύννεφο πικνό άπ' οδρανού τά βάθη
 Κι' άπάνω κατεβαίνουνε στα λείψανα τά άγια
 του Άρκαδιού και κάθονται και τά μοιρολογούνε
 μα ή δόξα τά έσκέπασε, ή δόξα τά σκεπάζει»

Ής κλίνωμεν εύλαβικά τό γόνυ μπροστά εις τό άγιο τουτο βήμα του λαμπρότερου πνευματικού Ναού τής Ήλευθερίας.

Χ. ΣΤΑΤΡΟΤΛΑΚΗΣ,

Πρόεδρος τής Ήστορικής και Λαογραφικής
 Έταιρίας Ρεθύμνης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Λαϊκό ποίημα τῆς ἐποχῆς.
2. + Ἐπισκόπου Ρεθύμνης Διονυσίου
- 3.—Μεσοκούμια = Νοτία Στοά Νοσοκομείου
- 4.—Κλάουστρα = Δυτική στοά Βενετικῶν τόξων
5. ἼΑρουκλες = Μεγάλοι λάκκοι πρὸς ἐνταφιασμὸν πολλῶν
- 6.—Στίχοι διασωθέντες παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ Φωτάκη
- 7.—Ἐγὼί μου καὶ ἐγούγια μου. ἐκ τοῦ ἀρχ. «οἴμοι ἐγῶ»—ἸΑλοίμονό μου.
- 8.—Καταρρακτώδεις βροχαί, καὶ καταγιγίδες κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας /
- 9.—Φλογεροὶ λόγοι τοῦ ἡγουμένου Γαβριήλ, διασωθέντες παρὰ τοῦ ἸΑρχηγοῦ Φωτάκη, μαχομένου μετὰ τοῦ Κορωναίου ἐκτὸς τῆς Μονῆς.
10. + Ἰωάνν. Γ. Σταυρουλάκη (1858 - 1931)
—Στίχοι ἐκ τῆς ἀνεκδότου ἐμμέτρου Ἰστορίας τῆς Κρήτης.
—Κορωναῖος, Συναρχῆς Γεν. ἸΑρχηγὸς στὸ διαμέρισμα Ρεθύμνης κατὰ τὴν ἸΕπαν. 1866.
—Ζυμβρακάκης Ταγ/ρχῆς ἸΕπιτελῶν—Γεν. ἸΑρχηγὸς στὸ διαμέρισμα Χανίων.

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἰστορικῆς Λαογραφικῆς ἸΕταιρίας Ρεθύμνης μετὰ τοῦ συγχροτήματος βραχοφόρον τῆς ἸΕταιρίας. ἸΕξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ: ἸΕ. Δαμβουνέλης, Κ. Κορωνάκης, Κ. Ξεξάκης Γεν. Γραμμ. Χ. Σταυρουλάκης Πρόεδρος, Ν. ἸΟρφανός, Γ. Πετουσάκης Κοσμητῶρ, ἸΑ. Καούνης Δ/στῆς χρηματικοῦ.

ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ Κ' Η ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

(Ὁ Ἀκάδητος Ὕμνος τῆς Κρήτης)

I

Ἐδῶ ναι τὸ ταμπούρι τοῦ Χάρου

κ' ἡ λευτεριά τοῦ Θανάτου,

ἢ πρώτη καὶ τελευταία γραφή τοῦ Θανάτου.

Ἐσὸν πὸν πατᾶς ἰάγιασμένο χῶμα τῆς Κρήτης

ἀπὸ τὸ Καστέλλι μέχρι τὸ Ζάκρο,

κι' ἀπὸ τὰ νερὰ τοῦ Κισσά μου μέχρι τὸν Λέντα,

πρέπει νὰ ξέρεις, πρέπει νὰ μάθεις νὰ διαβάξεις

συλλαβὴ - συλλαβὴ

τὴν Μινωϊκὴ Β. γραφὴ

στὴν σκεδρωμένη ἐλῆά, στὸ χαράκι, στὴν πέτρα

στὸ γενάκι τοῦ Δία ποιμένα, στὸν προμαχῶνα τοῦ κάστρου.

πρέπει νὰ μάθεις, νὰ ρωτᾶς καὶ νὰκοῦς

(τὸ ἠρωϊκὸν καὶ πένθιμον ἄσμαν) τῆς Κρήτης.

Ἐδῶ ναι τὸ κιβούρι τοῦ Χάρου

κ' ἡ λευτεριά τοῦ Θανάτου.

Ἐδῶ ναι τὸ ἀνυπότακτο λάσιο στέγρον π' ἀνατρανίζει

ὁ πυροίχιος ἄνεμος.

Ἐδῶ ναι ὁ Βιτοέντιος Κορνάρος πὸν τραγουδᾷ μὲ φωνὴ καὶ λαγούτο

τὸν καῦμό καὶ τὸν ἔρωτα.

Ἐδῶ ναι τὸ Ἀκρωτήρι μὲ τὸ ἐπεπίγραφο μάρμαρο

τ' Ἀρκάδι μὲ τὸ Οὐράνιο σημαντρο

(τὸ διακοποῦν ἀρματωμένοι Ἀρχαγγέλοι)

Οἱ ἀνυπότακτοι βράχοι, οἱ Σφακιανοὶ ἀετοί,

τ' ἀγρίμι στὸ βέραθρο, ὁ ἀντίλαλος στὴν σκοτεινὴ Σαμαριά

τὸ ἀπροσκήνητον αἷμα, ἡ τετάρτη σφραγίδα:

«Καὶ ἰδοὺ ἵππος χλωρὸς καὶ ὁ καθήμενος ἐπάνω αὐτοῦ Θάνατος».

II

Ἐσὸν πὸν θὰ προσκυνήσεις ἰάγιασμένο χῶμα τῆς Κρήτης

ἀπὸ τὴν Μαλάξα μέχρι τὸν Κάνδανο.

κι' ἀπὸ τὴν Γραμβούσα μέχρι τὴν ἁγία Ρουμέλη

στὸ γλιὸ Διβυκὸ ἀντιμάμαλο.

θ' ἀκούσεις τὸν ἀκοίμητον βροῦχο π' ἀναδίνουν οἱ φάραγγες

τὴν οἰμωγὴ πὸν στροφυρίζει σὲ ἀκάδητον ὕμνο.

Τὴν πᾶσαν ὥρα τοῦ χρόνου καὶ νῦν καὶ αἰεὶ

ἔταν βαρέσουν οἱ ἐφτὰ θεοφοροῦρητες σάλπιγγες

ἢ Κρήτη ἀνταρεῦει ξυπνοῦν οἱ ἀσαβάνωτοι ἴσκιοι,

ἀδράχνουν τὰ καπνισμένα νιουφέκια, περιζώνουν τὰντρειωμένα νεφρὰ

μὲ τὸ ἐφτάδιπλο μαῦρο ζουνάρι, φορᾶνε τὴ νύχια

ἀπὸ δίπλα ἢ καρδιά διαθήκη τοῦ μοναχοῦ Σαμουὴλ

ἀπὸ δίπλα ὁ δαυλὸς τοῦ Μεσολογγίτη Καπράλη.

III

Ἡ Κρήτη ἀνεβαίνει ὡς τὸν ἥλιο, φορτωμένη ἓνα ἥλιο

κατεβαίνει ὡς τὴν ἄβυσσο, φορτωμένη μιὰν ἄβυσσο

μετράει τίς πληγές της νὰ θυμηθῇ τίς πληγές της.

Τὴν παραστέκει βαρδιάνος ὁ καπετὰν ἄη Γιώργης πολέμαρχος

τὴν παραστέκει ὁ Θεὸς καὶ τὸ μέγα μωστήριον

ἀπὸ σκαλί σὲ σκαλί κι' ἀπὸ φωτιά σὲ φωτιά.
 Τὸ χαμένο καὶ κερδισμένο γιορτάνι,
 ἢ Πασκαλιὰ κοκκινίζει ταῦτά της μὲ μαρούτι καὶ αἷμα.

IV

Σὲ χαροκόπι ἢ σὲ γλέντι, σὲ χοροσιάσι ἢ σὲ βάφτιση
 ἢ ἀκατάλυτη μνήμη τοῦ Χάρου
 σὲ προσευχή ἢ σὲ ξόδι, σὲ μοιρολόι ἢ σὲ πόλεμο.
 ἢ ἀκατάλυτη μνήμη τοῦ ἔρωτα.
 Ἐδῶ πὸν ἀσημίζει τὴν λύπη της ἡ ἀρχαία ἐλῆὰ
 δὲν εἶναι ὁ Κολωνὸς κι' ἡ Σοφόκλεια νύχτα
 τὰηδόνι σὴν λεύκα, ὁ Φαῖδρος σὴν ρεμματιά τοῦ Ἰλισσοῦ
 μονάχα τὸ τροχισμένο σπαθί, τὸ πωρωμένο νιουφέκι
 ἢ ὀρθία ριφοκίνδυνη τόλμη, ἢ ἀδίσακτη πράξη
 τὸ πυρομάνι πὸν ζεσαίνει τὰ χιόνια του ὁ παπποὺς Ψηλορείτης.
 Δασκαλογιάννη, μ' ἀκοῦς ἀπὸ τὸν τάφο σου;
 ἢ Κρήτη εἶναι λεύτερη, ἢ Κρήτη χορεύει τὸν δωρικὸ πεντοζάλη.

V

Ὁ ἀγέρας καλοναρχεῖ σὴν γκρεμισμένη πλώνα
 σὶδὸ καμπαναριὸ τοῦ νοῦ, σὴν βραγὴ μὲ τὶς νωπὲς πολεμίστρες
 τὸν εἰρμὸ τῶν μεγάλων παιδῶν. Τὸ Ἀρκάδι σὶς φλόγες
 τὸ Ἀρκάδι μπουρολόιο καὶ σίφουνας
 μὲ τὸ ἀκέρει τοῦ Ἀράπη, μὲ τὴν Κυριακὴ τῶν Βαγιῶν
 μὲ τὸν σιαυρὸ καὶ τὴν λόγχη.
 Ὁ καπειτὰν Γιαμπουδάκης σηκώνει σὴν πλάτη τὴν Κρήτη.
 Ὁ καπειτὰν Γαβριήλ κωινώνει μὲ χρυσὸ δισκοπότηρο
 τὶς ψυχὲς τῶν σαράντα μαρτύρων.
 Χαμηλώνουν τὰνταρεμένα βουνὰ
 νὰ κνιάζει πέρα ἀπ' τὸν οἶνοπα πόντιο τὸ ριζικό της ἢ Κρήτη.
 «Καὶ δτε ἦνοιξε τὴν πέμπτη σφραγίδα εἶδον ὑποκάτω
 τοῦ θυσιαστηρίου τὶς ψυχὲς τῶν σφαγμένων.»

VI

Ὁδοιπόρε, ταξιδευτή, μουσαφίρη
 ἐδῶ θὰ γνωρίσεις τὸν ἀληθινὸν ἐαντιό σου.
 ἐδῶ θὰ ἀναβλέψεις, ἐδῶ θὰ σταθῆς
 νὰκούσεις τὶς δέκα ἐπιτολὲς τῆς λευτεριάς καὶ τοῦ Χάρου
 ἐδῶ θὰ ξαναγίνεις συνείδηση
 ἐδῶ θὰ ψηλώσεις νὰ ἰσομετρηθῆς μὲ τὸν ἄντρα.
 Καὶ τότε θὰ νοιώσεις νὰ σὲ διαποτίζει μέχρι τὸ κόκκαλο
 τὸ ἀθάνατο ρῖγος, ἢ σιτητὴ περηφάνεια
 ἢ προσοταγὴ καὶ ὁ νόμος, τὸ ὑπέριστατον χρῆος
 δὲν ὑπάρχει ἓνα βῆμα πὺδ πίσω! Τὸ ἓνα βῆμα μπροστά
 εἶναι ἢ Κρήτη, τὸ φῶς, τὸ σπαθωτὸ χελιδόνι, ἢ ἄνοιξη
 τὸ ἓνα βῆμα πὺδ πίσω εἶναι ὄνειδος.
 Εἶναι ὁ τάφος μὲ δίχως σιαυρὸ, τὸ σκουλήκι σὶτὸν βοῦρκο.
 τὸ δρολάπι δὲν ξέρει ἀπὸ παγίδα ἢ δόλο,
 τὸ μαχαίρι δὲν θέλει νὰκούσει τὴν λογικὴ τοῦ ἔρπετου
 ἐδῶ εἶναι τὸ πᾶν ἢ τὸ τίποτε...

«Ἐλευθερία ἢ Θάνατος...»

ΤΟ «ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ» ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΛΗ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ

(κριτικό μελέτημα)

Ἐπιμένω πὸς τὸ θέμα «Πατρίδα» γιὰ τὴν ποίηση ἐξακολουθεῖ νάναί ἕνα ἀπὸ τὰ βασικά της «ἑψηλά μοτίβα». Ἡ «πατριωτικὴ ποίηση» καὶ ὡς ἔμπνευση καὶ ὡς φρόνημα καὶ ὡς πρακτικὴ ἐπιρροή κατέχει σημαντικὴ θέση στὴ φιλολογία τῶν διαφόρων λαῶν, ἰδιαίτερα στὸ δικό μας. Ἄν ἀναλογιστῆς πὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος καὶ σήμερα ἀκόμα ἔχει ἀλύτρωτα μέρη (Βόρεια Ἡπειρος) ἢ ἰδιότυπα ἐλεύθερα (Κύπρος) καὶ ἐπιπλέον «χαμένες πατρίδες», δικαιολογεῖται ἀπόλυτα μὰ ἰδιαίτερη προσήλωσις στὸ θέμα αὐτό. Ἐξ ἄλλου δεκάδες χρόνια οἱ ἐθνικὲς μας τραγωδίαι σχετίζονται ἄμεσα καὶ ἔντονα, σὲ ρομαντικὴ μάλιστα κλιμάκωσι, μὲ τὴν ὕψηλὴ ἔννοια τῆς πατρίδας.

Ἀσφαλῶς τὰ μεγάλα θέματα, ποὺ εὐνοοῦν μάλιστα τὸ ξέσπασμα τοῦ αἰσθήματος στὰ ρομαντικὰ ἀχαλίνωτα ξεσπάσματα, εὐκόλα μποροῦν νὰ μεταπέσουν στὸν ρητορισμὸ χωρὶς γνήσιον ἀντικρουσμα καρδιάς καὶ λογισμοῦ. Τὸ φοβερὸ αὐτὸ ἐνδεχόμενον ἀπαιτεῖ ξεχωριστὴ προσοχὴν, ὅταν ἡ ἔμπνευση σὲ δῶνται πρὸς τοὺς πατριωτικοὺς τόνους. Ὅση γνησιότητα καὶ ἂν διαθέτης ὁ κίνδυνος παρφομονεύει μὲ λέξεις, συνθήματα, ἐπαναλήψεις, κοινὲς εἰκόνας.

Δὲ βλέπω ὅμως δικαιολογία ν' ἀποφεύγης τὸ εἶδος αὐτό, εἴτε γιὰτὶ φοβάσαι τὴν ἀποτυχία εἴτε γιὰτὶ θέλεις ν' ἀποφύγης τῶν εἰδικῶν καὶ μὴ εἰδικῶν τὸ κάποιον χαμόγελο, καὶ τὴν παρεξήγησι τῶν προθέσεών σου. Αὐτὸ λέγεται μικροψυχία στὸν ποιητικὸν ἀγῶνα. Ἄν μάλιστα ζῆς σὲ κρίσιμες ἐποχὲς τοῦ ἔθνους σου αὐτὸ λίγο ἀπέχει ἀπὸ τὴν προδοσία.

Ἔτσι ἀντιμετωπίζω τὸ θέμα τῆς «πατριωτικῆς ποίησης» καὶ γενικά τῆς «πατριωτικῆς λογοτεχνίας». Μὲ βάση τις ἀπόψεις αὐτές, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἀποδεσμευμένως ἀπὸ εὐνοϊκὰς προκαταλήψεις γιὰ τὸ εἶδος, ἀντικρούω τὸ θεατρικὸν τοῦ Παντελῆ Πρεβελάκη «Ἡφαίστειο». Νομίζω πὸς τὰ πράγματα καὶ τὰ γεγονότα τῆς Κύπρου (χθὲς ὁ Ἀπελευθερωτικὸς Ἀγῶνας τῆς ΕΟΚΑ, τῶρα ἡ Τουρκικὴ Ἀνταρσία καὶ ὁ συνεχὴς — ἔστω καὶ γιὰ πολιτικὴ σκοπιμότητα — ψυχρὸς πόλεμος τῆς εἰσβολῆς) δημιουργοῦν συγγενικὸ κλίμα πρὸς ἐκεῖνο τῆς Κρητικῆς Ἐπανάστασις τοῦ 1866. Αὐτὸ καὶ ἴσως εἰναι τὴν κατανόησι καὶ ἐκτίμησι τῶν κρητικῶν θυσιῶν καὶ μᾶς διευκολύνει στὴν πληρέστερη ἐκτίμησι τοῦ θεατρικοῦ αὐτοῦ δημιουργήματος. Δὲν ὑποτιμῶ τὸν κίνδυνον πὸς τὸ τωρινὸ πάθος ἴσως εὐνοϊκὰ προετοιμάζει γιὰ μὰ ἐπιδοκιμασία. Ὅσῳ ἐμπιστεύομαι περισσότερο στὴν κριτικὴν ἀντιμετώπισιν καὶ τὴν κατανόησι παρὰ στὴν πιθανὴν προκατάληψιν καὶ στὴν ἀνεξέλεγκτὴ ἐπιδοκιμασίαν.

Πρῶτὴ μου γνωριμία μὲ τὸ ἔργον «Ἡφαίστειο» ἔγινε στὰ 1963. Τὸ Ραδιοφωνικὸν Ἰδρυμα Κύπρου μετὰδωσε μιὰ λογικὴ διασκευὴν του, πολὺ ἐπιμελημένην, μὲ πολὺ καλὴ μουσικὴ ἐπένδυσι καὶ χωρὶς ὑπερισχύοντα ἡχητικὰ ἐφέ. Τὸ διάβασα, ἀργότερα, ὅταν γιορτάζονταν στὴν Κύπρον ἡ Ἐκατονταετηρίδα τῆς Κρητικῆς Ἐπανάστασις καὶ τὸ Ἀρκαδί. Ἀπόφυγα ν' ἀρχίσω ἀπὸ τὸν πρόλογον, ἀκριβῶς γιὰ νὰ μελετήσω τὸ ἔργον χωρὶς καθοδήγησι (ἔστω καὶ ἂν ἡ καθοδήγησι ἀπὸ τὸ συγγραφέαν καὶ νόμιμη εἶναι καὶ συχνὰ ἐξυπηρετικὴ). Τελειώνοντας τὴν ἀνάγνωσι τοῦ ἔργου μελέτησα τὸν πρόλογον ἔχοντας πὰ στὸ νοῦ μου τὴν ἄλφα ἢ βῆτα ἐπιφύλαξιν καὶ ζητῶντας τις δικαιολογίας ἐτούτου ἢ ἐκείνου τοῦ σημείου.

Τὸ ἔργον εἶναι τετραπράκτον καὶ πρωτοκινλοφόρησε τὸ 1962. Τὴν ἴδιαν χρονίαν τιμήθηκε μὲ τὸ Ἐθνικὸν Βραβεῖον Θεάτρου. Κυκλοφόρησε ξανά στις ἐκδόσεις «Γαλαξία» τὸ 1963. Τὴν τελευταία αὐτὴ ἔκδοσι ἔχω ὑπόψη μου. Ἐπίθεσι τοῦ ἔργου εἶναι τὸ θρυλικὸ Ἀρκαδί καὶ ὁ τίτλος «Ἡφαίστειο» ὀφείλεται σὲ μὰ παρφομίωσι τοῦ προσωποποιημένου Ψηλορείτη· στὸ τέλος τῆς τρίτης πράξεως:

Ἡ λάμψη ἐνός Ἡφαίστειου μ' ἔχει νιώσει!

Ἄλλὰ καὶ ὁ Γούμενος Γαβριήλ στὴ δεύτερη πράξιν δηλώνει: «Τὸ Ἀρκαδί θ' ἀγωνιστεῖ σὰν κάστρον καὶ θ' ἀποθάνει σὰν ἡφαι-

σ τ ε ι ο» (ή αφάισησ ανήκει στο συγγραφέα). (Προφανώς ο χαρακτηρισμός από σχετικό κομμάτι του Ούγκώ).

Η πρώτη πράξη μες τὸ τσαντήρι τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ εἰσάγει στὸ ἔργο. Συζητεῖται ἡ ὄλη ὑπόθεση καὶ γίνεται προσπάθεια νὰ παραδοθῆ τὸ Ἄρκαδι. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Κρητῶν ἀρνοῦνται μιὰ ὅποιανδήποτε συμφωνία κ' ἀναχωροῦν γιὰ τὸ μοναστήρι. Ἡ δευτέρα πράξη ἔχει σχέση μετὰ τὴ μεγάλη ἀπόφαση τῶν καπεταναίων νὰ μείνουν στὸ μοναστήρι καὶ νὰ πολεμήσουν ὡς τὸ ὕστερο. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ν' ἀνατινάξῃ τὴ μαρτυροτοποθήκη γιὰ νὰ μὴ τουρκέψουν τὰ γυναικόπαιδα. Ὅλα συμβαίνουν μες τὴν ἐκκλησιά, ποὺ ἀπογυμνώθηκε. (Ἐξ ἄλλου ὁ Γούμενος ἔκρυψε κ' ὅτι πολύτιμο κ' ἅγιο εἶχε τὸ μοναστήρι). Ἡ τρίτη πράξη φλογίζεται ἀπὸ τὴ μάχη μες τὴν αὐλὴ καὶ στὰ γύρω κελλιὰ καὶ στοὺς τοῦ μοναστηριοῦ. Ἡ τελευταία πράξη μες τὸ τσαντήρι τοῦ Μουσταφᾶ δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ περιγραφοῦν ὅσα δὲν φάνηκαν κατὰ τὴ δράση τῆς τρίτης πράξης καὶ νὰ συμβοῦν οἱ ἐκτελέσεις στὰ παρασκήνια κ' οἱ αὐτοκτονίες ἀγωνιστῶν πάνω στὴ σκηνή.

Κάθε θεατρικὸ ἔργο ἔχει ἀσφαλῶς πολλὲς συγκρούσεις καὶ κορυφώσεις. Ὅσὸσο ὑπάρχουν μιὰ ἢ δυὸ κεντρικὲς καὶ καιρίες ποὺ δικαιοῦν τὴν ὄλη θεατρικὴ δράση καὶ περιελίχουν τ' ἀληθινὸ καὶ ὑψηλὸ ταντοχρόνως μῆνυμα τοῦ ἔργου. Προσωπικὰ πιστεύω πὺς ἡ καιρία στιγμὴ κυριαρχεῖ διάχυτα στὴν ἐπικὴ τρίτη πράξη. Σ' αὐτὴ γίνονται οἱ συγκρούσεις μετὰ τὸν ἐχθρό, ἀποχωροῦν τὰ γυναικόπαιδα κ' οἱ σακάτηδες στὸ λαγοῦμο μετὰ τὸ μαρούτι, ἀκολουθεῖ ἡ ἀνατίναξη κ' ἡ σύλληψη βσων ἀπόμειναν στὶς στοὺς καὶ τὰ κελλιὰ. Τὸ Ἄρκαδι μεταβλήθηκε σὲ ἡφαίστειο καὶ γράφτηκε πᾶ στὴν ἰστορία σὰν ὑπέροχη στιγμὴ. Οἱ αὐτοκτονίες στὴν τέταρτη πράξη (ἀνεξάρτητα ἀν ἀνταποκρίνονται στὴν ἰστορικὴν ἀλήθεια) ἔχουν ἕνα πολὺ ἀτομικὸ χαρακτήρα. Οἱ ἐκτελέσεις συμπληρώνουν τὸ δράμα τῆς ἀνατίναξης. Ἄλλὰ τὸ ἥμιστο σημεῖο προηγήθηκε. Τὸ ἐπεισόδιο τοῦ μικροῦ ποὺ ἀνατινάξεται πυροδοτῶντας τὸ βαρέλι μετὰ τὸ μαρούτι δὲ νομίζω πὺς λύει τὸ φλογερὸ αὐτὸ δράμα μετὰ καιρία στιγμὴ. Ὅσὸσο βλέπω τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέα: θέλει νὰ συμπληρώσῃ μετὰ καιρίες ἐπίσης πράξεις τὸ μεγάλο γεγονός.

Τὸ ἔφος στὸ διάλογο εἶναι ἀπολύτως ἀντίκιο ὅπως ταιριάζει καὶ ἰστορικὰ καὶ θεατρικὰ. Συναντᾶς ἀσφαλῶς μερικὲς μεγαλοστομίες. Ἄλλὰ οἱ μεγαλοστομίες αὐτὲς ἔχουν ἀνάλογο ἀντίκρουσμα, δικαιολογοῦνται ὀλότελα καὶ σὲ καμμιά περίπτωση δὲν ὑποσημειῶνουν ἔστω καὶ ἀπόμακρο δόση πατριδοκαπηλίας. Κάποια ἐπιφύλαξη δείχνω γιὰ μερικὲς φράσεις στοὺς μονόλογους τῶν προσωποποιημένων Ψηλορείτη καὶ Δόξας, ἀλλὰ αὐτὸ ὀφείλεται στὴ χαλαρὴ ποιητικὴ ἔκφραση τῶν μονολόγων, ποὺ ἔρχεται σὲ καταφανῆ ἀντίθεση (σὲ βάρος τῆς) μετὰ τοὺς ρωμαιοὺς διάλογους.

Διαγραφὴ χαρακτήρων (παρόλο ποὺ αὐτὸ δὲν εἶναι πρόθεση τοῦ συγγραφέα) ὑπάρχει καὶ δηλώνεται τόσο καλὰ καὶ μετὰ μισὴ κουβέντα καὶ μετὰ λίγη δράση. Ἐποχρωματικὰ πὺς ἐξεσημασμένοι κυριαρχοῦν οἱ ἡρωϊκοὶ χαρακτήρες ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνας κ' οἱ αἰμοδιψεῖς, χωρὶς τήρηση λόγου κ' ἐκδικητικοί, ἀνάμεσα στοὺς Τούρκους. Ὁ Γούμενος Γαβριήλ π.χ. διαγράφεται περισσότερο ὡς ἡρωϊκὸς τύπος παρὰ σὰν ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ. Ὅσὸσο σὲ δυὸ-τρεις περιπτώσεις ὀλοφάνερα κυριάρχησε ὁ «θηροκεντρικὸς» Γούμενος, χωρὶς ὅμως τοῦτο νὰ τὸν φέρῃ σὲ ἀντίθεση μετὰ τὸ ἔθνικὸ του χρέος.

Οἱ ἰδέες Πατρίδα, Ἐλευθερία ἐκλογὴ, σεβασμὸς πρὸς τὴν ψῆφον τῶν ἄλλων ἀποτελοῦν τὴν ἠθικὴ βάση τοῦ ἔργου. Ὁρασιμὲς στιγμὲς ξεπετιέται καὶ τὸ καθημερινὸ στοιχεῖο, ποὺ σὲ κρατᾶ δίπλα στὴν καθημερινὴ ἀνάγκη, τὸ πολὺ ἀνθρώπινο. Ἄλλὰ τοῦτο ὑποχωρεῖ γρηγορὰ, χωρὶς νὰ προλαβαίνει νὰ σοῦ ἐπισῆρη τὴν προσοχὴ σου, γιὰτὶ τὸ ἐπακαλύπτει τὸ ἡρωϊκὸ. Ὅσὸσο ἔστω κ' αὐτὸ τὸ λίγο, τὸ ἀνθρώπινο ἀδύναμο, σπάζει τὸν κίνδυνο τοῦ ἡμθειμοῦ.

Ὁμολογῶ πὺς οἱ προσωποποιήσεις τοῦ βουνοῦ Ψηλορείτη καὶ τῆς Δόξας δὲν προσθέτουν ἔστω κ' ἐλάχιστα στὸ ἔργο. Ἀπεναντίας τίς θεωρῶ ἀδύνατα σημεῖα χωρὶς νὰ παρασύρουμε ἀπὸ νατουραλιστικὲς τοποθετήσεις. Ἡ ἐμφάνισή τους στὰ κρίσιμα σημεῖα, μετὰ τὴν σαφῆ

πρόθεση του συγγραφέα να προσδώσει σ' αυτά ύψηλότερο χαρακτήρα (ένω τήν ἔχουσε αὐτὸ καθ' ἑαυτὰ σὲ μεγάλο βαθμὸ) ἀπλῶς βοηθοῦν γιὰ ὠρισμένα θεατρικὰ ἐφφέ, πιθανὸ ἐντυπωσιακὰ γιὰ τὸν πολλὸ κόσμο. (Ἀσφαλῶς δὲν παραμερίζω τὴ σημασία τέτοιων ἐφφέ σὲ ὠρισμένες περιστάσεις).

Ὁ πρόλογος τοῦ συγγραφέα (εἴτε τὸν διαβάσεις προτοῦ μῆτις στοῦ ἔργο εἴτε ὅταν κλείσης πιά τὴν τελευταία σελίδα) διαφωτίζει πολλὰ σημεῖα καὶ πραγματικὰ δικαιολογεῖ μερικὲς ὑπερβολές ἂν μορφή ἕνας νὰ τίς χαρακτηρίσει. Ὁ συγγραφέας γνώρισε πρόσωπα καὶ πράγματα, ἡ Γερμανικὴ Κατοχὴ ἀπὸ τὴν ἄλλη ξύπνησε τὸ πάθος τῆς λευτεριάς καὶ τῆς πατρίδας, ἡ κρητικὴ προέλευσή του, τὸ ρεῦμα γιὰ ἀξιοποίηση τοῦ ἑλληνικοῦ μας παρελθόντος, ἄλ' αὐτὰ ἐπιβάλλανε νὰ δοθῆ αὐτὴ ἡ μορφή στὰ «βιώματά» του, ἔστω κι' ἂν σὲ πρώτη μορφή τὸ Ἀρχαδί ἀποτέλεσε κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τοῦ «Παντέρημ Κρήτη». Σ' ἕνα μάλιστα σημείο συμφωνῶ ἀπόλυτα μὲ τὸν συγγραφέα καὶ τὸν ἐπαινῶ γιὰ τὴ δήλωσή του (ποῦ σὲ ἄλλους ἴσως φαίνεται ματαιόδοξη): πὼς μπορεῖ τὸ «πατριωτικὸ» αὐτὸ δράμα νὰ βοηθήσει σὲ κάποια ἐθνικὴ περίπτωσι καὶ νὰ μᾶς σώσει ἀπὸ πιθανὴ ἀδυναμία. Ἀσφαλῶς ἕνας συγγραφέας μὲ συνείδηση ὀφείλει νὰ σκέφτεται γιὰ τὴ σημασία καὶ τὸν σκοπὸ τοῦ ἔργου του μὲ προοπτικὴ τὸ ἔθνος καὶ τὸν ἄνθρωπο. Ἡ λογοτεχνία, καὶ προπαντὸς τὸ θέατρο, δὲν εἶναι μιά συνηθισμένη ψυχαγωγία γιὰ ξεκούραση καὶ γέμισμα κενῆς ὥρας. Λειτουργεῖ κοινωνικὸ ἀπὸ τὰ πρῶτα πρέπει ν' ἀντιμετωπίζεται καὶ νὰ ἐξυπηρετεῖται. Τὴν ἐνότητα χρόνου στοῦ ἔργο του, δηλώνει ὁ συγγραφέας πὼς τὴν υἰοθέτησε παρατηρῶντας κάτι τὸ ὅμοιο σὲ ἔργο τοῦ Θεοβάλτες, τὴ θεωρῶ ἀσφαλῶς πλεονέκτημα, γιὰτι κρατᾷ τὸ ἐνοιαφέρον στοῦ ἴδιο σημείου καὶ δημιουργεῖ τὴν ταχύτητα τῶν ἀλλεπαλλήλων γεγονότων, τονίζοντας μὲ τοὺς ὑποχρεωτικὸς περιορισμοὺς τὴν κεντρικὴν ἰδέα, τὴ θυσία δηλ. τοῦ Ἀρχαδιοῦ.

Ἰσχύουν λεπτομέρειες ποὺ σὲ σταματοῦν ἀπότομα; Ἀσφαλῶς ἡ κοπέλλα ποὺ γεοφέρει μὲ τὸ λυχνάρι τὰ κελιά καλώντας τίς γυναῖκες νὰ πάνε θεληματικὰ τους στοῦ λαγοῦμι μὲ τὸ μαρούτι ἐντυπωσιάζει μὲ τὴ δραματικὴ τοῦ συμβάντος καὶ προπαντὸς μὲ τὸ θαθὺ του πνευματικὸ περιεχόμενο. Οἱ δυὸ νέες ποὺ ξεχνᾶνε τὰ προικιά τους στὴν ξάπορτα τῆς ἐκκλησιάς καὶ τραβᾶνε ὅπου κι' οἱ ἄλλες, ἀπολησμονῶντας πιά τὰ ἐγκόσσια, δίνουν ὀλοκάθαρο τὸ ὕψος τῆς ἀπόφασης. Οἱ Κρητικοὶ ποὺ ἀποσιωποῦνε τὴν προέλευσή τους γιὰ νὰ μὴ ξεχωρίσουν ἀπ' ἐκείνους ποὺ θὰ θανατωθοῦν δείχνουν ὑψηλὸ φρόνημα κι' ἐντιμότητα.

Στὸ σημείο αὐτὸ σταμάτησα τὴν ἔκθεσι τῶν ἀποφεῶν μου πάνω στοῦ ἔργο «Τὸ Ἡφαίστειο». Ἀφοῦ εἶχα πρόθεση νὰ δημοσιεύσω τὸ κείμενό μου σὲ εἰδικὸ πανηγυρικὸ τεύχος περιοδικοῦ, θάπρεπε νὰ τὸ ὀλοκληρώσω κατὰ κάποιο τρόπο. Ὀλοκλήρωση πραγματικὴ θάταν ἂν παρακολουθοῦσα τὸ ἔργο νὰ ἐρμηνεύεται σκηρικὰ. Ἔβρω πὼση διαφορὰ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἀνάμεσα στοῦ διάβασμα καὶ στὴν σκηρικὴ ἐρμηνεία (τὴν μελετημένη μάλιστα ἐρμηνεία, ἔστω κι' ἂν σ' αὐτὴ παρεμβαίνει ὁ παράγοντας σκηνοθέτης καὶ ἡθοποιοί). Τὸ ἀκρόαμα ὡς ἕνα βαθμὸ κάτι βοηθεῖ (στὴν περίπτωσή μου ἔχει προηγηθῆ τὸ ἀκρόαμα ὡς πρώτη γνωριμία μὲ παρεμβολὴ ραδιοσκηνοθέτη καὶ ἐρμηνευτῶν).

Σκέφτηκα, λοιπόν, νὰ χρησιμοποιήσω τὴ φιλολογικὴ συνήθεια: πὼς κρίθηκε ἀπὸ ἄλλους τὸ ἔργο. Γι' αὐτὸ ζήτησα τὴ βοήθεια ἀπὸ τὰ βιβλία καὶ τὰ ἄλλα ἐντυπια: Ὁ Ἡ λ ί α ς Β ε ν έ ξ η ς στοῦ πρόγραμμα τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου τῆς Ἑλλάδος (Ρέθυμνος 26—27—28 Αὐγούστου 1966) τελειώνει ἕνα σύντομό του σημείωμα ἔτσι: «...Τὸ «Ἡφαίστειο», τὸ ἔργο ποὺ προβάλλει αὐτὴν τὴν τέλεια πράξη, εἶναι καλὴ μοῖρα ὅταν γράφτηκε ἀπὸ ἕναν Κρητικὸ, καὶ εἶναι καλὴ μοῖρα ὅτι σκηνοθετεῖται ἀπὸ ἕναν Κρητικὸ. Τὸ ἔργο αὐτὸ φρονηματίζει, ὑπενθυμίζει καὶ παρηγορεῖ...». Ὁ Ἀ λ έ ξ η ς Μ ι ν ω τ ῆ ς στοῦ ἴδιο πρόγραμμα γράφει: «...αὐτοῦ τοῦ ἔργου ποὺ κλείνει ἕνα μεγάλο παρήγορο καημὸ τῆς Κρήτης κι' ὅλου μας τοῦ Γένους...». Ὁ Π έ τ ρ ο ς Γ λ έ ξ ο ς στοῦ «Χριστιανικὸν Συμπόσιον» (1966, σελ. 285) γράφει: «...Δραματικὴ ἰσότησις τοῦ ὀλοκαυτώματος τοῦ Ἀρχαδιοῦ τῆς Κρήτης, «τὸ Ἡφαίστειο» εἶναι ἔργο ποιητικὸ, λιτό, ἀντάξιον τοῦ μεγάλου γεγονότος στοῦ ὀποῖο ἀναφέρεται...». Ὁ Μ. Ι. Μ α ν ο ῦ ς α κ α ς («Νέα Ἐστία» 1.11.66 ἀφ. 2.994, σελ. 1504) γράφει: «Ἡ «Παντέρημ Κρήτη» τοῦ Παντελεῖ Προβελάκη εἶναι ἀληθινὰ ἡ Ἰλιάδα τοῦ ἀγῶνα τοῦ 1866—

1869. Καί τὸ πρόσφατο δρᾶμα του, «Τὸ Ἡφαίστειο», ὅπου γιὰ δευτέρα φορὰ καταλιόστηκε μὲ τὸ θέμα τοῦ Ἀρκαδιοῦ καὶ τὸ ἐπλάσε καὶ τὸ ζωντάνεψε σὲ μορφὴ τραγωδίας, εἶναι τὸ καλύτερο θεατρικὸ ἔργο πού ἔχει ὡς σήμερα γραφτῆ γιὰ τὸ ἠρωϊκὸ Ἀρκάδι...». Ὁ Δημ. Γιάκος στὸ βιβλίον του «Μορφὲς καὶ θέματα λογοτεχνίας» (Ἀθήνα, 1964) γράφει: «...καὶ τὸ «Ἡφαίστειο» (Ἀρκάδι) τοῦ Πρεβελάκη, πού δὲν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸν «Ὀρκο» τοῦ Μαρκοῦ μωρφικὰ μόνο (ἐκεῖνος εἶναι θρηνητικὸ ποίημα), παρὰ καὶ οὐσιαστικά, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἀρρενωπότερης ἐνατένισης τοῦ Ὀλοκαυτώματος...» σελ. 33). Ἡ ἔκθεσις τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Βραβείου Θεάτρου, πού προκηρύχθηκε τὸ 1959 (εἰσήγησις Ἡλ. Βενέζη καὶ Πέτρου Χάρη) λέγει πὼς τὸ «Ἡφαίστειο» ἔχει τὸν πρέποντα τόνο γιὰ ἐξύμνησι τοῦ μεγάλου γεγονότος τοῦ Ἀρκαδιοῦ, κι' εἶναι δλόκληρο ἀνασύνθεσι τῆς ὥρας τῆς θυσίας μὲ πικρὸ διάλογο μὲ δραματικὰς συγκρούσεις (Νέα Ἑστία, 1 Γεν. 1962, σελ. 58). Ἡ Ἄλκη Ζούρα κρίνοντας τὸ βιβλίον λέγει πὼς τὸ ἔργο ἔχει ἀρίστη ποιότητα καὶ λόγο, ἀλλὰ δὲ μπορεῖ νὰ σταθῆ σὲ τακτικὴ σκηνή, γι' αὐτὸ προτείνει νὰ παρουσιασθῆ πανηγυρικὰ σὲ εἰδικὰς γιορτὰς. (Νέα Ἑστία, 1 Ἰουλ. 1963, σελ. 889). Ὁ Μελέτης Νικολαΐδης τὸ χαρακτηρίζει ὡς κορυφαία προσφορὰ στὸ ἑλληνικὸ ἔθνος. Σ' αὐτὸ δὲν κάμνει ἀπλῶς γνήσια τέχνη ἀλλὰ ἐκπληρώνει μιὰν ἀποστολή κι' ἓνα χρέος. (Ἐλευθερία, 22 Μάρτη 1963).

Τελευταίαν κράτησα τὴν ἀναφορὰ στὴ σύνδεσι τοῦ «Ἡφαίστειο» μὲ τὸ κυπριακόν. Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας δηλώνει πὼς γράφοντας τὸ ἔργο ἔνοιωθε πὼς ταυτοχρόνως κάμνει πνευματικὴ προσφορὰ πρὸς τὴν ἀγωνιζόμενὴ Κύπρον, πού σὲ πολλὰ σημεῖα τὸ δρᾶμα τῆς μοιάζει μὲ κείνο τῆς Κρήτης. Ἐχω στὰ χέρια μου ἐξομολογητικὴ πραγματικὰ ἐπιστολή τοῦ Πρεβελάκη. Ἀλλὰ ἔμμεσα τὸ διαβλέπεις καὶ στὰ τυπωμένα του κείμενα. Στὸ πρόγραμμα τοῦ «Ἐθνικοῦ Θεάτρου» (βλ. ἀν.) ὁ ἴδιος γράφει: «...Μὲ ἄλλα λόγια, τί νόημα ἔδωσα στὸ Ἀρκάδι; Γιὰ κείνους πού ἀγωνίζονται γιὰ τὴν ἐθνικὴ τους ἀνεξαρτησία, ὅπως κάνουν σήμερα οἱ ἀδερφοὶ μας οἱ Κύπριοι, τὸ Ἀρκάδι διατηρεῖ τὸ νόημα πού εἶχε γιὰ τοὺς μάρτυρας πού κήρξαν στὴ φωτιά του...». Τὸ ἀνὸς Πρεβελάκης δούλευε στὸ μυαλό του τὸ θέμα τοῦ «Ἀρκαδιοῦ» γιὰ χρόνια καὶ ἄλλα γεγονότα σὰν ἡ Γερμανικὴ Κατοχή, τοῦ κάμνει πὸ οἰκεία τὴν ἀπαίτησι γιὰ ἐλευθερία, φλέγουσα κι' ὅχι θεωρητικὴ ἀπὸ παραδοχὰς καὶ παράδοσι, δὲ λιγοστεύει τὴ σημασία τῆς σύνδεσις μὲ τὸν Κυπριακὸ Ἀγώνα, πού ὑπῆρξε τὸ τελευταῖο ἔνασμα γιὰ πραγματικὰς καὶ ὑγιεῖς πατριωτικὰς ἐξάρσεις.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ἡ ἐκκλησία τῆς Μονῆς Ἀρκαδίου

ΕΝΑΣ ΖΩΝΤΑΝΟΣ ΗΡΩΙΚΟΣ ΘΡΥΛΟΣ

ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ

(όδοιπορικό)

Ήταν ύστερ' από τὴ μεγάλη δοκιμασία τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς. Οἱ δρόμοι ἀπὸ στεριά καὶ θάλασσα καὶ ἀέρα εἶχαν ἀνοίξει γιὰ ὅλη τὴ χώρα. Μποροῦσες νὰ ταξιδέψεις μὲ τὸ πλοῖο, μὲ τὸ αὐτοκίνητο, μὲ τὸ ἀεροπλάνο. Μποροῦσες καὶ νὰ ὀδοιπορήσεις.

Εἶχα βρεθεῖ κείνη τὴν ἐποχὴ στὴν Κρήτη, καὶ εἶχα ἐκλέξει — γιὰ νὰ ξαναζήσω τὰ χώματά της — τὸ πιὸ παλιό, τὸ πιὸ πρωτόγονο μέσο: τὴν πεζοπορία. «Μήτε ἀμάξια, μήτε ἀμαξάδες...» Νὰ ξεκινᾷς ὅταν θές, νὰ σταματᾷς ὅπου θές. Νὰ τραβᾷς ὅπου ποθεῖ ἡ ψυχὴ σου.

Τοῦτῃ τῇ φορᾷ λοιπὸν ἡ λαχτάρα τῆς ψυχῆς μου μ' ἔπραχνε πρὸς τὸ Ἀρκάδι. Πρὸς τοῦτο τὸ σύμβολο τῆς ἰδέας καὶ τῆς λευτεριᾶς μὲ ὠθοῦσε ἡ ἐπιταγὴ. Νὰ κατεῖθυνα πρὸς τὰ ἐκεῖ τὰ βήματά μου, σὰ στρατοκόπος καὶ ταπεινὸς προσκυνητῆς, διαβαίνοντας ἀνάμεσ' ἀπὸ τὴν περιλάλητη κοιλάδα τοῦ Ἀμαριῦ, ποὺ ἔχει στὸ βορρᾶ τὸν Ψηλορείτη καὶ στὸ νότο καὶ στὰ δυτικὰ τὸ βουνὸ τοῦ Κέδρου. Καὶ τὴν ποτίζει ἡ Σταυρομάνα καὶ ὁ Πλατυπόταμος, ποὺ ὀδεύοντας ἀνάμεσα ἀπὸ χλοερῆς ἐκτάσεις, πάει καὶ χύνεται στὸν Κόλπο τῆς Μεσσαρᾶς, κοντὰ στὴν Ἁγία Γαλήνη — ἕνα λιμανάκι στὸ Λιβυκὸ πέλαγος, ὅπου, καθὼς λένε, βρίσκεται καὶ τὸ σπήλαιο τοῦ μυθικοῦ Δαιδάλου.

Εἶναι μιὰ σῦδεντρη καὶ ὀλάνθιστη κοιλάδα, ποὺ δὲν ὑπάρχει ὁμοια τῆς σ' ὀλάκερο τὸ νησί. Ἀπὸ τὰ ψηλώματά της, βλέπεις πρὸς τὸ νοτιὰ τὴ Λιβυκὴ θάλασσα ν' ἀπλώνει τὸ ἀργυρένιο σῶμα τῆς στῆ λαμπράδα τοῦ ἡλίου. Μέσ' στὴν κοιλάδα, τὸ βλέμμα σου θὰ συναντήσῃ ἀρχαῖες πολιτεῖες σὰν τὴ Συβριτία, ὅπου τὸ σημερινὸ χωριὸ τὸ Θρόνος καὶ θὰ ξεκουραστῆ πάνω στὰ ὀλοπράσινα ἀμπέλια καὶ λιοστάσια, ἐνῶ θὰ σὲ μεθᾷ ἡ μυρουδιά ἀπὸ τὰ μοσκοβότανα τῆς ποταμίσιος γῆς.

Νὰ τὸ Ἀμάρι, τὸ Βυζάρι, ἡ Μπισταγὴ, τὸ Μοναστήρι: τὸ πρῶτο μὲ τὸ χαλασμένο πύργο του, τὸ τελευταῖο μὲ τὸ χεῖμαρρό του, ὅπου ἀκόμα βρυχᾶται ἡ νίκη τοῦ Μελιδόνη.

Βγαίνοντας ἀπὸ τὴν πανέμορφη ἀμαριώτικη κοιλάδα, θ' ἀρχίσει μιὰ δύσκολη πορεία ἀνάμεσ' ἀπὸ λόφους καὶ διάσελα. Ὅμως σὰν θὰ περάσω τὸ λαγγὸ τῆς Πέτρας, ὅπως τονε λένε, μὲ τὶς μυρσίνες, τὶς ἀλαδινιές καὶ ὄλα τὰ μοσκοβότανά του, καὶ ἀφοῦ πλυθῶ καὶ δροσιστῶ μὲ τὸ ἀθάνατο νερὸ τῆς, καὶ πορπατήσω σὲ ἰσικερά μονοπάτια, θὰ μοῦ δοθεῖ τὸ χάρισμα νὰ δῶ, ἀπὸ τὴ βουνοκορφὴ σὰν ὄραμα, τὸ σύμβολο τοῦ ἥρωισμοῦ καὶ τῆς θυσίας, τὸ Ἀρκάδι, τὸ Μικρὸ Μεσολόγγι. ὅπως τὸ εἶπανε.

Κατηφορίζοντας βρῆκα τὴ δημοσιά, ποὺ τὴν ἄφησα γιὰ νὰ πάρω ἕνα ρεικόφυτο πλάγιο μονοπάτι. Πρὸς τὸ βορρᾶ φαινόταν ἀχνά, σὰν ὕψωμένο κάθετα, τὸ Κρητικὸ πέλαγος. Ὑστερ' ἀπὸ μιᾶς ὥρας πορεία, ἀντίκρισα πάνω ἀπὸ ἕνα ψῆλωμα, τὸ ἥρωικὸ καὶ ἐνδοξο μοναστήρι καταμεσίς στὸν τετράγωνο κάμπο του, τριγυρισμένο ἀπὸ ἡμέρες καὶ μαλακῆς λοφοπλαγιές. Δυτικὰ εἶταν ἕνα βαθὺ φαράγγι. Κατὰ τὴν ἀνατολὴ κατέβαιναν οἱ ριζοβουνιές τοῦ Ψηλορείτη καὶ πέρα μακριὰ ὁ Ἀῦλοπόταμος, ὅταν ἔξαφνα ὀρθώθηκε μπροστά μου σὰν κάστρο θεῖο καὶ ἀνθρώπινο, τραγικὸ καὶ δοξασμένο τὸ Ἀρκάδι, μὲ τὸν τετράγωνο αὐλόγυρο, μὲ τὰ κελιά του, μὲ τοὺς ἐξῶστες καὶ τὶς πολεμιστρες του, τὸ Ἀρκάδι ν' ἀκουμπᾷ πάνω στὰ ἀκατάλυτα καμαροδόξαρά του. Καὶ μέσα στὸν περίβολο ἡ ἐκκλησιά ἔπάνω στ' ἀγωνιάρια της, ἀρχοντοστολισμένη ἕναν καιρὸ καὶ τώρα χιλιοτρύπητη ἀπὸ τὰ βόλια. Τὰ θεορατικὰ της κυπαρίσσια ἀγγίζουν θαρρεῖς τὸν οὐρανὸ ὅταν κατεβαίνει χαμηλὰ συννεφιασμένος. Ὁ χαλασμένος Μύλος, ποὺ εἶταν ἀφορμὴ νὰ χαθεῖ τὸ κάστρο, βρίσκεται ἀκόμα στῆ θέση του, ἱερὸ ὀστεοφυλάκιο τοῦ ἀγῶνα.

Ἀρκάδι, πόσες φορὲς εἶδες τὸ σῶμα σου, νὰ καίγεται καὶ νὰ φωτᾷ τὸν κόσμον! Πόσες φορὲς τὰ ἱερὰ βιβλία σου ἔγιναν ἕνα μὲ τὸ μπαρούτι.

Στὸ Εἰκοσιένα εἶτανε τὸ λημέρι τοῦ ἀτρόμητου ἀρματαλοῦ Στρατῆ Δεληγιαννάκη. Καὶ τὸ

66 άκούστηκε σαν άστραπόβροντο ή μεγάλη κραυγή του Γιαμπουδη άπ' τ' Άδελει: «Σκύλλοι μάς ζώσανε χιλιάδες μέσα κι έξω. Θα παραδοθούμε ή νά βάλω φωτιά;»

«Φωτιά!» άκούστηκε άπ' όλους σαν άπό ένα στόμα. Κι ό Κωνσταντής τραβάει την πιστόλα του και την άδειάζει πάνω στο μπαρούτι. Σεισμός έθμελοόσεις τή γή και τινάξε στον άέρα τó Άρκαδι μαζί με τους πολιορκημένους και με τους πολιορκητές.

ΆΠτο 11 π.μ. ήμέρα Τετάρτη τής έβδομάδος 9 τού μηνός Νοεμβρίου», γράφει ή Χαρίκλεια Δασκαλάκη, ή μεγάλη μάνα κι ήρωίδα τ' Άρκαδιού. «Μοναχός πελώριος με άσκειπή κεφαλήν, με χρυσοῦν πετραχήλιον, με σταυρόν εις την άριστεράν και μάχαιραν εις την δεξιάν, έξέρχεται τής Έκκλησίας: «Χριστιανοί άδελφοί, λέγει, φρούραρχε Γιάγκο, ήλθε ή στιγμή, εις τó όνομα τού Θεοῦ και τής Πατρίδος, ν' άποθάνωμεν εις τάς θέσεις μας)... Και μέτ' όλίγον μόνοι αι φλόγες έν μέσω τού φοβερού σκότους, ήσαν οι μάρτυρες τού μεγάλου δράματος.»

ΆΠό τά ένιακόσια γυναικόπαιδα και τους 265 άνδρες που εύρέθησαν εις την Μονήν, όπως λέει ό ιστορικός, μόνον 114 έσώθησαν. ΆΠό δε τους τυράννους χίλιοι έχάθησαν μαζί με τον Σουλει-μάνη πασα. Την ίδιαν δε νύκτα, βροχή διαττόντων άστέρων έπιπτε έξ' ούρανού.»

Και τó τραγούδι άντηχοῦσε άκόμη στον κάμπο:

«Γιατί κι αν άποθάνωμεν
 άπό τά κόκαλά μας
 θε ν' αναδῶσ' ή λευτεριά,
 και με τά αίματά μας
 θα ποτιστεί και θα τράφει
 σα λεμονιά θ' άνθισει,
 όπουνα τó πεθύμιο μας,
 κι άς βρέξει κι άς χιονίσει»

«Αυτή την ώρα άρχισε ή επίθεση», λέει ό ήγούμενος, που πήρε νά μου άφηγείται άπλα την ιστορία, κι έρχιγε ό Θεός κατακλιςμο. Είτανε για νά χαθούμε, αλλά και για νά σωθούμε.»

Μαζί του γυρόφερα τή Μονή, την εκκλησιά, τά κελιά, τίς πτέρυγες που ανα ινάχτηκαν, την μεγάλη αίθουσα, την τράπεζα, τó ήγουμενικό. Είδα τά άργυρά, τά χρυσο-ύφαντα κειμήλια, τίς σμαλτωμένες εικόνες, τά τιμαλη άντικειμενα, τά άγια λείψανα και τή σημαία τού 66 τή χιλιο-τρύπητη. Διάβασα άκόμα στα βιβλία του την άπάντηση που έδωσε ό ήγούμενος Γαβριήλ στο Μουσταφά και στίς άπειλές του: «Ό δρκος και τó σύνθημά μας είναι ή ένωση τής Κρήτης μετá τής Ελλάδος ή ό θάνατος, και πλέον τούτου δεν θέλομεν ν' άκούσωμεν τίποτε άλλο.»

Μιά μέρα έμεινα στο Άρκαδι και την έπαύριο τράβηξα προς τó Άμνάτο, την πατρίδα τού ήρωα τού Άρκαδιού Γιώργη Δασκαλάκη και τής μητέρας του τής ξακουστής Χαρίκλειας. Έφτασα άφοῦ πέρασα μιá πλατανόφυτη ρεματιά. Τó χωριό είναι «βραχοστήλωτο», όπως θάλεγε ό Παλαμάς, ριγμένο στην άγκαλιά μιás πρωτόγονης φύσης. Τά χώματα ένα γύρο είναι πλούσια σε βλάστηση. Ό κάμπος τού Ρεθύμνου άπλώνεται με νοχέλεια ως τó γιαλό. Αυτό που ξεχωρίζει στο Άμνάτο είναι τó σχολείο του και τά έρείπια ένός βενετσιάνικου άρχοντικού. Έπάνω άπό την πύλη τού άρχοντικού είναι σκαλισμένο με λατινικά γράμματα τó ρητό: «Άρχή σοφίας, φόβος Κυρίου».

Άλλη μιá μέρα έμεινα στο ήρωικό χωριό με την όμορφη φύση και με την άνοιχτή καρδιά, που οι άνθρωποι του είταν ή ζωντανή ιστορία του. Η όψη αυτών των ανθρώπων είταν βαθιά χαραγμένη σαν τά Λευκά όρη που όρθώνονταν στα πέριορα τού κάμπου.

Έφυγα άπό τó Άμνάτο ακολουθώντας τή μεγάλη στρατά τού Ρεθύμνου, που φέρνει προς άλλα ματοβαμμένα χώματα που τó καθένα έχει νά μάς ιστορήσει έναν ήρωικό θρύλο.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ ΣΤΟ ΑΡΚΑΔΙ*

Ἡ πρώτη ἐντύπωση πού μᾶς ἔδωσε ἡ Κρήτη καθὼς χαμηλώναμε μὲ τ' ἀεροπλάνο στὸ ἠρωϊκὸ νησί, ἦταν ἡ τραχιά της φύση καὶ τ' ἄγρια της βουνά, ἀνάγλυφη ἔκφραση τῆς ἀπαράμιλλης της ἱστορίας καὶ τῆς ἀδάμαστης ψυχῆς τοῦ λαοῦ της, πού εἶναι μαζὶ εὐγενικὴ καὶ ἀπλή, πολὺ ἀνθρώπινη καὶ γνήσια ἑλληνικὴ.

Δεκαπέντε Κύπριοι φοιτητὲς πηγαίναμε στὴν Κρήτη νὰ παρευρεθοῦμε στίς γιορτὲς τοῦ Ἀρκαδίου, νὰ προσκυνήσουμε τὸ «ἠφαιάστειο». Πρῶτος σταθμὸς μας τὸ Ἡράκλειο. Ἡ θερμὴ ὑποδοχὴ πού μᾶς ἔγινε, στὸ ἀεροδρόμιο ἀκόμα, ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Γυμνασίου Ἡρακλείου, μᾶς συγκίνησε βαθιά. Βλέπαμε στὰ μάτια τους τὴν ἀνυπόκριτη ἀδελφικὴ ἀγάπη καὶ τὴ συμπάθεια γιὰ τὰ σκλαβωμένα ἀδέρφια τους. Δὲ θὰ σταθοῦμε στὴ συγκινητικὴ ὑποδοχὴ τους γιατί εἶναι ἀδύνατο νὰ τὴν περιγράψωμε. Μπροστὰ στὸ μῆλημα τῶν ματιῶν καὶ τῆς καρδιάς, ὁ λόγος εἶναι χλωμὸς καὶ ἀνάξιος τῆς στιγμῆς.

Νοιώσαμε κατανόηση καὶ ἀγάπη πού ποτὲ δὲ φανταζόμαστε πὼς θὰ βρίσκαμε. Ἀπὸ τὴν ἔκφραση ὄλων, τῶν πιδ γέρον, τῶν νέων καὶ τῶν παιδιῶν ἀκόμα, ἔβγαινε ἀπερίφραστη ἡ μεγάλη ἀλήθεια γιὰ τὴν Ἑνωσὴ πού θὰ γίνῃ γιατί εἶναι συνείδηση καὶ ἀμετακίνητο θέλημα τῆς Ἑλλάδας ὅλης, ἀπὸ τὴν Κρήτη ὡς τὴ Θράκη, τὴ Ρόδο καὶ τὰ Ἐφτάνησα.

Ἡ ὁμοιότητα τῆς Κρητικῆς γῆς μὲ τὴν Κυπριακὴ, τὰ ἴδια ἀκρογιάλια, τὰ βενετσάνικα κάστρα καὶ οἱ πολεμιστὲς, μᾶς ἔδιναν συχνὰ τὴν αἴσθησιν πὼς πατοῦσαμε τὸ χῶμα τοῦ νησιοῦ μας, ἐλεύθερο, γλαυκὸ, καταυγασμένο ἀπὸ τὶς ἀκτίνες τοῦ ἡλιοῦ τῆς δικαιοσύνης.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωῖ, μὴ κατάρθεση στεφάνου ἀπὸ μέρους μας στὸν Ἄγνωστο Στρατιώτη τοῦ Ἡρακλείου, ἔδωσε ξανά τὴν εὐκαιρία στὸν Κρητικὸ λαὸ νὰ ἐκδηλώσῃ τὴ θέλησὴ του γιὰ τὸν πανελλήνιο πόθο, καὶ σὲ μᾶς τὴν εὐκαιρία ν' ἀντλήσουμε δύναμιν ἀπὸ τὴν ὄσθησιν φλόγα τῆς παλληκαριᾶς τῆς Κρήτης.

Κι ὅταν σὲ λίγο πατοῦσαμε, λίγο ἔξω ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο, τὸν ἱερὸ λαβύρινθο τῆς Κνωσοῦ, ὅπου ἡ ἰδέα ἐνὸς ἀνώτερου πολιτισμοῦ ἐνσαρκώθηκε στίς Μινωικὲς ἐποχὲς, λαχτάρισε ξανά τῆς καρδιάς ὁ παλιὸς στὴν ἰδέα τῆς ἀθάνατης ἑλληνικῆς Φυλῆς, μὰ καὶ στὴ θλιθερὴ διαπίστωση πὼς τὸ ἔθνος τοῦ Ἑβαν, πού ἀποκάλυψε σ' ὅλο τὸν κόσμον τὴν Κνωσσό, δὲν ἀναγνωρίζει τὴ σημερινὴ προσφορὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἀρνιέται τὴ δικαίωση τῶν ἀγώνων τῆς Κύπρου.

Τὸ πέρασμά μας ἀπὸ μικρὰ χωριά καὶ ἀπλοὺς ἀνθρώπους στὸ δρόμο ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο ὡς τὸ Ρέθυμνο, μᾶς ἔκανε ξανά νὰ θαυμάσωμε τὴν ἀνυπόταχτη Κρήτη, πού ἀνάμεσα στὰ βράχια τοῦ Ψηλορείτη κράτησε ἀσβεστὴ τὴ φλόγα τῆς παλληκαριᾶς καὶ πότισε μὲ τὸ αἷμα τῶν παιδιῶν της κάθε σπιθαμὴ τῆς γῆς της ἑξυμῶνοντας ἔτσι μ' αὐτὸ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἐλευθερίου Διός, πού ἡ ἴδια γέννησε — στὴν ἀρχὴ τοῦ μύθου — μέσα στὴ σπηλιὰ τῆς Δίκτης.

Ἐνα ἐκκλησάκι στὴν πλαγιὰ ἐνὸς λόφου — καθὼς προχωροῦμε — εἶναι ἕνας τάφος. Ἐνας λευκὸς σταυρὸς πὸ πέρα στὸ σκοῦρο φόντο τοῦ δάσους εἶναι ἕνας τάφος, ἀπὸ τοὺς μύριους πού σκεπάζουνε τὴ γῆ τῆς Κρήτης. Στὸ χωριὸ Δαμάστα — τὸ εἶδαμε ἀπὸ μακριὰ — τριανταδὺ οἰκογένειες θύθισε σὲ βαρὺ πένθος ἡ ἐκτέλεση ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἰσάριθμων παλληκαριῶν τοῦ χωριοῦ στὴν ἀντικερνή κορφὴ τοῦ λόφου. Καὶ τὸ χωριὸ, γιὰ τιμὴ τους, ἔχασε ἐκεῖ μὴ μισρὴ ἐκκλησία, καί, ὅπως στοὺς ἀρχαίους Μαραθωνομάχους «αὐτοῦ καὶ τὸν τάφον ἐποίησε», γιὰ νὰ μὲνη μνημεῖο ἀθάνατο καὶ παράδειγμα ἑσαεῖ.

Οἱ τελευταῖες ἀκτίνες τοῦ ἡλιοῦ πλαισίωναν τὴν ἀκρογιαλιὰ τῆς ἀπλῆς πόλης τῆς Ρεθύμνης, καθὼς φτάναμε στὸν κάμπο της. Εἶναι ὁ κάμπος μὲ τὶς ἐλιές, κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ

* Ὁμιλία πού ἔγινε ἀπὸ τὸ Ἑθνικὸ Ἰδρυμα Ραδιοφωνίας στὰ πλαίσια τῆς ἐκπομπῆς τῶν Κυπρίων Φοιτητῶν στίς 14 Νοεμβρίου 1954.

Γερμανοί ἀλεξιπτωτιστές βρήκαν σκληρό και μαζί παραδειγματικό θάνατο ἀπὸ τὸ κρητικό μαχαίρι και τὸ κρητικό δίκαννο.

Ἡ ὑποδοχή τοῦ λαοῦ τῆς Ρεθύμνης ἦταν πάνω ἀπὸ κάθε περιγραφή. Τῆς καρδιάς ἡ φλόγα δενόταν μυστικά μετὰ τὸ ἀτσάλι τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς σὲ μιὰ πύρινη ἔνωση, ποὺ πορεύεται σιγὰ μὰ σίγουρα γιὰ νὰ λύσῃ τὰ σίδερα τῆς σκλαβιάς.

Τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ὅλης πράξης ἦταν τὸ προσκύνημα στὸ Ἄρκαδι. Ἄνεβαίνοντας τὸ δύσκολο δρόμο γιὰ τὸ μοναστήρι, καθισμένοι σ' ἓνα λεωφορεῖο μ' ἓνα σωρὸ ἐνδιαφέρουσες κρητικὲς φυσιογνωμίες ποὺ μᾶς ἔδειχναν ὅλη τὴν πηγαία τους φιλοφρόνηση κι ἀγνότητα, περάσαμε ἀπὸ εἰδυλλιακὰ μικρὰ χωριά. Ἐδῶ ἡ καθαρότητα τῶν ἡθῶν κι ἡ ἥσυχη ζωὴ ἀνταποκρίνονται στὴν ἀγνή φύση μετὰ τὴν ἡρεμίᾳ τῆς σοβαρότητας, ποὺ διακόπτεται κάπου κάπου ἀπὸ ἀπάτητα βράχια στεφανωμένα μ' ὀλοπράσινες κουμαριὲς κι εὐωδιαστὸ θυμάρι.

Ἡ πεδιάδα τοῦ μοναστηριοῦ προβάλλει ξαφνικὰ μπροστὰ μας, ἥσυχη, μετὰ τὶς ἐλιές τῆς ποὺ λαμπυρίζουν στὸν Νοεμβριανὸ ἥλιο κάτω ἀπὸ τὴ γλαυκὴ διαφανάδα τοῦ οὐρανοῦ. Σὲ τούτη τὴν ἥσυχη ὄρεινὴ πεδιάδα, ἀνάμεσα στὶς γυμνὲς κορφὲς τῶν γύρω βουνῶν, ἀντήχησαν πρὶν ἀπὸ ὀγδόντα ὀκτὼ χρόνια τὰ τουρκικὰ κανόνια κι οἱ πολεμικὲς κραυγές, κι ὅλη ἡ κρητικὴ φύση ὡς πέρα μακριὰ στὸ πέλαγο ἀνταριάστηκε μετὰ τὴν τρομαχτικὴ ἔκρηξη ἀπὸ τὸν πυρσὸ τοῦ Γιαμπουδάκη, παραδίνοντας στὴν ἀθανασία τὴν ὑπέροχη θυσία.

Ἐνα παλιὸ μοναστήρι, χτισμένο ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα Ἄρκαδιο, — ἀπ' αὐτὸν πῆρε και τ' ὄνομα — γύρω στὰ 400 μ.Χ., μετὰ λίγα πῆκα γύρω κι ἀπαλὸ χαμηλὸ χορτάρι, μᾶς ὑποδέχεται. Τὴν ἡμέρα τούτῃ τὸ ἥσυχο μοναστήρι παίρνει ἀσυνήθιστη κίνηση, γίνεται σὰν ἓνα μεγάλο πανηγύρι. Δὲν εἶναι ἀκριβῶς. Εἶναι τὸ προσκύνημα τῶν ἀνθρώπων τοῦ εικοστοῦ αἰῶνα, τοῦ 1954, ποὺ ἔρχονται νὰ σκίψουν μπροστὰ στὴ μνήμη τῶν ἡρώων τοῦ 1866.

Ἐνα λιτὸ και λευκὸ μνημεῖο, κάτι σὰν κιβωτὸς προβάλλει μέσα ἀπὸ πυκνὰ δέντρα. Βρίσκονται ἐκεῖ μέσα σωριασμένα τὰ ἱερὰ λείψανα ἑκατοντάδων μαρτύρων, ἡρωϊκῶν παιδιῶν τῆς Κρήτης· κρανία τρυπημένα ἀπὸ τὶς σφαῖρες, ἀπὸ σπαθιὲς σχισμένα, λυωμένα ἀπὸ τὴ φλόγα τοῦ Γιαμπουδάκη. Πάνω ἀπὸ τὸ μνημεῖο σὰ νὰ ξεδιαλύνῃ τ' ἀνατιναγμένα κορμὰ ἀγκαλιασμένα μετὰ τὴ βιβλικὴ μορφή τοῦ Γαβριὴλ και τὸ φτερωτὸ Πνεῦμα τῆς Θυσίας, ν' ἀνεβαίνουν στὸ ἑλληνικὸ ἡρωϊκὸ Πάνθεο, καταλείποντας στοὺς ἀνθρώπους τοῦ σήμερα τὸ βαρὸν χρέος.

Σὰ ν' ἀκούεται ξανά, σὰν ἀντίλαλος στὸ θρόισμα τῶν πεύκων ποὺ γέρνουν πάνω ἀπὸ τὸ μνημεῖο, ἡ προφητικὴ φωνὴ τοῦ ἡγουμένου Γαβριὴλ: «Ἄς συλλογισθῶμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἄνθος ἐν τῇ γῆ και χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. Μὴ λησιμονῶμεν ὅτι ὡς ἄνθρωποι μέλλομεν νὰ ἀποθάνωμεν σήμεραν ἢ αὔριον, ἂν δὲ σήμεραν ἀποθάνωμεν πολεμοῦντες, μόνον ὀλίγας ἡμέρας ἐκ τοῦ ταμεῖον τῆς ζωῆς μας χάνομεν, θὰ ἀπολαύσωμεν δὲ δι' ἀμοιβὴν τὴν εὐλογίαν και τὰς εὐχὰς τῶν ἐπερχομένων γενεῶν ἐς αἰεί.» Ἐχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση πὸς ἀκούει τὸν Λουκά Νοταρᾶ στὴν Ἄλωση τῆς Πόλης νὰ συμβουλεύῃ τὰ παιδιά του λέγοντας: «και αὕτη ἡ ὥρα ἰκανὴ ἐστίν» ἢ ὅτι διαβάξει μαρτυρολόγιο πρωτοχριστιανικῶν χρόνων.

Στὸ μικρὸ ὀκταγωνικὸ μνημεῖο κοιτάζομε τὰ λευκὰ ὀστᾶ και συλλογιζόμεστε: Ἄπὸ ποῦ ἄραγε μπόρεσαν ν' ἀντλήσουν τόση δύναμη οἱ ἥρωες τοῦ Ἄρκαδίου, ὥστε ξεπερνώντας τοὺς γήϊνους ἑαυτοὺς των νὰ ἀποδεχθοῦν χωρὶς δισταγμὸ τὴ θυσία; Ἀλήθεια, δὲ μπορούμε μετὰ τὴν περὶ λογικὴ μας νὰ αισθανθοῦμε ὅπως ἐνοιῶθαν οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι. Κοιτάζοντας ὅμως τὶς ἐνδοξες σελίδες τῆς ἱστορίας μας, μπορούμε νὰ δοῦμε τὸν Ἕλληνα, ὅπου κι ἂν ἀγωνίζε-ται, στὴν Τροία, στὸν Μαραθῶνα, στὴν Πόλη, στὸ Ἄρκαδι, κι ὅπως κι ἂν λέγεται, Ἀχιλλέας, Κυναίγειρος, Παλαιολόγος, Γαβριὴλ, ν' ἀποδέχεται πάντα ἓνα κοινὸ σημεῖο· τὴ θυσία. Μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ ὁ τόπος, και ὁ χρόνος. Ἡ ψυχὴ κι ἡ ἀπάντηση μένουν πάντα οἱ ἴδιες. Κοντὰ στὸ «μολὼν λαβέ», ἡ ἀπάντηση τοῦ Γαβριὴλ και τῶν συμμαχητῶν του στὴν πρόταση τοῦ Τούρκου γιὰ παράδοση:

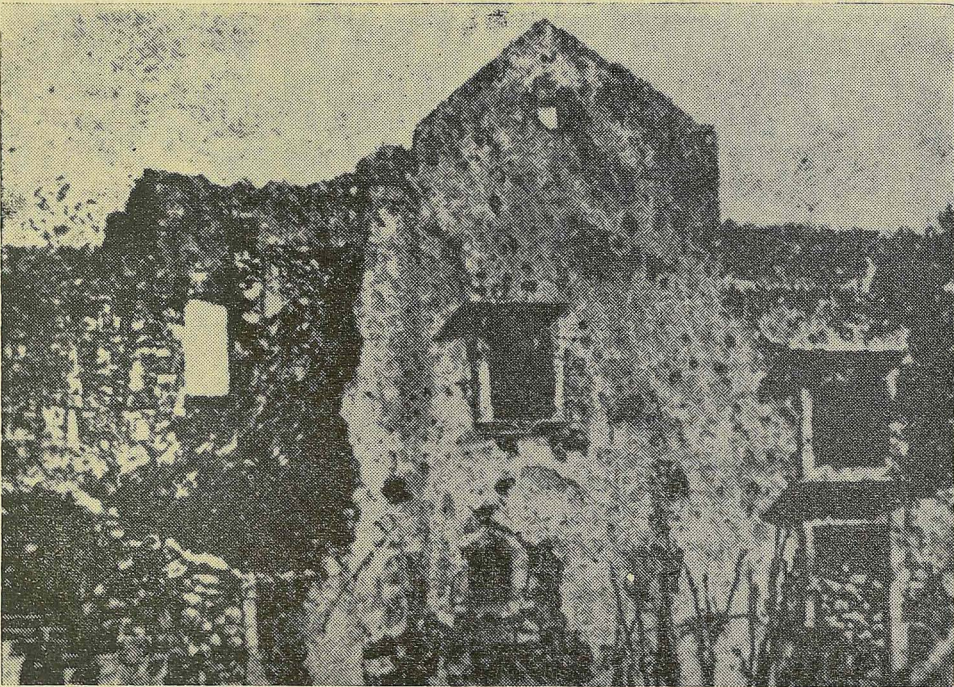
«Μηγούν, ἂν θέλῃ τ' ἄρματα,
ἄς ἔρθῃ νὰ τὰ πάρῃ!»

Είναι ἡ συνέχεια τῆς φυλῆς μας. Ἡ ἀκατάλυτη δύναμη τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, πού ξέρει νὰ περιφρονῇ τὸ θάνατο κερδίζοντας τὴν ἀθανασία.

Σὲ τούτους τοὺς νεκροὺς κατέθεσε προχτῆς ἡ Ἑλλάδα, ἐλεύθερη καὶ σκλάβα, τὰ στεφάνια τῆς τιμῆς. Ἡ ἐλεύθερη Ἑλλάδα γιὰ νὰ ὑποσχεθῇ πὼς θὰ στέκη πάντα πιστὸς θεματοφύλακας τῆς ἀκριβοῦς κληρονομιάς· γιὰ νὰ τοὺς βεβαιώσῃ πὼς ἀναγνωρίζει τὴ θυσία τους καὶ τοὺς κατατάσσει στὴ χορεία τῶν μαρτύρων ἐλευθερωτῶν της. Κοντὰ κι ἡ δουλωμένη Κύπρος, πού ὀδεύει ἀκόμα κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τοῦ ξένου δυνάστη. Ὅμως, ὄχι μόνο γιὰ ν' ἀποθέσῃ κι αὐτὴ τὸ φόρο τῆς αἰώνιας τιμῆς στοὺς ἥρωες τοῦ Ἀρκαδίου. Ὅχι μόνο γιὰ νὰ περηφανεύτῃ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ πού ξέρει νὰ θυσιάζεται. Ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ πάρῃ ἀπὸ τὴ φωτεινὴ θυσία τὸ ἔθνικὸ ἀναβάπτισμα. Νὰ τονίσῃ πὼς νοιώθει πολὺ βαρὺ τὸ χρέος τῶν 88 χρόνων πού κρατᾶ στοὺς ὄμους της. Καὶ νὰ διακηρύξῃ πὼς δὲν περιμένει ἄλλο, ἀπὸ τὴ μεγάλη ὥρα. Καὶ τότε τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀρκαδίου θ' ἀποτελῇ γιὰ μᾶς τὴ γραμμὴ ἔθνικῆς πορείας, πού θὰ μᾶς ὀδηγῇ σίγουρα στὸ δρόμο τῆς ἀρετῆς. Κι ἡ ὥρα τούτη εἶναι, φαίνεται, κοντά. Τὸ πιστεύουμε καὶ τὸ προσμένουμε.

Ἔτσι νοιώσαμε προχτῆς στὸ Ἀρκαδι μέσα στὴν κρητικὴ φύση καὶ κάτω ἀπὸ τὶς αἴλες ψυχῆς τῶν ὑπερασπιστῶν του, καθὼς ὁ ἀχνὸς τῆς καμπάνας τοῦ ἐσπερινοῦ μᾶς ἔφερνε πρὸ κοντὰ στὸ μεγαλεῖο τῆς δημιουργίας, καὶ ἡ παλιὰ σημαία, ἱερὸ κειμήλιο τῆς μονῆς, κινάτιζε στὸν ἀέρα πάνω ἀπὸ τὴν πύλη τοῦ μοναστηριοῦ, σύμβολο ἀθάνατο τῆς θεϊκῆς ἐλευθερίας.

Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

Ἀρκαδί — Τὰ εἱρεῖλια τοῦ πυρποληθέντος ἀρχαίου Ἡγουμενείου.

ΤΟ 1940-41 ΜΕ ΕΙΚΟΝΕΣ

Μπορεί ν' απεικονιστή μιά εποχή ή ένα μεγάλο γεγονός με τὸ λόγο (ποίησι, πεζό, θέατρο)· ή μουσική μπορεί νά δώσῃ τὸν ἐσώτερο παλμό τῆς ἐποχῆς ή τοῦ γεγονότος· ἀλλὰ πὸ πιστὰ με ἄπειρες προεκτάσεις μπορεί ν' ἀπεικονίση αὐτὰ τὰ δυὸ ή Τέχνη (ζωγραφική, σχέδιο, γλυπτό κλπ.). Με τὸν συνδυασμὸ αὐτῶν τῶν τριῶν ἐπὶ μέρους τεχνῶν (λόγου, μουσικῆς, εἰκαστικῆς τέχνης) ἀσφαλῶς-ὀλοκληρῶνεται μες τὸ καλλιτεχνικὸ τομέα ή ἐποχή ή τὸ μεγάλο γεγονός. Ἔρχεται ὕστερα ή ἱστορία κλπ. γιὰ νὰ συμπληρώσουν με προσθήκην ἄλλων τομέων ή γωνιῶν θεώρησης — κι' ἴσως νὰ δώσουν μιά νέα ἐρμηνεία, πὸ νὰ στρώξῃ σὲ συνέχεια τὴν τέχνη νὰ ἐπανέλθῃ με νέες δημιουργίες.

Τὸ 1940—41 γιὰ τὴ σύγχρονη Ἑλλάδα ὑπῆρξε ἓνα ὁρόσημο ἐθνικὸ καὶ πνευματικὸ. Δὲν ἔχει σημασία ἀν αὐτὸ ἀξιοποιήθηκε μερικὰ. Τάχα τὸ 1821 ἀξιοποιήθηκε στὴν ἔκτασι πὸ τοῦ ταιριάξει; Καὶ πόσοι πολλοὶ σύγχρονοι — πάνω ἀπὸ 100 χρόνια μετὰ — δὲν προσθέσανε με τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τέχνη (θέατρο, ζωγραφικὴ κλπ.) καινούριες γωνίες γιὰ νὰ δοῦμε τὴν ἀρχὴ τοῦ νέου μας βίου;

Ἐνα λεύκωμα με σκίτσα, ἔγχρωμους πίνακες κλπ. μπορεί ν' ἀναστήσῃ στὴν ψυχὴ μας τὸ ἔπος τοῦ 40—41 στὴ Βόρεια Ἡπειρο. Καμωμένο τὸ λεύκωμα ἀπὸ τὸν στρατιώτη πὸ πάλαψε κι' ὑπόφερε στὸ χιονισμένο ἐκεῖνο βόρειο μέτωπο, περιέχει ἀρρετὴ ψυχὴ καὶ λογισμό.

Τὸ λεύκωμα τοῦ ζωγράφου Ἀλέξανδρου Δ. Ἀλεξανδράκη με τὸ πολὺ συνασθηματικὸ τίτλο «Ἔτσι πολεμήσαμε 1940—41», (Ἀθήνα 1968), ἀποτελεῖ μιά ἀπεικόνισι σκηνῶν ἀπὸ τὴν πολυθρόλητῃ ἐκεῖνῃ ἐξόρμησι τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἀφιέρωσι κι' ὅλας, κάτω ἀπ' τοὺς ἔγχρωμους πίνακες τῶν γονιῶν του λέει πολλά: «Τὸ ἔργο τοῦτο ἀφιερῶνεται εἰς μνήμην τῶν γονέων μου πὸν ἔδωσαν τὸ «παρὸν» στὸν πόλεμο αὐτὸ με τὰ ἔξη στρατευμένα παιδιὰ τους». Ὁ ζωγράφος πολέμησε σὰν δεκανεὸς πολυβολητῆς κι' ἔχει γεντὴ τὴ σιληρότητα τοῦ ἀγόνα ἐκεῖνου.

Φυλλομετρῶντας τὸ λεύκωμα με τὰ 102 ἔργα σκίτσα κι' ἔγχρωμους πίνακες πραγματικὰ διαβάξῃς τὸ ἔπος ἐκεῖνο: Ἀπὸ τίς κοπέλλες πὸν κουβαλοῦσαν πυρομαχικὰ στὴν Πίνδο, τὴν ἀναχώρησι στὸ μέτωπο με τὸ μέτωπο ψηλὰ καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἀντρωισμένη, ὡς τίς ἀτέλειωτες πορεῖες στρατιωτῶν καὶ ζωντανῶν, ἀπὸ τὰ κρουσάγματα καὶ τὴ μεταφορὰ τραυματιῶν, ὡς τίς εἴθιμες σκηνές, τὴ λαχτάρα τοῦ ταχυδρομείου· λεπτομέρειες, στιγμῶντυπα, μεγάλα γεγονότα τοῦ ἀπρόσωπου ὀπλίτη, τοῦ Ἑλληνα πὸν χωρὶς ὄνομα κι' ἀπατήσεις θυσιάστηκε στὰ χιονισμένα ἐκεῖνα κατσάβραχα γιὰ «ἓνα μεγάλο σκοπὸ» ὅλα πὸν συνθέτουν με λιτὸ τρόπο, χωρὶς φωνασιές, τὴν σύντομη ἐκεῖνῃ πολεμικὴ μας ἱστορία, πὸν ἄλλαξε τὴ ροὴ τῶν πραγμάτων στὰ χρόνια ἐκεῖνα.

Ἡ κριτικὴ τῆς Ἀθήνας ὑποδέχτηκε τὸ λεύκωμα με τὸν πρόποντα τρόπο. Τὸ περιοδικὸ «Εἰκόνες» (3.5.68) τὸ χαρακτηρίζε «μιά θαυμαστὴ ἔκδοσι». Ἡ «Ἀκρόπολις» (5.5.68) τὸ λέγει «Ἡ ὀλοκληρωμένη αὐτὴ ἐργασία...». Ἡ «Ἀπογευματινὴ» (2.5.68) τὸ παρουσιάζε με τὰ ἔξης λόγια: «...Εἶναι ή πολύτιμη συμβολὴ τοῦ καλλιτέχνη Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδράκη στὴν ἱστορία τοῦ Ἀλβανικοῦ Ἔπους...». Στὸν «Ἐλεύθερον Κόσμον» (25.4.68) ὁ Μιλτῆς Παρασκευαΐδης ἀξιολογεῖ τὰ διάφορα εἶδη τῶν ἔργων, πὸν περιέχει τὸ λεύκωμα καὶ καταλήγει: «...Μέσα στὴν συλλογὴ τῶν διαστικῶν πολεμικῶν σκίτσων κραγιὸν ὁ Ἀλεξανδράκης διετήρησε γιὰ πάντα ζωντανὸ τὸν παλμό τῆς ἠρωϊκῆς ἐξάρσεως πὸν εἶχε κυριεύσει ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς Ἑλληνες κατὰ τὸν πόλεμο 1940—41».

Πραγματικὰ τὸ λεύκωμα αὐτὸ εἶναι μιά «θαυμαστὴ στιγμὴ».

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Δ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΚΗ

”Ετσι πολεμούσαμε 1940-41

Τό ξίφος, ειν
άποσάν

Τό ξίφος στην ανάλαυση.

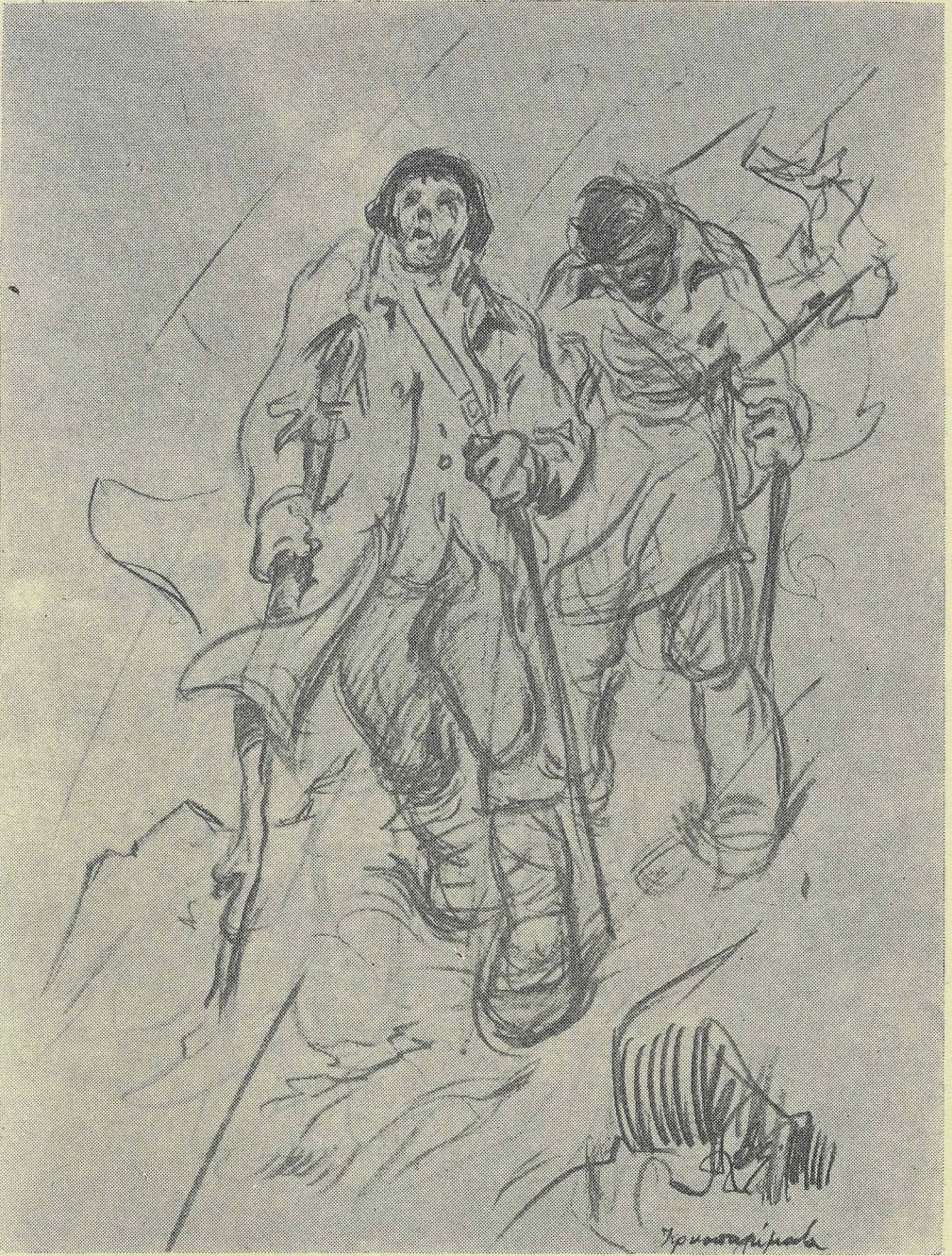

Γυναίκες στην Πίνδο.

Οι μεγάλες μας απολαύσεις

Οι μεγάλες μας απολαύσεις.

Χρυσόπαγίματα

ΤΟ ΚΑΡΑΒΙ «ΑΡΚΑΔΙ»

(μονόπρακτο)*

Στους κ. κ. Παντ. Πρεβελάκη, συγγραφέα,
και Μενέλαο Ἀλεξανδράκη, πρόσβυ.

Στις 7 τοῦ Αὐγούστου 1867, τὸ δεύτερο χρόνο τῆς Κρητικῆς Ἐπανάστασης, τὸ ἑλληνικὸ καράβι «Ἀρκάδι» ξεφόρτωσε σὲ μιὰ ἐρημικὴ παραλία τῆς Κρήτης ζωτροφές καὶ μπαρούτι. Θᾶπρεπε νύχτα-νύχτα νὰ ξεκινήσει γιὰ νὰ μὴν τὸ δοῦν τὰ τούρκικα πολεμικά, ποὺ ἀπόκλεισαν τὸ νησί. Ἀργοπόρησε ὅμως γιατί ἀναγκάστηκε νὰ μαζέψῃ γυναικόπαιδα καὶ πολλοὺς λαβωμένους. Καὶ πρὶν φέξῃ ἀκόμα τὸ ἀντελήφθηκε μιὰ τούρκικη φρεγάδα τὸ «Ἴτζιδίν», ποὺ τὸ καταδίωξε ρίχνοντάς του συνεχῶς κανονιές.

Ὁ Κουρεντής, καπετάνιος τοῦ ἑλληνικοῦ, κτυπήθηκε μὲ τὴν τούρκικη φρεγάδα κι ὕστερα ἔριξε τὸ καράβι του στὰ ρηχά. Ἀφοῦ ξεφόρτωσε τὰ γυναικόπαιδα ἔκαψε τὸ πλεοῦμένό του γιὰ νὰ μὴν τὸ πατήσουνε οἱ Τούρκοι.

Τὸ καράβι «Ἀρκάδι», ποὺ ὀνομάστηκε ἔτσι πρὸς τιμὴ τῆς Μονῆς Ἀρκαδίου, μετέφερε 23 φορές ζωτροφές καὶ μπαρούτι στὴν Κρήτη. Χωρὶς αὐτὸ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ τροφοδοτηθοῦν τὰ νότια τοῦ νησιοῦ.

Π Ρ Ο Σ Ω Π Α :

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ ΚΟΥΡΕΝΤΗΣ
ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ
ΤΙΜΟΝΙΕΡΗΣ
ΑΓΟΡΙ
ΤΟΥΡΚΟΣ ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ
ΔΥΟ ΓΕΜΙΤΖΗΔΕΣ ΤΟΥΡΚΟΙ

(Ἡ σκηνὴ στὴ γέφυρα τοῦ καραβιοῦ «Ἀρκάδι»)

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Λοστρόμε, πάει νὰ ξημερώσει κι ὅσο νᾶν ἡ ἀκτὴ ἔρημη κι ἄγνωστη ἀπὸ μακρὰ μποροῦν νὰ δοῦνε τὸ καράβι.

Τὰ τούρκικα καράβια ὀλόγυρα κυκλώνουν τὸ νησί σὰ δακτυλίδι, νύχτα καὶ μέρα, τίς ἀκτὲς μετρῶντας σπιθαμὴ μὲ σπιθαμὴ.

ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Ξεφόρτωσα ὅλο τὸ μπαρούτι καὶ τίς μπάλες καὶ τὰ σακιά τίς ζωτροφές.

* Μεταδόθηκε ἀπὸ τὸ Ραδιοφωνικὸν Ἰδρυμα Κύπρου στίς 7 Αὐγούστου 1967.

- Ἄλλὰ μὲ δυσκολεύει αὐτὸ τὸ τσοῦρμο γυναικόπαιδα ποὺ δὲν
κατάλαβα
ποῖος τοὺς τὸ μῆνυσε πῶς θὰ ζυγώση ἐδῶ τὸ «Ἀρκάδι»
καὶ μαζευτήκανε κι οὐρλιάζουσε καὶ σπρώχνουν δῶθε-κειῖθε
ν' ἀνέβουν στὸ καράβι γιὰ τὴ Σύρα.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ :** Ὁ πανικός μᾶς τάραξε, καϋμένε. Δώσε τόπο στὴν ὀργή.
Νοιώσε πῶς σφάζει ἡ ἀνάγκη γιὰ νὰ προστατέψουν τοὺς βλα-
στούς των
μ' αἷμα καὶ δάκρυ ἀναθρεμμένους.
Δὲ νοιώθω νὰ κερδίζουμε τὴ μάχη. Ὡστόσο ὁλόρθοι πρέπει
τὸ χρέος μας νὰ πληρώσουμε σ' αὐτὴ τὴ γῆς ποὺ λέγεται πατρίδα.
Μήτε μιστὰ, γιὰ ποσοστὰ καὶ μήτε δόξες ἢ θεσοῦλες θέλουμε.
Τὸ χρέος μας λέει νὰ ὑπηρετήσουμε τῆς Κρήτης τὸν ἀγώνα.
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ :** Πολυλογεῖς νομίζω, καπετάνιο μου, ποὺ πάει νὰ πῆ πὼς κάτι
νοιώθειε
λυπητερὸ στὰ στήθη σου.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ :** Δὲ βλέπω νὰ χαράζῃ ὁ οὐρανὸς μιὰ μέρα γαλανή.
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ :** Κι' ὅμως καμώνεσαι τὸν ἥσυχο σὰν ἔμπορας σὲ γαλανὸ καιρὸ
ποὺ πρῶτος φτάνει στὸ λιμάνι μὲπραμιμάτια.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ :** Ἦσυχος εἶμαι. Πλέρωσα τὸ χρέος μου στὴν πατρίδα.
Εἰκοσιτρεῖς φορές ἐφόδια στοὺς γυαλοὺς τῆς Κρήτης
μὲ κίνδυνο ξεφόρτωσα. Κουβάλησα στὴ Σύρα γυναικόπαιδα
καὶ λαβωμένους.
Ἐέχασα πιά τὸ σπίτι μου, τίς ὀφειλὲς στὸ βίο,
τοῦ λιμανιοῦ τὴν ἐξοχὴ κουβέντα μὲ τίς θύμησες τῶν γερο-
ναυτικῶν.
- ΜΙΑ ΦΩΝΗ :** Ἔτοιμοι....
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ :** Τὴν ἄγκυρα τραβῆχτε.
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ :** Δεξιά μας ὁ Ἄης Νικόλας
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ :** Κι' ἡ Παναγία ἢ Δέσποινα στ' ἀριστερά μας.
Κράτα σφικτὰ τὸ δοιάκι ἐσύ. Τὸ μάτι σου στὸ μπούσουλα.
Λοστρόμε, κρύψε μὲς τ' ἀμπάρι αὐτὸ τὸ τσοῦρμο τὰ παιδιὰ καὶ
τίς μανάδες,
κι αὐτοὺς τοὺς λαβωμένους ποὺ στεναίνουν καὶ μουγγρίζουν.
Ἄντε καὶ ξημερώνει. Νύχτα πρέπει ν' ἀνοιχτοῦμε
Βρὲ τιμονιέρη, ποῖο' ναι τὸ νησί σου;
- TIMONIERΗΣ :** Ἡ Κάσο.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ :** Καὶ τούτῃ πλέρωσε γερὰ γιὰ τὸν ἀγώνα μας.
Μοῦ τὰ ἱστοροῦσε ὁ γέρος μου πατέρας, Θεὸς χωρέσει τον,
ποὺ ὄργωσε τοῦτα τὰ πελάγη πολεμῶντας,
Γαλαξειδιώτης καπετάνιος.
Κι ἦταν γραφτό του νὰ πεθάνῃ στὴ στεριά μὲς τὰ βαθιὰ γεράματα,

παράλυτος, χωρίς να βρέξη τὸ κορμί του ἢ θάλασσα
καὶ νὰ τὴ θρέψη.

Ἄλλὰ σὰν ἔνοιωσα τὸ τέλος του τὸν πῆρα ἀπάνω στὴν ταρατσα
τοῦ σπιτιοῦ,

κατάντικρυ στὴ θάλασσα νὰ βλέπη, ἂν ἔβλεπε, τὸ κύμα,
νὰ νοιώθῃ τὴν ἀρμύρα της νὰ τοῦ τὴν φέρνῃ ὁ ἄνεμος
καὶ τ' ὄνειρο.

Πέθανε τότε μὲ χαμόγελο, κι ἐγὼ τὸ εὐχαριστήθηκα,
γιατὶ στὸ γέρο μου γονιὸ τὴν τελευταία εἰκόνα ἀπ' τὴ ζωὴ
τοῦδ' ὡσα δείχνοντάς του θάλασσα.

Τὶ νᾶναι αὐτὰ τὰ μοιρολόγια; Βρὲ λοστρόμε, πνίχτε τους, μωρέ.
Ἐδῶ παλεύουμε γι' ἀνάσταση κι' αὐτὲς μοιρολογᾶνε;

ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Ὁ γέρος πέθανε κοιτάζοντας στὸ κύμα νὰ πηδήσῃ
γιὰ νὰ γυρίσῃ στὸ γιालό.

Ντρεπόταν νὰ πεθάνῃ ἀλλοῦ. Δὲ μπόραγε τὸ χέρι νὰ κρατήσῃ
τ' ἄρματά του

μὰ θὰ μπορούσε λείει μὲ τὰ γερά σαγόνια νὰ δαγκάσῃ
τὸ τούρκικο σκυλλί.

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Νὰ τοῦ διαβάσῃς τὴν εὐχὴ καὶ νὰ τὸν ρίξετε στὴ θάλασσα.
Ὁ πεθαμένος θὰ μᾶς φέρῃ τὸ κακό. Καὶ θᾶχουμε τὰ μοιρολόγια
νὰ μᾶς σουβλίζουνε τ' αὐτιά καὶ τὸ μεδούλι.

ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Στις προσταγές σου, καπετάνιο. Ὡστόσο νοιώθω
πὼς θάβρω δυσκολίες.

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Μὲ τὸ γλυκόλογο, λοστρόμε. Νοιώθω τὸν καὶ μὸ τους.

ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Κι' αὐτὸ τὸ δωδεκάχρονο ποῦ μοῦ ἔστησε ἓνα μπόδι
καὶ λείει νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴ μάνα του καὶ νὰ γυρίσῃ στὴ στεριά;
Κι ἢ καφερὴ μοιρολογᾶ τὸν ἄντρα της καὶ δυὸ ἄλλα της παιδιὰ
ποῦ πέσαν πολεμῶντας,
κι ὅλους παρακαλεῖ νὰ τῆς τὸ σώσουνε μ' ὑποδίζοντάς το!

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Στὴν πρόρα δέσε το.

ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Στις προσταγές σου, καπετάνιο.

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Γιὰ κοίτα ἐδῶ. Τὸ δωδεκάχρονο νὰ φέρῃς.
Τὸν πεθαμένο ρίξε πρῶτα στὸ νερό.

ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Στις προσταγές σου, καπετάνιο (φεύγει)

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Γιὰ δὲς δυὸ σπιθαμὲς κουτσόβελο καὶ ν' ἀντιτάσσεται στὴ
μάνα του.

Σέβας δὲ νοιώθει γιὰ τὸν πόνο της καὶ τὴν ἐρμιά της;

ΤΙΜΟΝΙΕΡΗΣ : Κι' ἐγὼ ἔτσι ξεσηκώθηκα ἀπ' τὸ σπίτι μου καὶ πῆρα
δουλειὰ στὴ θάλασσα κι ἄς φώναζεν ἡ μάνα
πὼς δυὸ καὶ τρεῖς καὶ τέσσερις τοὺς ἔπνιξε τὸ κύμα
κι ἔμεινα ὁ μόνος στύλος μὲς τὸ σπίτι.

Ἐτούτῃ ἢ θάλασσα πολὺ μᾶς μάγεψε.

- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ :** Μά τὸ παιδί γιὰ πόλεμο ἀνταριάζει.
 Ἐδῶ ἔναι σίγουρος χαμός. Ἐμεῖς πηγαίναμε γιὰ σίγουρη
 ζωὴ κι ἄς πορευόμαστε στὸ κύμα.
 Κοίταξε αὐτοῦ νὰ στρίψουμε τὸ κάβο. Σιόρπισε τὸ πούσι
 καὶ θὰ μᾶς βλέπουν εὐκολὰ κι' ἀπὸ στεριά καὶ πέλαγος.
 Καὶ δὲ μ' ἀρέσει σήμερα ὁ ἀγέρας.
 Κάθε ταξίδι νοιώθω ἀνησυχία μὰ τοῦτο τὸ στερνό....
 Τὸ λέω στερνό; Γιατὶ στερνό;
 Κι ἀπὸ ὥρας νοιώθω πίσω μας κυνηγητό. Νᾶν' φάντασμα
 μιὰν ὄπτασια ἢ τούρκικη φρεγάδα;
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ :** Τὸν ἔριξα στὴ θάλασσα τὸν πεθαμένο.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ :** Νὰ μᾶς ξεχάση ὁ Χάρος.
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ :** Νάτο κι' αὐτὸ πού μοῦ ἔστησε ποδάρι νὰ πηδήση στὸ νερό
 καὶ νὰ γυρίση κολυμπώντας γιὰ νὰ σφάξῃ Τούρκους σὰν ἀρνιά.
 Κοίταξε μπόι νὰ μοῦ ἀντιστέκεται!
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ :** Μπράβο, παιδί μου, γιὰ τὸ φρόνημά σου. Ἀξίζεις χίλιους
 ἔπαινους.
 Ὡστόσο, ὁ πόλεμος δὲ θέλει μόνο φρόνημα μὰ θέλει φρόνηση
 καὶ τέχνη στὸ ντουφέκι, στὸ γιουρούσι, κι' ἀκόμα θέλει σύνεση.
 νὰ ξέρης πότε θὰ ταμπουρωθῆς καὶ πότε θὰ χυμῆξης.
 Τὰ χρόνια σου, ἀγοράκι μου, δὲ δίνουν τὴν ἐγγύηση
 κι' ἐκεῖ πού πᾶς γιὰ νίκη πιθανὸ
 ζημιὰ νὰ φέρης σὲ ἄλλους.
- ΑΓΟΡΙ :** Τ' ἀδέρφια κι' ὁ πατέρας μου δὲν πρόσβαλαν ποτέ τους τὸ
 ντουφέκι.
 Ἀπάνω του ξεψύχησαν.
 Ἐγὼ γιατί νὰ ξεψυχῆσω σ' ἄλλη γῆ μὲς τὴν ἀγάλη τῆς μητέρας
 σὰ νᾶμαι βυζανιάρικο ἢ παράλυτο;
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ :** Ἀντιμιλᾶς κοιτάζοντάς με μὲς τὰ μάτια.
 Χαίρομαι τὴν ἀντρεία σου μὰ δὲ σὲ συγχωρῶ
 πὸν σεβασμὸ δὲν ἔχεις.
 Κάτω τὰ μάτια.
- ΑΓΟΡΙ :** Δὲ ντρέπομαι γιὰ τ' ὅ,τι μίλησα, γιὰ τ' ὅ,τι σκέφτηκα,
 γιὰ τ' ὅ,τι θεὸ νὰ κάμω.
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ :** Μὴν τὸ κτυπήσης, καπετάνιο, κι' ὄλ' ἀνάποδα θὰ πᾶνε.
 Μὲ νεῦρα ξεκινήσαμε καὶ μὲ νεκρούς. Αὐτὸ πολὺ μὲ ἀνησυχεῖ.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ :** Στὴν πρῶρα δέσε το. Νὰ τοῦ κτυπᾷ ὁ ἀγέρας καὶ τὸ κρῦο
 νὰ πῆξῃ λίγο τὸ μυαλό του.
 Πολὺ μοῦ σήκωσαν κεφάλι τοῦτο τὸν καιρὸ τ' ἀνήλικα.
- ΜΙΑ ΦΩΝΗ :** Οἱ σκύλλοι, οἱ σκύλλοι. Δεξιὰ μας τούρκικο.
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ :** Ἀκούω τροχὸ τὸ κύμα νὰ κτυπᾷ μὲ ἀλλοιώτικο ρυθμὸ.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ :** Μισόφεξεν. Οἱ βάρδιες νὰ κοιτᾶνε.

- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Θα ρρῶ μᾶς κυνηγοῦσε αὐτὸ τὸ τούρκικο. Βαρᾶ....
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Τὸ δοιάκι, τιμονιέρη. Πήγαινε γιαλὸ-γιαλὸ πρὸς τὰ ρηχὰ τὸ τούρκικο νὰ μὴ μπορεῖ νὰ μᾶς ζυγώση.
Μᾶς ρίχνουν τὰ σκυλλιά.
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Τὸ («Ἴτζεδίν») μὲ τὰ ψηλὰ κατάρτια του καὶ τὰ πολλὰ κανόνια πού ἀπὸ τὸ πλάι κοιτᾶνε σάν τὰ μάτια λύκου.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Ἐγὼ μαι ὁ Κουμεντής ἀπὸ τὸ Γαλαξειίδι πού μὲ ψευτιά στοὺς κλήρους πῆρα τοῦτο τὸ πλεούμενο τὶς ζωτροφές καὶ τὸ μπαρούτι ἐδῶ στὴν Κρήτη νὰ κουβαλῶ.
«Ἀρκάδι» λένε τὸ κουρσάριο μας,
τ' Ἀρκάδι νὰ θυμίζη
καὶ θὰ σκεφτῶ τὶς κανονιές;
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Μᾶς βρῆκε.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Σφικτὰ τὸ δοιάκι, τιμονιέρη.
Λοστρόμε, πῆρε ἢ λουμπαρδιά τὸν ἕνα μας τροχό.
- ΦΩΝΗ : Μιὰ δεύτερη φρεγάδα, καπετάνιο,
καὶ μιὰ γολέτα τούρκικη.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Σκυλλιά....
- ΦΩΝΗ (μακρὰ) : Ἐ καπετάνιο τοῦ κουρσάρικου θὰ σοῦ χαρίσω τὴ ζωὴ κι' αὐτὴ τῶν γεμιτζήδων σου ἂν μοῦ παραδόσης τὸ καράβι.
Ἄλοιῶς θὰ σᾶς βουλιάξω δίχως λύπηση.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Δῶσε το ἐδῶ τὸ δοιάκι. Θὰ παλέψω μὲ τὸ τούρκικο πλευρό-πλευρό. Λοστρόμε, πάρτε τὰ τσεκούρια.
Ρισάλτο.
- ΑΓΟΡΙ : Ἐνα βαρέλι μὲ μπαρούτι δῶσε μου τὸ χρέος μου νὰ πλερώσω, ἀνάβοντάς το μὲς τὴν τρύπα τῆς γαλέρας.
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Τσεκούρια γιὰ ρισάλτο.
Γιὰ ζοῦμε γιὰ πεθαίνουμε....
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Ζερβὰ θὰ τὸ κτυπήσω.
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Ζερβὰ θὰ κτυπηθοῦμε
- ΑΓΟΡΙ Μπαρούτι;
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Μονάχα στῆθος ἔχουμε καὶ τρέλλα.
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Βαρᾶνε.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Βαστάχτε θὰ κτυπήσω.
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Κτυπᾶμε (κρότοι, φασαρίες....)
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Βρὲ σύ, Κασιώτη, κράτηξε λιγάκι τὸ τιμόνι.
Μικρὴ ζημιὰ. Ψηλὴ ναι ἢ τούρκικη φρεγάδα
κι' ἐμᾶς εἶν' χαμηλὴ ἢ κουβέρτα.
Ρισάλτο μωρέ, κτυπῆστε τὰ πλευρά....
- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Θὰ χάσουμε τοὺς ναῦτες, καπετάνιο. Μπερδευτήκανε οἱ τροχοί.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Τὸ δοιάκι. Βόλτα γιὰ νὰ πιάσουμε ρηχὰ νὰ σώσουμε

τούς λαβωμένους και τὸ τσοῦρμιο.

Ἐσὺ τις βάρκες κοίταξε νὰ κατεβάσης μόλις μποῦμε
στὰ ρηχονέρια.

Ἐγὼ καράβι ἑλληνικὸ σὲ χέρια Τούρκου νὰ μοῦ τὸ τουρκέψη,
δὲν τ' ἀφήνω,

νὰ ντρέπομαι τὸν τόπο μου καὶ τ' ὄνομά μου.

Σακατεμένο τὸ καράβι μου βογγᾷ μὰ περπατᾷ
κι ἅμα γλυτώσῃ ἀπ' τὸ φορτίο του θὰ πάη στὸν οὐρανό,
τ' ἄλλο νὰ βρῆ τὸ Ἀρκάδι, τὸ μοναστήρι τὸ καμένο,
τὸ Ἀρκάδι τὸ ἠφαίστειο.

ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Τις βάρκες

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Κοίταξε μὴν τὰ χάσουνε καὶ χάσουμε ψυχές, λοστρόμε.
Σ' ἐσένανε μιλιῶ.

ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Κοιτάζω γιὰ τις βάρκες.

ΦΩΝΗ : Μᾶς κόντεψε ἡ γολέτα.

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Ἀνάθεμά την.

ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Εἶν' ἔτοιμες οἱ βάρκες, καπετάνιο.

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Ὁραῖα. Θὰ ρίξω τὸ καράβι στὴ ρηχονερία.
Εὐτύς νὰ ξεφορτώσετε τὰ γυναικόπαιδα.
Ὁχοῦ μᾶς ρίξανε τὰ ξάρτια. (φασαρία)
Λοστρόμε

ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : (ἀπὸ τὰ παρασκήνια) Ρίχτε τις βάρκες.

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Λοστρόμε, φέρε μου μπαρούτι.

ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Οἱ λαβωμένοι δεύτεροι θὰ μποῦν στὶς βάρκες.

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Κάθησε ἡ καρίνα. Τιμονιέρη, φέρε τὸ μπαρούτι.

ΑΓΟΡΙ : Νάτο μπαρούτι, καπετάνιε.

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Σκορπίστε το, λοστρόμε.

ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : Στὶς προσταγές σου, καπετάνιο.

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Σκορπίστε μὲ τοὺς κάδους τὸ μπαρούτι.

Θὰ ἀνατινάξω τὸ καράβι τ' ἀπροσκύνητο.

Νὰ φύγετε ὅλοι. Μόνος μου θ' ἀνάψω τὴ φωτιά,

νὰ τὴ χαρῶ πού θὰ γλυστρᾷ δεξά-ζερβά, νὰ κατατρώῃ

τὰ ξύλα, τὰ σκοινιά,

σὰν τὴν ὀχιά τὴ διψασμένη ντάλα μεσημέρι.

Βρὲ σύ, τί κουβαλήθηκες, ἀμούσταχο κι ἀνήξερο;

ΑΓΟΡΙ : Μπαρούτι νὰ σκορπίσω μὲ τὸν κάδο.

Στ' Ἀρκάδι μέσα πέθανε ὁ γονιός μου κι ἔχω μὲς τὴ φαντασία

πόσο ψηλὰ πετάχτηκαν οἱ πέτρες κι ὁ καπνός,

πῶς ρούφηξε οὐρανὸ καὶ σείστηκεν ὁ τόπος.

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Καλὰ τὰ λές, παιδί μου κρητικὸπούλου.

Μὰ τώρα γρήγορα στὶς βάρκες ἢ πετάξου νὰ προφτάσης

τοὺς ἄλλους στὸ γιαιλό, γιατί δὲ σταματοῦν τὰ τούρκικα.

- ΛΟΣΤΡΟΜΟΣ : (ἀπὸ τὰ παρασκήνια)
 Ἐδιδάσαμε τὸ πλεούμενο, τραβῶ γιὰ τὴ στεριά.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Ἄμα τὸ κάψω θὰ σᾶς συναντήσω πίσω ἀπὸ τὰ βράχια.
- ΛΟΣΤΡΟΓΡΑΦΟΣ : Καλὴ φωτιά.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Μὲ τὸ καλό.
- ΑΓΟΡΙ : Νὰ σοῦ τ' ἀνάψω, καπετάνιο, τὸ δαδί;
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Πῆδα στὸ κύμα, ἀμούστακο, κι' ἐγὼ μονάχος
 μὲ τὸ Θεὸ καὶ τὸ καράβι θὰ μιλήσω.
- ΑΓΟΡΙ : Νὰ τὸ δαδί. Τὸ ἐτοίμασα.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Ἄπὸ τ' ἀνήλικα τὴ φλόγα παίρνω.
 Τὴν παίρνω, νὰ μοῦ ζήσης, δωδεκάχρονο βλαστάρι,
 καὶ νᾶσαι ζωντανὸ στῆς Κρήτης τὸ στεφάνωμα. Καὶ τώρα
 φεύγα.
- ΑΓΟΡΙ : Γειά καὶ χαρὰ σου, καπετάνιο.
- ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ : Γειά.....
 Ἄν εἶναι ἡ μοῖρα μου νὰ βρῶ θανὴ μαζὶ σου,
 καράβι μου ἀνυπότακτο, τὴ δέχομαι τὴ μοῖρα μου.
 Γιὰ νὰ τουρκέψης δὲ σ' ἀφήνω.
 Πάππου πρὸς πάππου δούλεψε ἡ γενιά μου
 τὸ κύμα καὶ τὴ λευτεριά.
 Εἰκοσιτρεῖς φορές ξεγέλασα τὶς τούρκικες φρεγάδες
 κι' ἐδῶ στὶς νότιες παραλίες ξεμπάρκαρα
 τροφές, πολεμοφόδια.
 Καθένας μὲ τὸν τρόπο του δουλεύει τὴν ἰδέα ποὺ λένε λευτεριά.
 Χαί, χαί, φωτιά νὰ πάρη τὸ μπαρούτι καὶ νὰ λάμψη,
 νὰ πεταχτοῦν οἱ φλόγες στὰ μεσοῦρανα.
 Γειά σου, καράβι μου, μισὴ ψυχὴ μου, μισὸ κορμί μου.
 (Ἀπὸ μακρὰ τραγοῦδι κρητικὸ).
- ΑΓΟΡΙ : Θ' ἀντέξω τὸν καπνὸ. Νερό. Ποῦ νᾶναι τὸ νερό;
 Μὰ ἐγὼ θὰ τὸ τινάξω τὸ καράβι.
 Ἄ! βάρκες φτάνουν ἀπ' τὴν τούρκικη φρεγάδα.
 Τὸ τουρκολόι θὰ τὸ τινάξω στὸν ἀγέρα.
- ΤΟΥΡΚΟΣ : Κάψαλο τ' ἄφησεν ὁ Κουμεντῆς τὸ σαπιοκάραβό του.
 Ἐ! γεμιτζῆ, κοιτᾶχτε μὲ νερὸ νὰ σβύσετε τὰ ξύλα.
 Θὰ τὸν τραβήξουμε τὸ σκελετό του, νὰ τὸν πᾶμε στὸν ἀφέντη
 τὸ Σουλτάνο
 νὰ δῆ τὸν ἄθλο μας καὶ νὰ μᾶς νοιώση.
 Μὰ τί σαλεύει ἐκεῖ; Βρὲ γεμιτζῆ!
- ΓΕΜΙΤΖΗΣ : Ἐνα κουτσοῦβελο.
- ΤΟΥΡΚΟΣ : Τραβῆχτε το ἔδῳ πέρα νὰ τὸ δῶ καλύτερα.
 Βρὲ σύ, μὴδὲ τὸ χνοῦδι δὲν ξεμύτισε στὸ μάγουλό σου
 καὶ σὲ κουρσάρικο μοῦ μπῆκες;

- Σκοινί νά τόν κρεμάσω για νά δώ τή γλώσσα του τι μάκρος
έχει.
- ΑΓΟΡΙ : Γιατι νά με κρεμάσης, καπετάνιο;
Νά! στῆθος ρίξε άπάνω του μιá κουμπουριά ν' άποτελειώνω.
- ΤΟΥΡΚΟΣ : Δῶσ' του δυό σφάλιαρα τ' άπρόκοπου.
Γιατί, μωρέ, κρεμάζοντάς σε θά μπορούσες νά μιλήσης άπό
φόβο
και νά σωθῆς.
"Αν μολογήσης ποιá καράβια στο γιαλό ζυγώνουν
και ποῦ είναι τá κρυφά τ' άραξοβόλια σας
γλυτώνεις τή ζωή σου.
- ΑΓΟΡΙ : Ξέρω μονάχα ποῦ τούς χάρτες κρύβουνε σ' αυτό τὸ πλεούμενο.
'Εκεῖ μπορείς νά βρῆς τ' ὅ, τι ζητάς.
'Εγὼ τι νοιώθω άπό καράβια κι' ἡμερομηνίες κι' άραξοβόλια;
- ΤΟΥΡΚΟΣ : Βρέ γεμιτζῆ, μαζί του πήγαινε και κοίταξε
μῆ σου γλυστρήσει και πηδήξει στο νερό.
'Αλλοιῶς κουπάνησέ του μιá στη ραχοκοκκαλιά του κουμπουριά
τὸ κύμα νά τὸ φάη.
'Ε έσεῖς στην πρῶρα, γεμιτζῆδες,
τι πιάσετε καβγᾶ για τá κουρέλια π' άφησαν οἱ γύφτοι;
- ΦΩΝΗ : Δυὸ λαβωμένοι γεμιτζῆδες. (πιστολιά)
'Ο ἕνας βαράει με τὸ πιστόλι του.
- ΤΟΥΡΚΟΣ : Τι κάθεστε και δὲν τούς ξεκοιλιάζετε; Θροφή ζητᾶνε οἱ καρχα-
ρίες.
- Στὸ κύμα ρίχτε τους νά φᾶν' τά ψάρια κρέας ρωμέϊκο.
- ΓΕΜΙΤΖΗΣ : 'Ομπρός, τσογλάνι, πέσε και προσκύνα.
- ΤΟΥΡΚΟΣ : Μὲ γέλασε;
- ΓΕΜΙΤΖΗΣ : Σὲ μιá γωνιά βαρέλια με μπαρούτι στοιβάσαν
κι αυτός κοιτοῦσε νά τ' ανάψη
νά μᾶς τινάξη στον άγέρα.
- ΤΟΥΡΚΟΣ : Γιατι μωρέ;
- ΑΓΟΡΙ : Στ' 'Αρκάδι, άπ' ἔξω άπό τὸ Ρέθυμνο, ὁ γονιός μου
κι ἄλλο συγγενολόι μου πολεμήσανε τὸν Τοῦρκο και στην ὥρα
τὴν πρέπουσα, γραμένη άπ' τὸν Θεό, τινάχτηκαν άπάνω
μαζι με τόσο τουρκολόι.
Κι' ἐγὼ τὴν πράξη τους αντίγραφα.
- ΤΟΥΡΚΟΣ : 'Ο σείτάνης ὁ Κουρεντῆς ἐσένα ἀνήλικο δασκάλεψε
σὲ τέτοιες πράξεις κι ὁ κιοτῆς ἐκεῖνος τῶσκασε
μ' ὄλο τὸ τσοῦρμο τοῦ κουρσάρικου του;
Χαράς τὴν τέτοια τους παλληκαριά.
- ΑΓΟΡΙ : 'Εγὼ τά στοιβάσα ἐκεῖ δά, γιατί ὁ δικός μας καπετάνιος
δὲν ἄφηνε τ' άμούστακα ν' άποτολμήσουν δίπλα

στούς ναῦτες καί τούς ρέπελους.

Κι εἶπα ἅμα φύγουν ἀπ' ἐδῶ τὸ χρέος μου νὰ πλερώσω στήν
πατρίδα,

τινάζοντάς σας στὸν ἀγέρα μὲ ὄλο τοῦτο τὸ σκαρί.

ΤΟΥΡΚΟΣ :

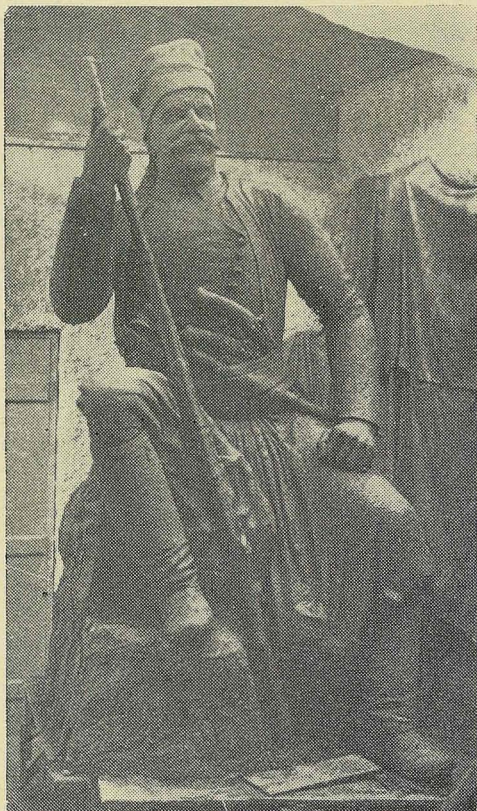
Κοπρόσκυλλο, καὶ θάχανα τὸ λάφυρο πὺ θάδειχνα στήν Πόλη
σημάδι τῆς δικῆς μου ἀντρείας;

'Απ' τὸ κατάρτι τὸ παλιόσκυλλο κρεμάστε το...

Κρεμάστε το

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΓΛΥΠΤΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΝΑΚΑΚΗ

Μ. Κόρκαας, ἀρχηγὸς Ἡρακλείου.

Ἄνδριάς στὸ Ρέθυμιον τοῦ Κωστῆ Γιαμπουδάκη, πυρπολητοῦ τῆς μονῆς Ἀραδίου.

“Ο ΟΡΚΟΣ”

«...καὶ τεχνίτης
ἐκεῖ τῆς λύρας Ξαναζῆ καὶ τὴν πατρίδα
καὶ τὴ δόξα ὁ Δημόδοκος ὑμνεῖ τῆς Κρήτης.»

(Κ. Παλαμᾶ, ἀπὸ τῆς «Πατρίδες» — χαρισμένο στὸν Γεο. Μαρκοῦ)

— Α —

Ἄπὸ τοὺς δυὸ κύριους κληρονόμους — συνεχιστὲς τοῦ Σολωμοῦ, ὁ Γεράσιμος Μαρκοῦς, ἀφήνοντας στὸν Πολυλᾶ τὸν ἰδεολογικὸ ἀγώνα τοῦ σολωμικοῦ κινήματος καὶ τὸ βάρος τῆς κριτικῆς, πήρε ἀπάνω του τὸν ἀγώνα νὰ πλουτίσῃ τὴν κληρονομίαν τοῦ μεγάλου δασκάλου, ἀκολουθώντας τὸ δίδαγμα του: νὰ δημιουργήσῃ λογοτεχνικὸ ἔργο· νὰ μετουσιώσῃ σὲ ποιητικὸ λόγο τὰ «ρεύματα τῆς ἀρμονίας» πὸν ἡ βαθύτατα καλλιτεχνικὴ του φύση εἶχε συσσωρεύσει ἐκρηκτικὰ μέσα του.

Τὸ ἄμεσο γεγονός ὡς πηγὴ ἔμπνευσης ἀποτελεῖ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ποίησης καὶ τοῦ Σολωμοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἑφτανησιωτῶν ποιητῶν. Κανένας τους δὲν περιμένει τὴν προοπτικὴν τοῦ χρόνου, τὴν ἐξασφάλισιν μᾶς «ἱστορικῆς ἀπόστασης» γιὰ νὰ δημιουργήσῃ, τὴν ὥρα πὸν ζοῦν καὶ κινοῦνται σ’ ἓναν κόσμον πὸν τὸν σημαδεύουν συγκλονιστικὰ γιὰ τὸ Ἔθνος γεγονότα. Ἡ ποιητικὴ μοῖρα τοῦ Μαρκοῦ ὀρθώθηκε στὸ ἴδιο βάθος: Λογοτεχνία πλάι στὴ ζωὴ· ἐθνικὴ ποίηση τὴν ὥρα πὸν φλέγεται ἡ ζωὴ τοῦ ἔθνους. Πολλὸ περισσότερο πὸν ἡ ἑλληνικὴ ποίηση εἶχε σταθῆ πάντα σφιχτὰ δεμένη μὲ τὶς τύχες τοῦ ἔθνους, ὀδεύοντας πλάι του στίς τραγικὰς του ὥρες, στὰ τολμηρὰ του δρόματα, στίς μεγαλειώδεις ἐξορμήσεις καὶ ἐπιτυχίαις του, πὸν ξετυλίγονται ἀπὸ τῆς ἀκτῆς τῆς Τρωάδας καὶ τὰ «ὑγρά» τῆς Σαλαμίνας, ὡς τῆς ὄχθης τοῦ Εὐφράτη, τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου, τὰ ρηχὰ τῆς λιμνοθάλασσης, στοὺς κάμπους τῆς Κορίνθου.

Ὅπως ἀπὸ τὸν Ὅμηρον ὡς τὰ σήμερα, ξεχωριστὰ ποιητικὰ ὀνόματα ἢ ἀνώνυμοι λαϊκοὶ δημιουργοὶ ἀφουγκράστηκαν τὸν πόνον καὶ τοὺς παλμούς τῆς καρδιάς τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοὺς μεταπλάσανε σὲ καλλιτεχνικὴ ἔκφραση, μὲ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ὁ Μαρκοῦς, ἐνσαρκώνοντας τὴν ἀγωνίαν καὶ τὸν πόνον, ἀλλὰ μαζὶ καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀνάτασιν τῶν καιρῶν του, συνέθεσε τὸν «Ὅρκον».

Ἡ ζωὴ του, μακρόχρονη ζωὴ ὀγδονταπέντε χρόνων (1826—1911), διανύθηκε ἀνάμεσα σὲ ἀλλεπάλληλους ἐθνικοὺς ἀγῶνες καὶ περιπέτειαι, ἀπὸ τὸ Μεγάλον Σηκωμὸ ὡς τῆς μέρας πὸν χάραξε ἡ μεγάλη ἐξορμὴ τοῦ 12—13. Ἄγνος πατριώτης καὶ εὐλαβὴς μεγαλοϊδεάτης, ἔτρεφε ἀμετακίνητη πίστη στὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀποκατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ παρακολουθοῦσε πάντα μὲ βαθιὰ συγκίνηση ὅλους τοὺς ἀγῶνες τῆς φυλῆς καὶ τῆς περιπέτειάς της. Στὰ πρῶτα παιδικὰ του χρόνια εἶδε ἐλεύθερον — μὲ θυσιὰς πολλὰς καὶ ἄφθονον αἷμα — τὴν Μεγάλαν Πατρίδα, μὲ ὄρμος ἀντρας πὰ χαϊρέτιζε τὴν Ἐνωσιν τῶν ἑπτὰ νησιῶν μὲ τὸν ἐθνικὸν κορμὸν, γιὰ τὴν ὁποία εἶχε προσφέρει ὅλη τὴν ὥσιν τότε πατριωτικὴν του δραστηριότητα.

Καὶ ἔαφνικὰ — δυὸ μόλις χρόνια μετὰ — ἔφτανε ὡς τὴν Κέρκυραν ὁ βρόντος ἀπὸ τὴν ἀνατίναξιν καὶ τ’ ὀλοκαύτωμα τοῦ ἱστορικοῦ μοναστηριοῦ τῆς Κρήτης. Ἡ εὐαισθησία τῆς πατριωτικῆς ψυχῆς του καὶ ἡ θερμὴ ποιητικὴ του φαντασία, οἰστρηλατημέναι ἀπὸ τὴν φωτεινὴν ἐποποιίαν τοῦ Ἀρκαδιοῦ, δούλεψαν μέσα του τὸ συσσωρευμένον ποιητικὸν ἀπόθεμα — αὐτὸ τὸ δούλεμα κράτησε ἐννιά τόσα χρόνια — καὶ ἔφεραν τέλος στὸ φῶς (1875) τὸ πλατὺ ἐπιπολιτικὸν ποίημα, τὸν «Ὅρκον», τὸ ἀξιολογώτερον τοῦ δημιουργοῦ.

Τὰ καθέκαστα τοῦ μεγάλου γεγονότος πὸν ἐνέπνευσε τὸ ποίημα εἶναι γνωστά. Τὰ ἑκατὸ χρόνια τῆς μεγάλης θυσιάς, πὸν γιορτάστηκαν πρὶν ἐνάμισιν περίπου χρόνον, τὰ ἔφεραν πολλὸν πὸν κοντὰ μας καὶ οἱ εὐκαιρίαι γιὰ τὴν προβολὴν καὶ ἀξιολόγησιν τους στάθησαν πλούσιαι. Τὰ πολυάριθμα, ἐξ ἄλλου, ποιητικὰ, πεζὰ καὶ θεατρικὰ ἔργα πὸν γράφτηκαν κατὰ καιρούς, ἔχον ἀπαθανάτισιν τῆς κορυφαίας ὥρας τοῦ Ἀρκαδιοῦ, δημιουργώντας ἓνα πλούσιον βᾶθος προβολῆς τοῦ μεγάλου κατορθώματος.

Ἔργο τοῦ Μαρκοῦ ἄσ' αὐτὸ τὸ ἥρωϊκὸ κατόρθωμα τῶν παλληκαριῶν τοῦ Ἀρκαδιοῦ ἀποτελεῖ ὁ «Ὁρκος». Ἔίναι ἓνα μνημεῖο ἐθνικῆς ποιήσεως. Πίνακας συναρπαστικὸς τοῦ δλοκαυτώματος, συνθεμένος μὲ μιά κοσμογονία χρωμάτων καὶ σκιῶν. Ἡ Κρήτη στὸ Ἀρκαδι ἀνασταίνει τὸ Κούγκι καὶ τὸ Μεσολόγγι. Σὲ «ἓνα ἀπὸ τὰ λαμπρότερα ποιήματα τῆς χριστιανωσύνης», ὅπως τὸ χαρακτήρησε ὁ Πολυλάς, ὁ Μαρκοῦ ἱστορεῖ τὸ δλοκαῦτωμα μὲ τὸ στόμα δυὸ ψυχῶν ἡρώων, πὸν ἔχουν κίβλας ἀνεβῆ δικαιωμένοι στὸ πάνθεο τῶν αἰώνων ἀξίωv.

— B —

Ὁ μῦθος τοῦ «Ὁρκου» εἶναι ἀπλός: Ἡ Εὐδοκία, «διπλόρφανο κοράσι», λεπτοκαμωμένο κὶ εὐθραυστο, ἔζησε — ὕστερ' ἀπὸ τὴν Κρητικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1866 — τρία χρόνια τῆ θεληματικῆ ἐξορία στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, μαζί μ' ἄλλα γυναικόπαιδα, ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους ξένους, σὲ χίλιες στερήσεις, μὲ μόνη ἐλπίδα τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ νησιοῦ τῆς: ἄλλα καὶ μὲ μιά βαθύτατη πίστη στὸν ἀρραβωνιαστικὸ τῆς τὸν Μάνθο, τὸ μόνον ἄνθρωπο πὸν τῆς ἀπόμεινε, καὶ πὸν μένοντας τότε στὴν Κρήτη γιὰ ν' ἀκολουθήσει τὶς περιπέτειες τῆς Ἐπανάστασης, τῆς εἶχε δώσει βαρύτατο ὄρκο· πὸς δίχως ἄλλο θὰ ξαναταμωθοῦνε. Γυρίζοντας ὕστερα ἀπὸ τοῦτα τὰ τρία χρόνια στὴν ἀκόμα σκλαβωμένη Κρήτη, ἡ Εὐδοκία μαθαίνει τὸ φοβερὸ νέο γιὰ τὸ δλοκαῦτωμα τοῦ Ἀρκαδιοῦ καὶ τὸ θάνατο τοῦ Μάνθου. Τρέχει μ' ἀλλόφρονη βιασύνη στὰ ἐρείπια τοῦ μοναστηριοῦ, ὅπου παρουσιάζεται ξαφνικὰ μπροστά τῆς τὸ φάντασμα τοῦ Μάνθου γιὰ νὰ τῆς ἀφηγηθῆ τὴν ἥρωϊκὴ ἀντίσταση καὶ τὴ θυσία τοῦ μοναστηριοῦ. Ἡ Εὐδοκία, λιπόθυμη ὄση ὥρα τ' ἀκούει, ἐκπνέει γλυκὰ στὸ τέλος, ἀνάμεσα στὰ μαυρισμένα ἐρείπια, κὶ ἡ ψυχὴ τῆς, μὲ τὴ ψυχὴ τοῦ Μάνθου, ἀνεβαίνει στὸν οὐρανὸ.

Τὸ ποίημα, ἐκτεταμένο, χωρίζεται σὲ δυὸ μέρη. Τὸ δεύτερο, τὸ πὸ μὲγάλο, 1216 στίχοι, ἔχει κύριο θέμα του τὸ δλοκαῦτωμα τοῦ Ἀρκαδιοῦ. Στὸ πρῶτο μέρος, μικρότερο, ἡ σαφή ἀνοίγει στὸ πέλαγο μὲ τὸ καρὰβὶ τοῦ γυρισμοῦ τῶν ἄτυχων γυναικῶν καὶ παιδιῶν πὸν ἡ τουρκικὴ θηριωδία κράτησε τόσον καιρὸ μακριὰ. Ὁ ποιητὴς ἐναλλάσσει τὴν ἐπιτικὴ ἀφήγηση στὸ τρίτο πρόσωπο μὲ τὴν ἀποστροφή σὲ δεύτερο πρόσωπο:

Μὲς στὸ γοργὸ πλεούμενο πὸν τὰ νερά σου τρέχει,
τώρα πὸν ἡ ξάστερη βραδιὰ καμμία πνοὴ δὲν ἔχει,
νᾶξερρες, θάλασσα καλή, μὲ πόση τρικυμία
χτυπάει ψυχὲς ἀδύνατες νύχτα τυφλὴ καὶ κρύα!
Γυρνοῦν τὰ γυναικόπαιδα στὰ αἱματομένα μέρη,
ὅπου ὁ Σταυρὸς νικῆθηκε τοῦ Τούρκου ἀπὸ τ' ἀστέρη.

Ἡ ὁμορφιὰ τῆς φύσης — «οὐρανοῦ χαμόγελο, πελάου γαλήνη» — κρατᾶει ἀπόλυτη ἀντίθεση μὲ τὴν ἄκρα ἀπελπισιὰ τους, πὸν σὰ νὰ μετριέται ἀτέρμονα μὲ τὴν πορεία τοῦ καρὰβιοῦ «ἀπάνου στ' ἄπειρο κὶ ἔρμο στοιχεῖο» τοῦ πελάγου.

Φοβάται ὁ ναύκληρος νὰ πῆ, πὸς αἶριο τὸ καρὰβὶ
θ' ἀράξει στὴν πατρίδα τους. Κὶ ἔχουν πατρίδα οἱ σκλάβοι;

Ἡ «θεῖα ἐλπίδα» πὸν στήριξε τὰ γυναικόπαιδα στὰ τρία χρόνια τῆς ἐξορίας, αὐτὴ πὸν χάρισε καὶ στοὺς ἔνοικους τῆς κιβωτοῦ τὸ πράσινο κλαδὶ τῆς ἐλιάς, δὲ φαίνεται νὰ προβάλλη τώρα ἀπὸ πουθενά. Ὅμως, ἀντίθετα μὲ τὴ μοιρολατρικὴ παράδοση ὅλων τῶν ἄλλων στὴν ἄκρα ἀπραξία κὶ ἀπελπισιὰ, ἡ Εὐδοκία βηματίζει γοργὰ στὸ κατὰστρομα, κάθεται κὶ ἀνασηκώνεται ὀρθή, ὑποφέρει ἐντονότερα ἀπ' ὅλους. Χάνοντας καὶ τὰ δυὸ γονικά τῆς λίγο πρὶν ἀφήσει τὴν Κρήτη, καὶ μὴ ἔχοντας στὸ μεταξὺ πάρει καμμιὰ εἶδηση γιὰ τὸν Μάνθο, ἀναρωτιέται ἂν

ἐβγῆκε τάχα ζωντανὸς ἀπὸ τὴν ἄγρια πάλη.

Δὲ μπορεῖ νὰ πιστέψη πὸς καὶ ἄλλη δυστυχία τὴν περιμένει. Ἔπειτα εἶναι κὶ ὁ βαρὺς ὄρκος πὸν τῆς ἔδωσε καὶ πὸν ἀντηχᾶ ἀσταμάτητα μέσα τῆς:

— Ἐδῶ βαθιὰ στὸ στήθος μου, πὸν τώρα, ἐνῶ σπαράζει,
Θρησκεία, Πατρίδα κὶ Ἐρωτας κάθε του χτύπο ἀγιάζει,

λές κι ένα κάποιο αισθάνομαι Πνεῦμα κρυφὸ τοῦ Ἐπίστου
ὁποῦ μοῦ στέρνει ἀπὸ ψηλά τὸν ἦχο τῆς φωνῆς του,
καὶ λέει, καθὼς, ἀγάπη μου, σὲ ξεκινῶ γιὰ πέρα,
πὼς ἔχω πάλε νὰ σὲ ἰδῶ, πὼς θὰ μὲ δῆς μιὰ μέρα...
Θέ νὰ γυρίσης· θὰ σὲ ἰδῶ· τὸ λέω καὶ θ' ἀληθύνει.
ναί· σοῦ τ' ὀρκίζομαι στὸ φῶς, πὸν πάει νὰ βασιλέψῃ!

Ὁ ὄρκος τοῦ Μάνθου τῆς ἦταν τὸ στήριγμα στὰ χρόνια τῆς ἐξορίας. Μὲ βαθιὰ πίστη, κόποδ' σὲ χίλιες δοκιμὲς ποτὲ δὲν ἐκλονίστη, σκίζει τώρα τὸ κύμα προσμένοντας νὰ πατήσῃ σ' ἐλεύθερη Κρήτη. Ὅμως μέσα στὸ χρυσόνειρο τῆς γλυκειᾶς προσδοκίας, μιὰ «ἀπάντεχη φωνή, τρομαχτικὰ συμμένη», φέρνει τὴ σπαραχτικὴ εἶδηση:

Ἔπισε ἡ Κρήτη! μὲ τὸ νοῦ πλατιά μὴν ἀρμενίσῃ·
ἐκείθε σκλάβα ἐμίσησες καὶ σκλάβα θὰ γυρίσης!

Μπροστὰ σὲ τούτη τὴν τρομερὴ εἶδηση

σὰν τὸ πουλάκι πὸν μὲ μᾶς θανατερὸ μολύδι
τὴν ἀπλωτὴ φτερούγα του σκληρὰ κατασυντρίβει,
ἔπεσε ξάφνου, ἀκούγοντας τὴ συμφορὰ τῆς Κρήτης!

Συνέρχεται κάποτε ἀπὸ τὴ λιποθυμία της, «γλυκοχαράζει ἡ ζωὴ στ' ὄραϊοῦ ματιοῦ τὴν ἄκρη», καὶ ἡ σκέψη τοῦ Μάνθου, πὸν τώρα πὰ τῆς εἶναι «μᾶνα, πατέρας, ἀδελφός, ὀλόκληρη πατριδα», τῆς δίνει καινούρια δύναμη. Γαληνεμένη πάλι ἡ κόρη. Κι ἡ ὥρα μεσάνυχτα:

Ὅλα σιγοῦν. Στὴ θάλασσα γλυκοκοιμοῦντ' οἱ ἀνέμοι
καὶ κάθε ἀστέρι, πὸν ψηλὰ φεγγοβολαίει καὶ τρέμει,
φαίνεται ἄγγέλου σπλαχνικοῦ προσηλωμένο βλέμμα
στὸν κόσμο πὸν ποτίζεται πάντα μὲ δάκρυα κι αἶμα.

Ἄγαθὸ θεῖο Πνεῦμα, ἀπὸ ἐλεημοσύνη, τοὺς γέροντες ὅλους σὲ ἴπνο. Μόνο ἡ Εὐδοκία ἀγρυπνᾷ, στὸ τέλος ὅμως παραδίνεται κι αὐτὴ, θαρρώντας «στὴ χλόη τοῦ τόπου της πὼς εἶναι πλαγιασμένη». Ἀνοίγεται μπροστὰ της ἓνα ἐξαίσιον ὄνειρο:

Θωραίει λαγκάδια καὶ βουνά, καὶ ξέφωτα καὶ δάση,
τὴν ἐκκλησιά, τὸ σπίτι της, τὸ πατρικὸ λιοστάσι...

Ὅλα γύρω δίνουν τὴν αἴσθηση τῆς εὐτυχίας. Ἡ φύση ἀποθεώνεται. Ὅ,τι εἶχε ἀπὸ χρόνια ἐλπίσει ἡ καρδιά της, τὸ ζωντανεύει τώρα μπροστὰ της ἡ δυνατὴ προσδοκία τῆς εὐτυχίας, πὸν κάνει νὰ τῆς φαίνονται

Ἡ συμφορὰ της ὄνειρο, τ' ὄνειρου ἡ πλάνη ἀλήθεια!

Τὸ εὐτυχισμένο ὄνειρο κορυφώνεται ὅταν «σεμνὰ σὰ νύφη στολισμένη» εἶναι ἔτοιμη γιὰ τὸ γάμο, καὶ περιστοιχισμένη ἀπὸ τίς ἄλλες κοπέλες τοῦ χωριοῦ της, «τ' ἀγαπημένο ἀγόρι της ἐντροπαλὴ ἀναμένει». Ὅμως στὴ ζωντανότερη στιγμή τοῦ ὄνειρου, ὅταν ὁ Μάνθος, γαμπρός, περνοῦσε τὸ κατώφλι τῆς αἰλῆς της, σὰν ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ βήματα τοῦ εἰσερχομένου νυμφίου»,

σπαρνοῦν τὰ φυλλοκόρδια της· χάμου γυρνᾷ τὸ βλέμμα...
τὰ μάτια πάλε ἀπὸ τὴ γῆ σηκώνει — καὶ ξυπνάει.

Τὸ ὄνειρο κόβεται καθὼς θαμποφέγγει ἡ καινούρια μέρα κι ἀχνοφαίνεται ἀλαργινὴ ἡ Κρήτη. Καθὼς ἡ Εὐδοκία τὴν ξενοίγει ἀπὸ μακριὰ, βγάζει κραυγὴ ἀρχαγγελικὴ — σὰ σάλπιγγα πὸν πάει νὰ ξυπνήσῃ τὸν Ἄδη —: «ἡ Κρήτη!» Ξυπνοῦν οἱ κοιμισμένοι πρόσφυγες, πεπούνται ὀρθοί, καὶ σύγκαιρα ὄλοι

...χουμᾶνε γιὰ νὰ ἰδοῦν τ' ἀγαπημένα μέρη
πὸν σημαδεύει ἀκίνητο τῆς κορασιάς τὸ χέρι!

Ἐχωρίζουν κίονες τὸν Ψηλορείτη, φανάζουν χίλιες φορὲς τ' ὄνομα τοῦ νησιοῦ τους, σὰν χορὸς τραγωδίας. Ἡ παγωμένη ἐλπίδα ξυπνάει στὰ στήθεα τους καὶ ποτίζουν τὸ καρδίι μὲ δάκρυα χαρᾶς, πὸν κάνουν ἀκόμα καὶ τὰ μάτια τῶν ἀγγέλων νὰ βουρκώνουν ἀπὸ συγκίνηση.

Ὁ ποιητὴς νοιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀνίκητη ἀνυπομονησία στὴν ψυχὴ τους, ποὺ κορυφώνεται τὴν κρίσιμη ὥρα καθὼς ὁ πόθος τους πάει νὰ πραγματοποιηθῇ:

ὀλίγες ὄρες καὶ στιγμὲς θὰ σᾶς φανοῦν αἰῶνες!

Τὸ καρᾶβι φτάνει. Οἱ βάρκες, «μικρὰ ξεφτέρια τοῦ γιαιλοῦ», πηγανοέρχονται στὸ καρᾶβι, ἀποθέτουν στὸ γιαιλὸ τῆς ποθητῆς πατρίδας τοὺς ἐξόριστους ποὺ ἀγκαλιάζονται παρατεταμένα καὶ σιωπηλὰ μὲ τοὺς δικούς τους:

...φωνὴ καμμιὰ δὲ βρίσκουν·

μιλοῦν τὰ χνάρια ὅπ' ἄφηκε στὴν ὄψη τους ἡ λύπη,
τ' ἄφθονα κλάσματα μιλοῦν καὶ τῆς καρδιάς οἱ χτύποι.

Ὅσοι δὲν εἶναι ἐκεῖ νὰ τοὺς ὑποδεχθοῦν, δὲ χρειάζεται νὰ ρωτηθῆ κανένας τί ἔχουνε ἀπογίγει! Κι ὕστερα ἡ παρότρυνση ν' ἀσπασθοῦνε τὴν ἰατρὴ γῆ:

Φιλήστε, ναί, χίλιες φορὲς φιλήστε τὸ χῶμα
ποὺ ὄλοῦθε ἀπὸ τὸ αἷμα τους εἶναι βαμμένο ἀκόμα!
Μὴ σᾶς πικρᾶν ὀλότελα πῶς κάθε παλληκᾶρι
δὲν ἔχει χῶρια ἓνα σταυρὸ κι ἓνα στενὸ λιθάρι.
Γιὰ τέτοια ἐλεύθερα κορμιά, ποὺ ἐσώριασε τὸ βόλι
εἶν' ἄξιο μνήμα μεταβιάς ἢ γῆ τῆς Κρήτης ὅλη!

Ὁ βουβὸς καημὸς ξεσπάει σὲ συγκλονιστικὸ θρήνο, καθὼς πεσιμένοι πίστομα στὸ χῶμα, κράξουν τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς μοιρολογοῦνε. Ὅμως, καθὼς ξεθυμαίνουν, σηκώνονται ἀργὰ, στεγνώνουν τὸ δάκρυ, καὶ προχωρῶντας στὴν ἀγαπημένη γῆ

..πᾶνε ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη,

στὰ φράχτη πᾶνε, στὴν ὄχτιά, στὸ φρύδι ἀπὸ τ' αὐλάκι,
τραγουδιστὰ μαζεύοντας κανένα λουλουδάκι!

Ποιὸς ξέρει. Ἵσως ἐπιτάφιο λουλουδί στὸ ἀπέραντο νεκροταφεῖο τῆς Κρήτης.

Γιὰ τὴν Εὐδοκία ὁ πόνος εἶναι ἀκόμα ἀξεθῆμαστος:

Νεκρὸς ὁ Μάνθος! ὦ Χριστέ! καὶ πῶς, καὶ πῶς ἐκεῖνη
στ' ἄκουσμα τοῦτο ζωντανὴ δυνήθηκε νὰ μείνη;

Λιπόθυμη τὴν παίρνουν ἀπὸ τ' ἀκρογιάλι καὶ τὴν ἀκουμπᾶνε στὸ σπᾶτι τῆς, ἔρημο σπᾶτι, ὅπου μόνου τοῦ θρήνου τῆς οἱ γόοι ἀντηχοῦνε. Ἐκεῖ ὅμως δὲ μπορεῖ νὰ μείνη. Ὁ πόνος τῆς γίνεται ἀβάσταχτος κατὰ τὸ δειλινὸ, σὺν ἀντικρύξει τὸ γυρισμὸ τῶν εὐτυχισμένων φαμελιῶν ἀπὸ τὸ μὸχθο τῆς ἡμέρας. Στὸ κορφομαρὸ ὅμως τοῦ πόνου, ξαφνικὰ γαληνεύει. Μιὰ μυστικὴ προσευχὴ μέσ' ἀπὸ γλυκὰ δάκρυα, τῆς ἀλαφρώγουν τὴν καρδιά. Τινάζεται ὀρθή, παίρνει τὸ δρόμο γιὰ τὸ μοναστήρι, ποὺ κρατᾶει στὰ καμένα ἐρεῖπια τὸν ἀγαπημένον Μάνθο:

— Στ' Ἀρχάδι! — ἐφώνηξε μεμῶς — ὁ Μάνθος μὲ προσμένει!

Ἐδῶ τελειώνει τὸ πρῶτο μέρος. Στὸ δεύτερο ἡ Εὐδοκία ὁδοιπορεῖ μέσα στὴ νύχτα πρὸς τὸ μοναστήρι, βιαστικά. Ἡ νύχτα εἶναι «γιομάτη θάματα, νύχτα σπασμένη μάγια»:

Φωνὴ δὲν ἄκουες· πούτετα δὲν ἔβλεπες διαβάτη·
εἶχε τὸν ὕπνου ἀποδεχτὴ καλόβι καὶ παλάτι·
δὲν ἐσπαρνοῦσαν τὰ πουλιά, παῦ σῦσκοτα εἶχαν βάλει
σκέπη θερμὴ, τὴν ἴδια τους φτεροῦγα στὸ κεφάλι.
Ἦταν τὸ χόρτο, τὸ κλαρεὶ κι ὁ ἀνθὸς τὴν ὥρα ἐκεῖνη
τοῦ μομιουδιοῦ προσκέφαλο, τῆς πεταλούδας κλίνη..

Καὶ ἡ Εὐδοκία παραδέρνει μέσα στὴ νύχτα, τὸ βασίλειον τῶν βρυκολάκων. Στὸ βιαστικὸ τῆς βῆμα, μένει ξάφνου ἀνίκητη ἀντικρύζοντας τὸ μοναστήρι. Μπαίνει στὴν αἰθρὰ του, ἀναμετρᾶ τ' ἀθάνατα ἀποκαΐδια, ἀνεβαίνει ψηλὰ στὰ ρεποθέμελα καὶ λέφτει λιπόθυμη,

λὲς καὶ σ' αὐτὸ τὸ χάλασμα..
νὰ ρίξη λουλουδο λευκὸ μὴν ἔχοντας κανένα,
τὸ δειλιασμένον ἐπρόσφερε κορμὶ τῆς ἢ παρθένα!

Δείχνεται σάν νά τήν ἔχη πάρει στήν ἀγκαλιά του ὁ θάνατος. Ὅμως ζεσταίνεται πάλι τὸ αἷμα στὸ κορμὶ τῆς καὶ τότε θαρρεῖ πὼς ἀρμενίζει ψηλὰ στὸν οὐρανὸ μ' ἓνα δλόλαμπρο σύννεφο καὶ πὼς ἀκούει «γλυκίφωνη λαλιά» νὰ τῆς σιγολέη «Ἐπίτνα Εὐδοκιά!» Ἔρχεται στὸν ἑαυτὸ τῆς, ἀνασπικνώνεται καὶ βλέπει πὼς ἓνα φύσημα εἶχε πάρει «ἄσα μαυράδια ἐκρύβανε τὸ στρογγυλὸ φεγγάρι» καὶ πλάϊ τῆς καθισμένο τὸν Μάνθο ὄχι σὰ φοιχτὸ λείφανο ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ μνήμα, μὰ ὀλοζώντανο ὅπως πάντα τὸν γνῶριζε. Ἡ ζωὴ κι ὁ ἔρωτας γελοῦν στήν ὄψη του καὶ λάμπει τῆς λεβεντιάς τὸ θάρρος. Ὅμως

πρόσκαιρη ἀπάτη! Οὐρανικὲς ἀχτίνες κατεβαίνουν
ὡς πλοῦσια βροχὴ ἀπάνω του καὶ χάμου ἀέριες μένουں...

Στὸ ὑπερφυσικὸ θέαμα, ἡ Εὐδοκία, πρὶν ριχτῆ στήν ἀγκαλιά του, τρέμοντας μὴ τῆς φύγη τὸ ἀγαπημένο φάντασμα, τὸ ἱκετεύει θλιβερά:

—Γιὰ τὸ Θεὸ ποὺ σ' ἔστειλε, μὴ μ' ἀπαριάκῃς ἄλλο!

Καὶ τότε τὸ στόμα ποὺ ἀπὸ τρεῖς χρόνια εἶχε σφραγίσει ὁ θάνατος, μιλάει καθαρά. Τὰ λόγια τοῦ Μάνθου εἶναι γεμάτα τρυφερότητα. Τὸ πόσο πόνεσε ἡ Εὐδοκία καὶ πὼς ἡ πίστη τῆς νίκησε κάθε ἀπελπισιά, τὸ ξέρει καλά ὁ Μάνθος. Τῆ νίκη αὐτῆ τῆς τὴν ἔδωσε ὁ ἴδιος ὁ ὄρκος του: Θὰ ἀνανταμωθοῦμε. Θὰ γίνῃ αὐτό. Τὸ πιστεύει ὁ Μάνθος. Τὸ πιστεύει κι ὁ ποιητῆς. Ἄσχετο ἂν τὸ ἀντάμωμα θὰ γίνῃ ὄχι ἐδῶ, ἀλλὰ στὸν κόσμο τῆς ἄλλης ζωῆς. Βαθιά εἶναι ἡ χριστιανικὴ του πίστη. Ὁκόσμος, ὅπου ζῆ τώρα ὁ Μάνθος, εἶναι γεμάτος ἀπὸ ἀπειρη γοητεία, ποὺ τὴν περιγράφει μὲ θέρημ στήν Εὐδοκία.

Μ' ἀνάλογο πάθος γίνεται κι ἡ περιγραφή τῆς μάχης στὸ Ἀρκάδι, ποὺ κρατᾶει τὸ ὑπόλοιπο τοῦ ποιήματος: Γυναικόπαιδα καὶ παλληκάρια ἀτρόμητα, φεύγοντας τὸ κνημητὸ τοῦ Τούρκου, ταμπορῶθηκαν στὸ Μοναστήρι, ἔτσι ποὺ

...ἀτιμῶρητα ἡ Τουρκιά δὲ θέλει καταφέρει
νὰ στρώξῃ ἐκεῖ τὸ πάτημα, ν' ἀπλώσῃ ἐκεῖ τὸ χέρι!

Μὲ ὀρμὴ στὸ σῆθος ὁ ἡγούμενος Γαβριὴλ ἀνακοινώνει τὴν ἀμετακινήτῃ του ἀπόφαση ν' ἀνατινάξῃ τὸ Ἀρκάδι, νὰ μὴ τὸ παραδῶσῃ στὸν Τούρκο. Ἡ χαρὰ τῶν παλληκαριῶν εἶναι ἀκράτητη γιὰ τὴ γενναία ἀπόφαση. Λέει ὁ Γαβριὴλ:

Ναί! σάν οἱ λύκοι στὸ μαντρὶ χουμήσουν λιμασμένοι...
μὲς τὸ χαμῶι θὰ κατεβῶ, φωτιά νὰ τοῦ πατήσω,
τί, ὡς χρυσολάτρης, ποὺ βαθιά τὸ θησαυρὸ του κρύβει
ἐκεῖ ἀπὸ χρόνια μάζωξα μπαρούτι καὶ μολύβι!

Οἱ τελευταῖες ὄρες τοῦ Ἀρκαδιοῦ ἔχουν φτάσει. Ὅλα βρισκονται στήν ὕστατη, ἀγωνιώδη, ἀναμονή:

Τ' ἄρματα εἰν' ἔτοιμα: οἱ καρδιὲς διπλῆ φοροῦν ἀσπίδα,
τὴν Πίστη καὶ τὸν ἔρωτα γιὰ τὴ γλυκεῖα Πατρίδα!

Ἐο διαλαλητῆς τοῦ ἐχθροῦ βάζει φωνή, τοὺς ἀπειλεῖ καὶ τοὺς ζητᾶ νὰ προσκυνήσουν. Τῆ στιγμὴ ὅμως ποὺ ὅλα τὰ στόματα εἰν' ἔτοιμα νὰ προτάξουν τὴν ἐλληνικὴ ἀρνηση, κατεβαίνει ἱεροτελεστικὰ στήν αὐλὴ ὁ Ἠγούμενος

μὲ μιὰ σημαία στὸ χέρι του καὶ μ' ὄψη πυρωμένη,
ὄπου, πρὶν στάχτη τὸ κορμὶ σὲ λίγο καταντήσῃ,
ἡ ἀθανασία τὸ φέγγος τῆς ἐπρόβαλε νὰ χύσῃ!

Ἀπλώνει τὸ Σταυρὸ, ὄλοι πέφτουν καταγῆς, ὁ Γαβριὴλ τοὺς εὐλογοῖ. Τὴν ὥρα ἐκείνη ὁ Μάνθος τινάζεται μὲς ἀπ' ὄλους, γιὰ νὰ δώσῃ αὐτὸς γιὰ ὄλους, τὴν ἀπάντησῃ στὸν ἐχθρό. Ἀδράχνει τὴ σημαία, ἀνεβαίνει στήν κορυφὴ τοῦ τοίχου καὶ τὴ στυλώνει — σάν ἀπάντησῃ — ἀντίκρου στὸν ἐχθρό. Ἡ Εὐδοκία πρέπει νὰ ξέρη πὼς στὸ χαλάζι τῶν σφαιρῶν δὲ δέιλιασε καθόλου:

Ἐκεῖ στήν ὄψη τ' οὐρανοῦ, σ' αὐτὸ τὸν τοῖχο ἀπάνω
ψηφώντας λίγο τ' ἄμετρα κοπάδια τοῦ τυράννου,

δυνόμουν ἄφοβα νὰ πῶ, γερὰ νὰ ξεφωνίσω·
— Ἡ θὰ πεθάνω ἐλεύθερος ἢ ἐλεύθερος θὰ ζήσω!

Στὴν ἔξαρση τοῦ ἐνθουσιασμοῦ του νοιώθει τὸν ἠγούμενο νὰ τὸν σέρνει πρὸς τὰ κάτω, καθὼς ὅλοι οἱ ὑπερασπιστὲς τρέχουν στὶς πολεμιστρές, ἐνῶ ταυτόχρονα
ποσῶς δὲ στέκουν ἄνεργα τὰ χέρια τὰ γυναῖκα.

Σὲ λίγο τὰ ἐχθρικά ντουφέκια σταματοῦν. Οἱ κλεισμένοι ριγοῦν μέσα στὴ σιγή, προσμένοντας τὴ θύελλα, πὺξ ἔσπαιε σὲ λίγο μὲ τὴ βροντὴ τοῦ κανονιοῦ. Τὸ Μοναστήρι ἀρχίζει νὰ συντρίβεται. Ὁ ἠγούμενος διαλέγει τοὺς μαχητὲς πὺξ θὰ μείνουν μαζί του γιὰ τὴν ὑπερτατη θυσία, κι ἀναθέτει στοὺς ἄλλους νὰ συνοδέψουνε ἔξω κρυφὰ τὰ γυναῖκόπαιδα. Θλίψη μεγάλη βαραίνει ἐκείνους πὺξ τοὺς ἔλαχε ὁ δεῦτερος κληρὸς. Ἐξαίρετα τοὺς ζωγραφίζει καὶ τοὺς δικαώνει ὁ ποιητὴς:

ἐδῶθε φεύγουν ὅλοι τους, θλιμμένοι, ἀγάλια ἀγάλια,
μὲ ταπεινὰ ματόφυλλα καὶ μὲ σκυφτὰ κεφάλια.
Ποτὲ ἀνθρώπου μέτωπο μὲ δάφνη στολισμένο
τῆς δόξας δὲν ἐράνηκε τὸ φῶς περιχυμένο,
σὰν εἰς αὐτὰ, πὺξ γέφανε τοῦ πόνου ἀπὸ τὸ βάρος
γιὰτὶ δὲν τὰ στεφάνωνε μὴν ὄρα πρῶτα ὁ Χάρος!

Οἱ διαλεγμένοι γιὰ τὴ θυσία μαζεύτηκαν στὸ κελλί τοῦ Γαβριήλ, ἐνῶ ὅλα ἔτρεμαν στὴν γενικήν ἀνάταρα, κι ἡ αὐλόθυρα τοῦ μοναστηριοῦ σωριαζόταν στὸ χῶμα. Γρήγορα ἡ αὐλὴ τοῦ Ἀρχαδιοῦ «πελαγώνει» ἀπὸ τ' ἀσκέρι τῶν Ἀγαρηῶν, πὺξ χτυποῦν μ' ἀναρίθμητα βόλια τὸ ἠγουμενικό κελλί.

Στὴν ἀντρέαλα τῆς μάχης ὁ Μάνθος ἀντιρῶζει ἔξαρνον τὸν Γαβριήλ, μὲ φλογισμένο μάτι ἀπὸ τὸ βόλι πὺξ εἶχε λάβει, νὰ κρατᾶ δαυλὶ ἀναμμένο καὶ νὰ τὸν καλῆ ν' ἀνοίξη τὴ βασιὰ καταπακτή, νὰ κατεβοῦνε στὸ χαμῶτι. Ἐφτανε ἡ ὕστατη ὄρα. Ὁ Μάνθος ἀποχαρετοῦσε σιωπηλὰ — ἔτσι τ' ἀφηγιέται στὴν Εὐδοκία —

...πέλαο, βουνὰ λαγκάδια,

ὅλα τὰ ἐλεύθερα πουλιὰ στ' ἀέρι σκορπισμένα,
τὲς αἶρες ὅλες τ' οὐρανοῦ, τὸ φῶς τοῦ ἡλιοῦ κι ἐσένα!

Ἀπὸ τὸ μυαλὸ τοῦ Μάνθου περνᾶνε γοργὰ τὰ χροσωμένα ὄνειρα τῆς εὐτυχίας πὺξ χάνει πιά, ἀπὸ πάνω ἀκούγονται κιόλας οἱ βροσιὲς τῶν Τούρκων, κι ὁ ἠγούμενος φουχῶνει τὸ δαυλὶ καὶ τὸ κατεβάξει στὴ «θανατηφόρα σκόνη». Ὅλα τινάζονται κατὰ τὸν οὐρανὸ. Πέτρες, νεκρὰ κορμιά, τοῦρκοι μὲ τὴ βλαστήμια στὸ στόμα. Κι ὕστερα ἀπὸ λίγο

Σὰν ἡ φωτιά, πὺξ μέσα τῆς μᾶς εἶχε ἔξαρνον ἀράξει
γύρω ἐλαγάρισε ἀπ' αὐτοὺς, τ' ἀψήλου ἐπῆε ν' ἀράξει.
Κι ἐκεῖ κατὰ πὺξ ἀνοιξαν ὅλα τὰ οὐράνια βάθη,
μὲ βία στὴ μάνα τοῦ φωτὸς μᾶς ἔριξε, κι ἐχάθη!

Ἡ ἀφήγηση τοῦ Μάνθου τελειώνει. Καὶ μαζί κι ἡ ζωὴ τῆς Εὐδοκίας. Δυὸ ψυχὲς θὰ ὀδεύσουν τώρα στὸν οὐρανὸ. Ἡ Εὐδοκία δὲν πρέπει νὰ δειλιάξη. Εἶναι τόσο ἐξαισιος ὁ κόσμος τ' οὐρανοῦ! Ἐκεῖ ἐπάνω εἶναι κι ὁ ἠγούμενος, κι ὅλα τὰ παλληκάρια τῆς Κρήτης, μέσα στὰ λουλούδια τ' Ἀπριλομάη.

— Σῆνω, Εὐδοκίᾶ μου! — εἶν' ὄρα!

Ἡ κόρη γέφνει τὸ κορμί, ἡ ψυχὴ τῆς πετάει στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Μάνθου. Μὰ πρὶν οἱ δυὸ ψυχὲς πετάξουν στὸν οὐρανὸ, χορὸς ἀπὸ ὠραῖες παρθένες τοῦ ὑπερκόσμου τόπου, πὺξ προσμένουν τὸ «ἐρωτικὸξενυγάρη», τραγουδᾶνε στὴν Εὐδοκία ἕνα τραγοῦδι ἕναν παράξενο ὕμναιο:

Νυφοῦλα, πὺξ μᾶς ἔρχεσαι μὲ μάτια δακρυσομένα,
κάνε καρδιά! Στὴ χώρα μας εἶναι τὰ δάκρυα ξένα.
Ἐδῶ, καθὼς τὴν ἀνοίξη γυρνᾶει τὸ χελιδόνι,
θὰ ξαναγύρης ποθητὴ καὶ δὲ θε νᾶσαι μόνη.
Ναί· τοῦ βουνοῦ σου ὀλόχαρη θὰ κατεβῆς τὸ πλάι

σὰ νύφη ώραία, πὸν τὲς ὄχτῶ στὰ γονικά της πάει.
Μόλις χυθῆ, διαβαίνοντας αἵματηρὸ ποτάμι,
στὴν Κρήτη τὰ πιστόφια της κι ἡ Ἐλευθεριά θὰ κάμη!

— Γ —

Ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα ποίημα πὸν ξεπερνᾷ τοὺς χίλιους πεντακόσιους στίχους δὲν περιμένει βέβαια κανεὶς οὔτε πυκνότητα ἰδεῶν, οὔτε λιτότητα εἰκόνων, οὔτε τὴν «κλασικὴν» ἀνταπόκριση ἀνάμεσα στὴ μορφή καὶ τὴν ἰδέα. Πολὺς ρητορισμὸς, συχνότατη φλυαρία, ρομαντικὴ ὑπερβολή, βαλαωρίτικη μεγαλοστομία, ἀλλὰ καὶ μέρη πὸν μπορεῖς νὰ σταθῆς μπροστά τους μὲ σεβασμὸ καὶ θαυμασμὸ. Γιὰ τοῦτο κι ἔδωσα τόσο εὐρεία τὴν ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου. Μπορεῖ νὰ δώσῃ τὸ μέτρο τῆς ὅλης προσπάθειας τοῦ ποιητῆ.

Ἄλλο «Ὀρκος» δὲν ἔχει ἀναμφίβολα τεχνικὴ ἔπος. Ἡ ἴδια ἡ δομὴ του τὸ μαρτυρεῖ. Εἶναι ὅμως, ἀναντίρρητα, ποίηση. Μιὰ λαμπρὴ παρέλαση εἰκόνων καὶ περιγραφῶν δοσιμένων μὲ διωγίλιακὴ τέχνη, συναισθημάτων, ἰδεῶν, παλληκαριάς ἑλληνικῆς. Κι αὐτὸ τὸν καταξιώνει στὶς πρώτες θέσεις τῆς νεοελληνικῆς ἐπικῆς καὶ λυρικῆς παραγωγῆς. Μπορεῖ ἡ ἐπικὴ γραμμὴ τοῦ ποιήματος νὰ πνίγεται ἀπὸ τὶς ἀτελεύτητες λυρικὲς παρεμβάσεις. Ὅμως ὁ ἀναγνώστης δὲν «τὸ παρατάει στὴ μέση», καθὼς ἔκρινε ἕνας ἀπὸ τοὺς νεώτερους ποιητὲς μας, πὸν μαζί πρόσθεσε: «οἱ ἰδέες του ἐπίσης δὲν εἶναι πλούσιες... ἡ θρησκεία, ἡ πατριδα κι ὁ ἔρωτας ἦταν τὰ σύνορα τοῦ κύκλου του, ὅπως ἦταν καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν τῆς ἐποχῆς του». Μολταυτα, κι ἂν δεχτοῦμε στενά «τὰ σύνορα τοῦ κύκλου του», δὲ μπορούμε νὰ μὴ θυμηθοῦμε ἐδῶ τὸ λόγο τοῦ Mallarmé: «ἡ ποίηση γράφεται μὲ λέξεις, ὄχι μὲ ἰδέες». Ὁ Μαρκωρᾶς δὲ γράφει ποίηση en sourdine, σὲ «φέλλισμα». Δὲν πάει πρὸς τὴν ἀφαίρεση. Ἐκεῖνο πὸν ζητᾷ μόνο εἶναι ν' ἀκουστῆ δυνατὴ ἡ φωνὴ του σὰν ἀντίφωνο τοῦ μεγαλείου τῆς θυσίας.

Ἄλλὰ μὰ καὶ μιλοῦμε γιὰ ἰδέες, ἀξίζει νὰ σταθοῦμε ὡς εἶναι καὶ σ' ἕνα μόνο σημεῖο τοῦ ποιήματος: Μιὰ στιγμή πρὶν ὁ Γαβριὴλ ἀκουμπῆσῃ τὸ δαυλὸ στὴ «μαύρη σκόννη», «μετεωρίζεται» στὰ οὐράνια, ὅπου θάφτανε σὲ λίγο, καὶ ἐμψυχώνεται μὲ τὸ θέαμα τῆς δόξας πὸν τὸν περιμένει, ἂν πεθάνῃ καταπῶς πρέπει νὰ πεθάνῃ. Μπροστά σὲ τοῦτο τὸ θέαμα ὁ ἠγούμενος διστάζει. Ὅμως, ὄχι per viltate, ὡπως θᾶλεγε ὁ Dante. Ὅχι ἀπὸ δειλία, ἀλλὰ ἀπὸ πραγματικὴ πάλῃ συνειδήσεως, ἂν γιὰ τὴ δικὴ του δόξα καὶ ὑστεροφημία ἔχη τὸ δικαίωμα νὰ σύρῃ μαζί του στὸ θάνατο τόσες ἀθῶες ψυχές, ἄμοιρες μᾶς τέτοιας σὰν τὴ δικὴ του φιλοδοξίας. Μήπως πέφτει σὲ τραγικὸ σφάλμα; Μήπως ὀδηγῆται σὲ κρίμα, προσφέροντας «γιὰ πειρασμοὺς φιλοδοξοὺς, ἀνώφελη θυσία»;

Καίριος ὁ προβληματισμὸς πὸν στήνει ὁ ποιητὴς σὲ μιὰ τέτοια ἐπίσημη ὥρα. Τὴ λύση τὴ φέρνει ἡ ἴδια ἡ θεϊκὴ δύναμη, πὸν τὸν ἀρπάζει καὶ τὸν ἀνεβάζει στὴν οὐράνια σκοπιά, ἀπ' ὅπου μπορεῖ ν' ἀτενίσῃ τὸ μέλλον καὶ τὴν ἀξιολόγηση τῶν πράξεών του.

Εἶναι σίγουρο πὸς ὁ Μαρκωρᾶς χρωστάει στὸ Σολωμὸ τὴν ἰδέα νὰ γράψῃ ἕνα ἐπικὸ ποίημα μὲ ὑπόθεση ἐθνικὴ. Οἱ ἀτέλειωτοι «Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι» πρέπει νὰ στάθῃσαν σοβαρὴ παρώθηση γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ «Ὀρκου». Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή πὸν βρῆκε τὸ μεγάλο θέμα, ἄρχισε νὰ τὸ δουλεύῃ μέσα του. Λίγους μῆνες ὕστερ' ἀπὸ τὸ ὀλοκαύτομα ἡ συντροφιά τοῦ Μαρκωρᾶ ἀνέβασε στὴν Κέρκυρα τὸ δραματικὸ ἔργο «Ἡ ἀνατίναξη τοῦ Ἀρκαδιοῦ», πὸν τὴν ὑπόθεση ὑπαγόρευσε ὁ ἴδιος ὁ Μαρκωρᾶς καὶ τὴν δραματικὴν σύνθεση ἔκαμε ὁ Πέτρος Κουαρτάνος. Τὸ ἔργο ἐκεῖνο ἀποτέλεσε σίγουρα τὸν πυλῆνα γιὰ τὴν κατοπινὴν σύνθεση τοῦ «Ὀρκου».

Σκοπὸς τῆς σύνθεσης αὐτῆς ἦταν βέβαια ἡ προβολὴ καὶ ἐξήμνηση τῆς μεγάλης θυσίας τοῦ Ἀρκαδιοῦ: Μπροστά στὸ Χρέος γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδας ὅλα καταντοῦν ἀσημαντα καὶ ὑποχωροῦν: ὄρκοι, αἰσθήματα, πλοῦτη, ἐλπίδες, χαρὲς τῆς ζωῆς. Ὁ ὄρκος ὅμως τοῦ Μάνθου, στὴν περίπτωσή αὐτῆ, δένεται σφιχτότερα μὲ τὸ βασικὸ πυρῆνα, παίρνει ἰδιαίτερο βάρος καὶ δίνει τὸν τίτλο στὸ ὅλο ποίημα. Χωρὶς νὰ ὑποστηρίξω πὸς ὁ Μαρκωρᾶς δαλείστηκε τὴν ἰδέα ἀπὸ τὴ δημοτικὴ μπαλλάντα «τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ», εὐρισκα ἀπὸ καιρὸ ἀνάμεσα στὰ δυὸ ποιήματα κάποια ἰδιαίτερη σχέση — πὸν καθὼς εἶδα παρατηρήθηκε κι ἀπὸ

ἄλλους — καὶ ποῦ ὀφείλεται πιθανώτατα σὲ μιὰ παλιὰ ἑλληνικὴ ἰδέα. Ἔτσι ὁ «Ὅρκος» θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆ μιὰ μπαλλάντα τραγηγμένη σὲ ἐπικό πλάτος.

Καὶ στὰ δυὸ ἔργα ἔχομε ἓνα ὄρκο ποῦ δίνεται σὲ καιροῦς «ἀγαθοῦς». Ὁ ὄρκος εἶναι ἱερὸς καὶ βραῦς καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις:

—Ναί, σοῦ τ' ὀρκίζομαι στὸ φῶς, ποῦ πάει νὰ βασιλέψῃ! (Ὁ Ὅρκος)

—Τὸ Θεὸ σοῦ βάζω ἐγγυητὴ καὶ τοὺς Ἅγιους Μαρτύρους! (Νεκροῦ Ἀδελφοῦ)

Ἔρχονται ὁμως τὰ «δίσεχτα», ἀνάποδα χρόνια. Λόγοι πέρα ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη θέληση, ὁ ἴδιος ὁ θάνατος στὴν τραγικώτερη ἐκδήλωσή του, προβάλλουν ἀδύνατη τὴν τήρηση τοῦ ὄρκου. Τὸ παλληκάρι ὁμως, εἴτε ἀδελφὸς εἴτε ἀρραβωνιαστικός, δὲν ἔννοεῖ νὰ τὸν πατήσῃ, ὅποιο κι ἂν εἶναι τὸ ἐμπόδιο. Ἐποβλητικὴ ἢ τραγικότητα καὶ στὰ δυὸ περιστατικά. Ὁ Ἕλληνας δὲν παραβαίνει τὸν ὄρκο του, δὲ γελοιοποιεῖ τὴν ὑπόσχεσή του. Ἀπὸ τ' ἀρχαῖα χρόνια πηγαινοέρχεται στὸν Ἄδη γιὰ νὰ κρατήσῃ ὀρθὸ τὸ λόγο του. Ἔτσι ἔχομε τὴν ὑπερφυσικὴ ἐμφάνιση, μέσα στὴ νύχτα, μπροστὰ στὴ μνηστῆ ἢ τὴν ἀδελφή. Ἡ ἐμφάνιση αὕτη εἶναι τόσο αἰσθητικὰ παρυσιασμένη ποῦ δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ κανένα ἀποτροπιασμό. Καὶ ἐνῶ εἶναι τόσο ἀπίθανη, δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἀφύσικο: Μέσα στὴ λιποθυμὰ τῆς ἀκούει ἡ Εὐδοκία ὅλη τὴ μακρὴ ἀφήγηση τοῦ Μάνθου. Ἔτσι εἶναι μαζὶ αἰσθητικὴ καὶ «πραγματικὴ» ἢ ὑπερφυσικὴ κατάστασις τοῦ νεκροῦ καὶ τοῦ «ἐκτὸς ἑαυτοῦ» ζωντανοῦ. Σὲ καμμιά στιγμὴ δὲν αἰσθανόμαστε τὴν ἀπίθανότητα μιᾶς τέτοιας συναντήσεως. Πόσο ἀπέχομε ἀπὸ τὸν ἀρρωστημένο «Ὀδοιπρό» τοῦ Σούτσου!

Στὸ τέλος, καὶ στὰ δυὸ ἔργα, καὶ στὸν «Ὅρκο» καὶ στὴ δημοτικὴ μπαλλάντα, τὰ «φυσικά» πρόσωπα ἀκολουθοῦν τὰ «ὑπερκόσμια» στὸ στερνὸ ταξίδι.

Βαθιὰ θρησκευτικὴ πίστη, ἀπλὴ καὶ δυνατὴ, καθὼς τὴ συναντοῦμε στὴ λαϊκὴ ψυχῇ, φαίνεται ἀποτεθειμένη στὴ ψυχῇ τοῦ ποιητῆ, ἐμποτισμένη μὲ καλωσύνη καὶ πραότητα. Ἰατρὴ χριστιανικὴ ἐλπίδα τὴ διαποτίζει, ποῦ δὲν «...ἐσθύσθη ἀπὸ κρύα, παγωμένη πνοή», ὅπως στίς καρδιές πολλῶν ἄλλων. Ὁ θάνατος δὲν εἶναι γιὰ τὸ Μαρκορὰ τὸ φρικτὸ κατέβασμα στὸ σκοτεινὸ Ἄδη, οὔτε γυρισμὸς στὴν ἀνωπαρξία. Εἶναι μιὰ ἀναγέννησις σὲ κόσμους μακάριους, καὶ μιὰ ζωὴ σὲ ἀστείρευτες πηγές ἀπὸ φῶς καὶ ὁμορφιά:

Κι ἐκεῖ, καταπὼς ἀνοιξαν ὅλα τὰ σὺράνια βάθη,
μὲ βία στὴ μάνα τοῦ φωτὸς μᾶς ἔρριξε, κι ἐχάθη!

Ἡ ζωὴ τοῦ ποιητῆ ἔχει σταθερὸ καὶ μόνιμο κέντρο τῆς τὸ Μέσα, μοιάζει μὲ κήλο. Τὸ Ἔξω παίζει σ' αὐτὸν πάρα πολὺ μικρὸ ρόλο. Καθόλου δὲ συναντοῦμε τὸ ἑλλειπτικὸ σχῆμα μὲ τίς δυὸ ἐστίες, ποῦ τυραννεῖ τόσους ἄλλους δημιουργούς.

Στὸν «Ὅρκο» ξεχωρίζουν τρεῖς βασικοὶ χαρακτῆρες. Ἡ Εὐδοκία, ἡρωίδα τοῦ πολυπλευροῦ πόνου καὶ τῆς ὡς τὸ θάνατο ἀφοσίωσης στὸ μνηστῆρα ποῦ ἐπιτελεῖ τὸ ἔθνικό του χρέος. Ὁ Μάνθος, μὲ τὸ πλοῦσιο αἶσθημα, ποῦ βάζει ὁμως πάνω ἀπ' ὅλα τὴ βαθύτατη εὐθύνη αὐτοῦ τοῦ Χρέους. Ὁ Γαβριήλ, μορφὴ αἰσχυρικὴ, ψυχὴ μὲ ἄγριο ἐπιβλητικὸ μεγαλεῖο. Συνειδητὸς πατριώτης, ἐπιδέξιος ἡγέτης, πονετικὸς «πατέρας» καὶ ἱερομένος. Στὴ μεγάλη ψυχὴ του συνυφαίνονται ἀξεχώριστα ἡ θρησκεία κι ἡ πατρίδα. Ἔτσι, ὅπως τοὺς προβάλλει καὶ τοὺς τρεῖς τὸ ποίημα, κόβουν τοὺς τοπικοὺς καὶ χρονικοὺς δεσμούς τους καὶ προβάλλονται αἰώνιοι χαρακτῆρες, ὑπερχρονικὰ σύμβολα κάθε ἱψηλῆς θυσίας.

Ἡ φιλοπατρία στὸ ποίημα ἀνεβαίνει σὲ ψηλές σφαίρες τέχνης. Καὶ τὴ συνοδεοῦν ἀπὸ κοντὰ δυνατοί, μουσικοί, δομητικοὶ δεκαεπεντασύλλαβοι, ποῦ ξετυλίγονται οὐθμικά, ἐπιτακτικά, συχνὰ ἐπαγγελματικά, μὲ μιὰ σύνθετη ἁρμονία. Μιλώντας γιὰ τὴ «Φλογέρα» του ὁ Παλαμᾶς, ὁμολόγησε πὼς τὸ Μαρκορὰς μού ἔμαθε τὸ στίχο», κι ἄλλοῦ σημειώνει πὼς «ὁ Ὅρκος εἶναι τὸ ἄσμα ἁμάτων τοῦ σύγχρονου ἡρώτισμοῦ». Ὅπως ὁ στίχος, μαζὶ κι ἡ γλώσσα, δουλεμένη μέσα στὸ πέρασμα τρακόσων χρόνων, ἀπ' ὅπου πρωτοδιατυπώνεται στὴν Κρήτη, θυμίζει ἀλλοῦ τὸν «Ἐρωτόκριτο» καὶ τὴ «Θυσία», ἀλλοῦ τὸ Σολωμὸ ἢ τὸ Βαλαωρίτη καὶ πέρα πέρα τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι στὴν ἄμετρη ποικιλία τῶν τόνων του. Ἐδῶ ἀκοῦμε τὸ Βιτσέντζο Κορνάρο:

Ἐκεῖ ποῦ κάθε σύνεργο ξολοθρεμοῦ κινούσε

κι ἡ γῆ ὄχι τὸ βάρος ἔτρεμε κι ἀπὸ βαθιά βογγοῦσε,
ἀξάλιστος ὁ Γαβριὴλ στὴ ζάλη τέτοιου κρότου,
μαζώνει αὐτοὺς ποὺ γνώριζαν τὸ μέγα μυστικό του...

κι ἐδῶ τὸ Βαλαωρίτη:

Φαίνεται ὁ Ἠγούμενος παντοῦ· μὲ πόδια φτερωμένα
σὲ κάθε μέρος χύνεται· δὲν εἶναι σὲ κανένα.
Κι ἐκεῖ ποὺ δίνει συμβουλές, κι ἐκεῖ ποὺ θάρρος δίνει
καὶ σὰν ἄμπρός τὸ γόνα του στὸ μετερίζι κλίνει,
μὰ τόση ἀπὸ τὸ πρόσωπο σοῦ δείχνει ἀταραξία,
ποὺ λὲς καὶ κάνει ὁ σεβασμὸς τὴν ἄμωμη θυσία...

Νὰ μπροστά μας τὸ Κούγκι, νὰ ὁ Σαμουήλ!

Τὸ Σολομὸ τὸν ἀνακαλύπτουμε στὴν ἄκρα ἀντίθεση τῶν ὁμορφιάς τῆς φύσης μὲ τὸν
ἀβυσσαλέο πόνο τῆς ψυχῆς στὸ καράβι τοῦ γυρισμοῦ, στὴ συγκλονιστικὴ εἰκόνα τῶν γυναι-
κῶν ποὺ μόλις ἔχουν πατήσει στὴ γενέθλια γῆ, κι ὕστερ' ἀπὸ τὸν ἔξαντλητικό τους θρήνο

...πάνε ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη
στὸ φράχτη πᾶνε, στὴν ὄχτια, στὸ φρύδι ἀπὸ τ' αὐλάκι
τραγουδιστὰ μαζώνοντας κανένα λουλουδάκι.

Τὸν ἀνακαλύπτουμε ἀκόμα στὴν πολεμικὴ ἰαχὴ τοῦ Μάνθου:

—Ἡ θὰ πεθάνω ἐλεύθερος ἢ ἐλεύθερος θὰ ζήσω!

Εἶναι ἡ παντοτινὴ ἑλληνικὴ διάξευξη: «ἢ τὴ νίκη ἢ τὴ θανά!» κι ἡ μεσολογγίτικη ἀπόφαση:
«ἐκεῖθε μὲ τοὺς ἀδελφούς, ἐδόθε μὲ τὸ Χάρο!»

Μεταβαίνομε ὕστερα στὶς πηγὲς τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ **ὄταν παρακολουθοῦμε τὴν**
Εὐδοκία νὰ

ἀκούει πουλάκια ποὺ λαλοῦν, μελίτσια ποὺ βοῦτζουν,
πλήθος νερά, ποὺ ἀνάμεσα στὶς πέτρες μουρμουρίζουν...
τραγουδία ἐκεῖ, βελάσματα, κουδούνια καὶ φλογέρες...

καὶ συμμετέχομε παρακάτω στὸν πόνο σὰ σὲ δημοτικὸ μοιρολόι:

Ἐσὺ ποὺ δὲν ἐγνώριζες πίκρα τῆς γῆς καμμία,
ποὺ εἶχες ἥλιο τὴ χαρά, πνοὴ τὴν εὐτυχία,
κι ἔδειχνες ὅτι στῆς ζωῆς τὴν πρώτη ἀνεμοζάλη
νεκρὸ σὰν ἄνθος ἔμελλε νὰ γείρης τὸ κεφάλι,
δύστηχη ξάφνου, κι ὄρφανή, σὲ μέρη μακρυσμένα...

— Δ —

Στὰ 1899 ὁ Ἴταλὸς φιλέλληνας καὶ καθηγητῆς τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπι-
στήμιο τῆς Παβίας Γιовαννὶ Canna, μετάφρασε τὸν «Ὅρκο» μὲ τὸν τίτλο "Il Giuramento".
Εἰσαγωγὴ στὴ μετάφραση τοῦ Canna ἔγραψε ὁ Luigi d' Isegard. Ἐνάμεσα στ' ἄλλα σημει-
ώνει καὶ τ' ἀκόλουθα:

«Τὸ ἄριστούργημα τοῦ τελευταίου (Μαρκοῦ) εἶναι ὁ «Ὅρκος», ποὺ ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν
Κρητικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1866, τὸ χρόνο τοῦ Ἀρκαδιοῦ, τοῦ «ἡρωϊκοῦ μοναστηριοῦ ποὺ ἀγω-
νίστηκε σὰν κάστρο καὶ τέλειωσε σὰν ἠφαίστειο», κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Victor Hugo πρὸς
τὸν γενναῖο Ζυμβρακάκη. Ἡ πατρίδα κι ἡ θρησκεία εἶναι οἱ δυὸ μοῦσες ποὺ ἐμψυχώνουν
τὸ ποίημα τοῦ Μαρκοῦ, κι ἡ μορφή τῆς Εὐδοκίας, τοῦ παλληκαριοῦ Μάνθου καὶ τοῦ καλο-
γήρου Γαβριὴλ ἀντανακλοῦν ἀπὸ ζωηρότατο φῶς. Στὸ ὕψος τοῦ ποιήματος ἀνταποκρίνεται
ἡ ἐλαστικότητα τῆς φαντασίας, τὰ ἰδανικά τῆς ἀφοσιώσεως, ἡ ζωηρότητα τῶν εἰκόνων, ἡ
εὐλυγισία καὶ τὸ αὐθόρμητο τοῦ στίχου, ἡ χαριτωμένη ἀπλότητα τῆς ἐκφράσεως κι ἡ δύναμη
τοῦ ρυθμοῦ».

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΤΟΥ 1866-1869

Ἡ «Κρήτη» ὑπῆρξε ἀδελφὴ τῆς «Κύπρου» καὶ στὴν ἐθνικὴ περιπέτεια. Ἐκείνη κατόρθωσε νὰ ἐνωματωθῆ στὸν ἐθνικὸ κορμὸ, πραγματοποιοῖσε τὸ μεγάλο της ὄνειρο. Ἐμεῖς, ἡ «Κύπρος» παιδεύμαστε ἀκόμα καὶ θὰ παιδεύομαστε, χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ προβλέψουμε ἓνα ὑποφερτὸ χρονικὸν ὄριο (Κι' εἶναι ὑποφερτὸν ἓνα καθορισμένον ὄριο, ἔστω κι' ἂν θρίσκειται πολὺ μακρὰ). Καὶ στὴν περίπτωση τῆς Κρήτης τὰ ὑποχθόνια συμφέροντα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἡ ἀδυναμία τοῦ Ἐλευθέρου Κράτους μας κι' ὁ ἀκράτητος ἐνθουσιασμὸς τοῦ κρητικῦ λαοῦ κι' ἡ Τουρκία πρωτοστατοῦσαν μέσα σὲ μιὰν ἐξέλλη πάλη. Τὰ ἴδια τέσσερα στοιχεῖα παλεύουν καὶ στὴν περίπτωση τῆς Κύπρου. Πιστεύουμε πῶς τὸ φρόνημα τοῦ κρητικῦ λαοῦ κέρδισε τὴ μάχη. Μόνο τὸ ντόπιο στοιχεῖο ἂν μάχεται μὲ πίστη κι' αἴσθημα μπορεῖ νὰ νικήσῃ. Καὶ στὴν Κύπρο πιστεύω πῶς τὸ φρόνημα τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ μιὰ μέρα θὰ πραγματοποιήσῃ τ' ὄνειρο τῆς νίκης, τὴν ἐνωμάτωση τῆς Κύπρου μὲς τὸν ἑλληνικὸ κορμὸ.

Οἱ ὁμοιότητες ἀνάμεσα Κρήτης καὶ Κύπρου, πού σχεδὸν τίς κάνουνε στὰ μάτια καθενὸς σὰν δίδυμες ἀδερφές (μὲ μιὰ ὀλοφάνερη ὑπεροχὴ τῆς Κρήτης - δὲν ἔχει σημασία αὐτὸ γιὰ τίς ὁμοιότητες) ἐξηγοῦν καὶ τὴν ἰδιαίτερη ἀγάπη τῶν Κυπρίων πρὸς τοὺς Κρήτες. Πολλοὶ θάθελαν νὰναι κρητικοί. Κι' ὅταν συναντοῦνε κρητικὸ αἰσθάνονται ἓνα ἄλλο παλμὸ σὰ νὰ ὑποδέχονται ζηντεμένον ἀδερφὸ τους, πού γυρίζει στὸ πατρικὸ κῶμα.

Δὲν ξέρω (προσωπικὰ ὑποθέτω τὸ «ναί») ἂν ἡ ἰδιαίτερη ἀγάπη τῶν Κυπρίων πρὸς τοὺς Κρήτες δημιούργησε ἓνα ξεχωριστὸ κλίμα σχετικὰ μὲ τοὺς γιορτασμοὺς τῆς Κρητικῆς Ἐπανάστασης 1866-1869. Σ' ὅλες τίς ἐκδηλώσεις ἐνοιωθες πῶς ὅ,τι γίνονταν ἀφοροῦσε πολὺ δικό σου γεγονός, σχεδὸν τῆς μικρῆς σου πόλης ἢ τοῦ μικροῦ χωριοῦ σου. Δὲν ἦταν ὀπλαθὴ ἐκδήλωση ἀπὸ ἀπλῆ ἐθνικὴν ἐπιταγή. Ἐπῆρχε σ' αὐτὴ κάτι τὸ βαθύτερο καὶ τὸ συναίσθηματικότερο.

Τὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» δέχτηκε τὸν ξεχωριστὸ αὐτὸ παλμὸ κι' ἐνοιωσε ὑποχρέωση νὰ τοῦ δώσῃ μιὰ πιο μεγάλη διάρκεια, ἔστω κι' ἂν δὲ θὰ μπορέσῃ ν' ἀντιγράψῃ τὸ κορύφωμα τῶν στιγμῶν ἐκείνων, πού παρατηρήθηκε ἰδίως ἀνάμεσα στὸν κόσμον τῶν νέων

(κι' αὐτοὶ παίρνουν πιο εὐκόλα τὰ μεγάλα μηνύματα). Τὸ εἰδικὸ αὐτὸ ἀφιέρωμα δὲν ἔχει σκοπὸ («ν' ἀνοίξῃ δρόμους») ἢ νὰ προβάλλῃ «νέες θέσεις». Πάει, ὅπως τὸ λέει ἡ δῆλωση, ν' ἀντιγράψῃ λίγο ντόπιο παλμὸ. Οἱ θέσεις κλπ. ἀνήκουν στοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονες. Ἐδῶ θέλουμε τὸν κραδασιό. Κι' ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ κραδασιούς, παραδείγματα, ὑπομνήσεις.

Μερικοὶ ἑλλαδικοὶ βοηθήσανε, ὁ καθένας μὲ τὸν τρόπο του. Παρακαλῶ, ἄς ἔχουν τὴν αἴσθησιν πῶς προσέφερενε κάτι στὴν Κύπρο: τὴν παρουσία τους στὶς δύσκολες ἱστορικὲς καμπές μας.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ - ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΡΕΘΥΜΝΗΣ

Τὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» ὀφείλει εὐχαριστίες στὸν κ. Χρ. Σταυρουλάκη, πρόεδρο τῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἐταιρίας Ρεθύμνης, ὅπως γενικὰ καὶ στὴν Ἐταιρία, γιὰ τὴν ἀδελφικὴ πραγματικὰ συνδρομὴ πού τοῦ δώσανε γι' αὐτὴ τὴν εἰδικὴ ἐκδοσὴ του. Δυστυχῶς προσωπικὰ δὲν γνωρίζουμε πολλὰ γιὰ τὴν δράση τῆς Ἐταιρίας αὐτῆς. Ὁστόσο,

ἀπὸ δημοσιεύματα ἐφημερίδων πληροφοροῦμαστε μερικὰ, σημαντικὰ καὶ ἀξιόλογα, πού τ' ἀνακοινώνουμε στοὺς ἀναγνώστες μας.

Ἡ Ἐταιρία διευθέτησε ξανά κι' ἀνάλαβε τὴν κατάταξη τοῦ Μουσείου Ἀρκαδίου. Ἐπίσης φιλοτέχνησε σχεδιάγραμμα τοῦ Μοναστηριακοῦ Συγκροτήματος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀρκαδίου μὲ ἱστορικὸν ὑπόμνημα γιὰ νὰ διευκολύνη τοὺς ἐπισκέπτες. Ἀνάτυπα τοῦ σχεδιαγράμματος αὐτοῦ διανεμηθήκανε δωρεάν σὲ

πνευματικά ιδρύματα της Κρήτης, σχολεία, μπτροπόλεις, έφημερίδες κλπ. Η Εταιρία έπίσης φροντίζει για καλλιτεχνικές έκδηλώσεις. Πολύ επαινέθηκε η πρωτοβουλία της 'Εταιρίας να διοργανώσει έκθεση «Παγκρητίου 'Ιστορικής Πινακοθήκης».

Έχουμε στα χέρια μας ένα πολυγραφημένο καταστατικό της 'Ιστορικής - Λαογραφικής 'Εταιρίας Ρεθύμνης, όπου δηλώνεται πως το σωματείο ιδρύθηκε το 1965. Δημοσιεύουμε τους σκοπούς της 'Εταιρίας σαν ελάχιστη ευχαριστία μας για τα όσα μας υποχρέωσε αυτή χωρίς καμιά ιδιότητα από μέρος της.

Βασικοί σκοποί της 'Εταιρίας είναι:

(1) Η περιουλλογή και καταγραφή παντός ιστορικού υλικού, γενικού ή ειδικού, αναφερομένου εις την μακραιώνα ιστορίαν του τόπου, ή έπεξεργασία και κατάλληλος έκδοσις αυτού.

2) Η περιουλλογή, καταγραφή και έκδοσις λαογραφικού υλικού της Κρήτης όλων των προϊόντων του λόγου και του πνεύματος δια των οποίων διαγράφεται ο πανάρχαιος Κρητικός πολιτισμός.

3) Η διάσωσης και καλλιέργεια παρά τῷ λαῷ των ήθων, έθιμων και ιερών παραδόσεων της Κρήτης άτινα βαλλόμενα πανταχόθεν, τείνουν εις παραποίησην και άφανισμόν.

4) Η περιουλλογή, καταγραφή και διαφύλαξις άντικειμένων ιστορικού και λαογραφικού ένδιαφέροντος, έργων λαϊκής τέχνης άποκειμένων εις χειρας ιδιωτών, Μοναστηρίων, 'Οργανισμών και ιδιωτικών συλλογών.

5) Η δημιουργία ιστορικού και λαογραφικού μουσείου και ιστορικής πινακοθήκης των άγωνιστών της Κρήτης.

6) Η εξεύρεσις τρόπου άξιοποιήσεως του κολοσιαίου λαογραφικού έργου του μεγάλου Ρεθυμνίου Λαογράφου άειμνήστου Παύλου Βλαστού.

7) Η όργάνωσις έπιμορφωτικών όμιλών, ιστορικού, λαογραφικού, κοινωνιολογικού, έπιστημονικού ένδιαφέροντος, λαογραφικών έκδηλώσεων και των έορτών 'Αρκαδίου.

8) Η έκδοσις ιστοριολαογραφικού λευκάματος της Ρεθύμνης, και περιοδικού ιστοριολαογραφικού δελτίου.

9) Η άξιοποίηση των άρχαιολογικών θησαυρών του τόπου, ή καταγραφή και προστασία των πάσης έποχής άρχαιοτήτων, μνημείων και άρχαιολογικών άντικειμένων.

10) Η 'Ιστορική-Λαογραφική 'Εταιρία, προς πληρεστέραν έπιτυχίαν των σκοπών αυτής, συνεργάζεται με πάσαν άλλην όργάνωσιν επιδιώκουσαν παρεμφερείς πνευματικούς σκοπούς, όλως δέ ιδιαιτέρως μετά του Λυκείου των 'Ελληνίδων και έπιστημονικών και φιλολογικών Συλλόγων της Κρήτης, δημιουργεί παραρτήματα εις τα έπαρχιακά κέντρα του Νομού, όριζει άντεπιστέλλοντα μέλη εκ των άπανταχού Ρεθυμνίων, συγκροτεί τμήματα έν-

δυματολογίας, ομάδας άνδρών και γυναικών φερόντων τοπικές ένδυμασίαις, χορευτικούς όμίλους, και ομάδας Κρητικής Μουσικής».

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΜΗΝΑ ΔΗΜΑΚΗ: 'Η περιπέτεια, 'Αθήνα, 1966. Έκδ. «Βάκων».

Το κενό, ή άμφιβολία, ή μοναξιά με άρκετό άγχος συνοδευμένα άποτελούν τη βάση της «Περιπέτειας». Συχνά παρουσιάζεται μιá έπιθυμία για μιá καθήλωσι άχρονη. 'Αμφιβάλλει ό ποιητής για άλλη ζωή, όπου ή χαρά κι' ή έλπίδα περιμένουν. Πάντως τ' όραμα του τάφου είναι «μέγιστο μάθημα». 'Αλλά και ζώντας μες το συνωστισμό ή στα μεγάλα κτίρια με τον πολύ κόσμο, ό έξής σε μιá μεγαλυτέρη μόνησι, όταν κάνεις σύγκριση; 'Ο ένας ή δυό φίλοι, που πρόσ στιγμή συντονιστάκανε οι ψυχές τους μαζί του ήταν κι' αυτοί μιá μόνησι, περάσανε γρήγορα στη θύμησι και στη λησμονιά. Μιά άξια δίνεται στη μνήμη, αλλά ή άξια της είναι τραγική: δίνει πιό έντονη την άπομόνησι κι' αποξένωσι μας.

Κι' ή συλλογή του Μηνά Δημάκη, τελειώνει με' ένα υπέροχο αισιόδοξο και δηλωτικό άγάπης για τη ζωή ποίημα το «Ξημέρωμα στο παράθυρό μου»:

Είναι ώραίο το φώς

Είναι ώραίο να βλέπεις τη χαρά του Θεού.

Νάναι τούτη ή κατάληξη μιá ένδειξη άμφιβολίας για το τραγικό που διαπερνούσε όλους τους στίχους της συλλογής;

Χωρίς στίξη ρέουν οι στίχοι του Δημάκη με λέξεις καθημερινές και πεζολογικές φράσεις, χωρίς έκπληκτικές ή έξεζητημένες εικόνες ή άλλα έξωτερικά σχήματα. 'Υπάρχει όμως μέσα τους μιá άλλη μουσική, που σε πείθει πως όλα περάσανε από κάποιο χωνευτήρι και γίνε νε μιá έκφραση χωρίς περιπλογίες ένός καθαρού και γνήσιου συναισθήματος.

ΓΙΑΝΝΗ Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ: 'Αντίλεκτα (δοκιμακά σχεδιάσματα), 'Αθήνα, 1967.

Δέν μπορείς να κρατήσεις πολλές σημειώσεις διαβάζοντας τα («Αντίλεκτα») του Γιάννη Σφακιανάκη. Είναι πληθώρα οι ιδέες κι' οι τόποι που εξετάζει, χωρίς ένα λογικό σύστημα. 'Αλλά νοιώθει πως άν κρατούσε μιá σειρά, ένα σύστημα στήν κατάταξη των θεμάτων του θάκανε το βιβλίο τη ζωντανία, που του δίνει άκριβώς αυτή ή άημελησία. Προσωπικά χάρκα αυτό το πέταγμα από άνθος σε άνθος, από θέμα σε θέμα, με συχνές επανόδους σε κάποιο προηγούμενο.

Μπόρεσα όμως να κρατήσω μερικά καιρία σημεία των μικρών σημειώματων ή των έκτενέστερων άρθρων του βιβλίου: το θέμα Καζαντζάκης και Σπανδωνίδης, ή κριτική με τα

πολλά προβλήματα της (σοβαρά και μικρά), τὰ λογοτεχνικά είδη (ποίηση και πεζό) με τις περιπέτειές τους και τὰ διάφορα «κύματα», ή άζία και σημασία τών λέξεων και ή... περιπλάνησή τους στα χέρια τών διαφόρων, άκόμα και ή συμπεριφορά και πολιτεία τών λογοτεχνών και κριτικών. "Όλα αυτά είναι διεσπαρμένα πότε με άδρομέρεια, πότε ως έπεξεργασία κάποιας λεπτομέρειας, πότε σαν άφορισμός χωρίς προσπάθεια ύποστήριξης, μέσα σε μεγάλα άρθρα ή σε σύντομα σημειώματα ή σε λίγες άράδες.

Τό ύφος του Σφακιανάκη στο βιβλίο αυτό, παρόλη τήν άυστηρή σοβαρότητά του, συχνότατα διακόπτεται από τήν ειρωνία. "Η ειρωνία αυτή (τήν βρίσκω συχνά δίκαιη και πετυχημένη) δίνει μια ζωηρότητα και μια ποικιλία στο κείμενο. "Η έκφρασή του είναι σαφής, έστω κι' αν καμιά φορά σ' εκπλήττει ή δίχως λόγο χρήση ξενόλογισμων όρων. (Δέν έννοώ στα μέρη που ή τοποθέτηση τής ζένης λέξης έχει σκοπό να δηλώσει ειρωνία). Τό λεξιλόγιο του είναι πλούσιο και δέν παρουσιάζει σύγχυση όρων.

Είναι άλήθεια πως τὰ θέματα δέν άναπτύσσονται πέρα για πέρα. "Εξάλλου τό δηλώνει κι' ό ίδιος πως σχεδιάζει δοκίμια. "Όταν μάλιστα νοιώθει πως ό,τι λέγεται άποτελεί τό αισθητικό και φιλοσοφικό («πιστεύω») του συγγραφέα κοιτάξεις να συνθέσης μες τό μυαλό σου τήν προσωπικότητά του. Τούτο κι' όλας μοιάζει με δοκιμασία, αλλά, πού σε πλουτίζει και σε άσκει.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ: "Η Μεγάλη Κρητική "Επανάσταση 1866-1869, "Αθήνα, 1966.

"Η Μεγάλη Κρητική "Επανάσταση 1866-1869» του Ε. Πρεβελάκη είναι μια όμιλία με πολύ καλή άρχιτεκτονική. Στα ιστορικά θέματα και σε περιστάσεις πανηγυρικές ή όμιλία συνήθως πέφτει στην άμετροπέεια και στη ρητορική και γίνεται από τήν άρχή κι' όλας κουραστική αν όχι δυσάρεστη. "Αν τό θέμα άνήκει στα πολύ γνωστά και τετριμένα ό κίνδυνος μεγαλώνει, με άποτέλεσμα τήν άποτυχία. Τούτο όμως δε συμβαίνει στην όμιλία του Πρεβελάκη. "Ο όμιλητής γνωρίζει τὰ ζητήματα, διάλεξε μια λιτή γραμμή κι' έκφραση, στάθηκε στα ουσιαστικά με μια τάξη και μέθοδο, πού κι' όταν διαβάξης τήν όμιλία να έλκύσεις απ' αυτή.

Πρώτα ό Πρεβελάκης άναπτύσσει τὰ αίτια που όδηγήσανε στην επανάσταση, θέτοντας κεντρικό κίνητρο με τό σύνθημα ("Ελευθερία ή θάνατος), τήν ένωση τής Κρήτης με τήν "Ελλάδα, δηλ. τονίζει τόν εθνικό χαρακτήρα τής επανάστασης. "Υστερα τοποθετεί τό κρητικό ζήτημα σαν ένα μέρος του άνατολικού ζητήματος, περιγράφοντας με πολύ λίγες γραμμές τήν πολιτική και στρατιωτική κατάσταση τής "Ελεύθερης "Ελλάδας τήν εποχή εκείνη. "Ο άγώνας ξεκίνησε σαν μια ειρηνική

διαμαρτυρία και άναφορά προς τό Σουλτάνο για μερικά δικαιώματα για να μετατραπή πολύ γρήγορα σε κίνημα επαναστατικό. "Εξετάζοντας τήν όργάνωση και τὰ μέσα τών επαναστατών δηλώνει ως βασικά μειονεκτήματα τήν έλλειψη γενικών άρχηγών, τὰ παλιού τύπου όπλα και τήν έννοια για τὰ γυναικόπαιδα πάνω στα θουνά. Τέλος άναφέρονται σύντομα τὰ κυριώτερα σημεία του άγώνα σε συνάρτηση πάντοτε με τή διεθνή διπλωματία, για να τελειώσει ή όμιλία με τήν κάμψη του άγώνα και τις άπώλειες, και με ένα μικρό κέρδος τόν "Οργανικό Νόμο του 1868, πού καθιερώνει τή χρησιμοποίηση ώρισμένης άναλογίας χριστιανών ύπαλλήλων στην κεντρική και έπαρχιακή διοίκηση.

Τό μικρό βιβλίο διακοσμείται με λίγες ένδιαφέρουσες και καλοτυπωμένες φωτογραφίες. Στο τέλος υπάρχουν σημειώσεις (παραπομπές κλπ.), μια περίληψη στ' άγγλικά, ένα χάρτης τής Κρήτης του 1868.

Γενικά: ή όμιλία διαπνέεται από πολύ συγκρατημένο αισθημα και περισσότερο επιστημονικό λογισμό. "Ο όμιλητής σε καμιά περίπτωση δέν άναλύεται σε λυρικούς τόνους. Πρυτανεύει ή επιστημονική άλήθεια, πού έκφράζεται με τάξη και απλότητα. Δέ μπορώ να ζέρω τήν έντύπωση που προκάλεσε στο άκροατήριο ή όμιλία αυτή. Διαβάζοντας όμως κάίρσαι τή σαφήνεια και συντομία κι' έκτιμάς τό εθνικό αυτό γεγονός.

ΝΙΚΟΥ ΑΡΒΑΝΙΤΗ: Τό μεγάλο μαντάτο, "Αθήνα, 1967.

"Η "Επανάσταση του 1821, πού είναι εθνικόν όρόσημο, και, σε πολλά σημεία, λογοτεχνικό όρόσημο του νέου μας βίου, εξακολουθεί να τροφοδοτ ή γραμμάτα μας με θέματα. Κανονικά ή θαυμαστή αυτή περίοδος δέν χρησιμοποιήθηκε πέρα ως πέρα, εξαντλητικά. "Εχει πολλές πλευρές, πού άξίζει ό νεοέλληνας να τις καλοκοιτάξη.

"Ο Ν. "Αρβανίτης με τή συλλογή του ("Τό μεγάλο μαντάτο) προσπαθεί με τή μορφή του διηγήματος να πλησιάσει τό ύψηλό νόημα τής "Επανάστασης του 1821 με διαλεκτά κι' αντιπροσωπευτικά γεγονότα τών χρόνων εκείνων. Τό υλικό πού παίρνει απ' όλα τὰ ελληνικά μέρη (ένα άφορά τήν Κύπρο) και απ' όλα σχεδόν τὰ χρόνια του "Ιερού εκείνου "Αγώνα μας. Εύτυχώς πολύ σπάνια χρησιμοποιεί τό επεξηγηματικό σόλο και τό ρητορικό λόγο, τάχα για να μās μιλήσει πιό άναλυτικά. Συνήθως με τις πράξεις και τό άπομονωμένο έντεχνα γεγονός μās ύποβάλλει τό πάθος για τή λευτεριά και μās προβάλλει τό ήθος τών άνδρών, πού μετείχαν σ' ένα άγώνα-όρόσημο για τό έθνος τών "Ελλήνων.

Τὰ διηγήματα διαβάζονται άνετα, παρόλο πού συχνά ή σύνταξη (παρά οι λέξεις) έχουν μια ποιητική πνοή. "Υπάρχει όμως τόσο ειλικρίνεια και άγάπη προς τό θέμα, πού άθελα

παρασύρεσαι και δέχεσαι τὸν λυρισμὸ πού σοῦ διοικετεύει ἡ φράση. Ἡ δομὴ τους εἶναι ἀπλή, χωρὶς προσπάθειες ἀκροβατισμῶν ἢ ἐλλειπτικότητων. Πουθενὰ δὲν διακρίνεις διάθεση τάχα γιὰ πρωτοτυπίες στὴν πλοκὴ ἢ τίς ἰδέες. Ὅλα εἶναι ἀπλὰ καὶ νοικοκυρεμένα μὲ σαφὴ στόχο τὴν προβολὴ τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτοῦ σταθμοῦ τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου, τοῦ 1821.

ΝΑΓΙΑΣ Κ. ΡΟΥΣΟΥ: Μπροστὰ στὴν Ἐρυθρὰ, Λευκωσία, 1968.

Ἡ Νάγια Ρούσου (ἄλλ. Ἀντωνίου) μὲ τὴν πολυγραφημένη της ποιητικὴ συλλογὴ «Μπροστὰ στὴν Ἐρυθρὰ» (δὲν ξέρω τι ἐννοεῖ μὲ τὸ «Ἐρυθρὰ») ἀδιαμφισβήτητα δίνει ἓνα πρωτότυπο γιὰ τὴν Κύπρο ποιητικὸ παρόν. Ὁ κῶρος τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ, ὅπου νὰ κυριαρχῇ τὸ ἐγκεφαλικὸ στοιχεῖο παρὰ ὁ συναισθηματικὸς αὐτοματισμὸς, εἶναι τὸ ποιητικὸ κλίμα της. Παρόλη τὴ συγχυσμένη ἀτμόσφαιρα τῶν ποιημάτων ξεχωρίζεις τὴ διάθεση τῆς ποιήτριας γιὰ δικαιοσύνη καὶ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Κίνδυνοι ἐξωτερικοί, ἀλλὰ κι' ἐσωτερικοί καταδοκοῦν τὸν καθένα. Κοιτάζει ἡ ποιήτρια συχνὰ μὲ τὴν εἰρωνία νὰ λιγοστέψῃ τὴν τραγικότητα τῆς ζωῆς. Ὅστοςο συχνότατα ἡ εἰρωνία αὐτὴ μᾶς δείχνει πιὸ ἔκτυπο τὸ δῶμα μας. Δὲν λείπει ἡ ἐλπίδα κι' ἡ αἰσιοδοξία στὴν σκέψη τῆς ποιήτριας. Αὐτὰ ὅμως τὰ βασίζει κυρίως στὸν συμπαραστάτη της καὶ τὴ διαίωνισὴ της μὲ παιδί. Τρία-τέσσερα ποιήματα μὲ κεντρικὸ θέμα τὸν ἀντρα της καὶ τὸ παιδί της ἔχουν ἓνα ξέχωρο συναισθηματισμὸ, πολὺ πετυχημένα συνδυασμένο μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ ἐγκεφαλισμὸ της. Σ' ἓνα μακρύτερο ποίημα της, συνθετικὸ, ἡ ἀνάμιξη πολλῶν στοιχείων μὲ κοινωνικὸ ὑπόβαθρο δυσκολεύει, ἐνῶ θὰ μπορούσε μὲ τὸν διαχωρισμὸ σὲ μικρὲς ἐνόητες νὰ μᾶς ἐπιβαλλόταν. Οἱ λέξεις τῆς ποιήτριας παίρνονται ἀπὸ τὸν καθημερινὸ λόγο μὲ συνδυασμὸ δημοσιογραφικοῦ λεξιλογίου, ξένων ὄρων, καθαρὰ ποιητικῶν λέξεων τῆς παράδοσης καὶ τοῦ νέου κλίματος.

Γενικὰ ἡ συλλογὴ εἶναι ἓνα καλὸ δεῖγμα τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ. Δίκαια ἡ Νάγια Ρούσου μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὁ γυναικεὶς εκπρόσωπος τῆς σχολῆς αὐτῆς στὴν Κύπρο.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Ἄγ. κ. Χρυσάνθη,

Τὸν περασμένο Σεπτέμβρη διάβασα σὲ ἀθνηταῖκὴ ἐφημερίδα τὴν παρακάτω ἐκκλήση:

«Δὲν εἶναι θεμιτὸ νὰ στερῆται τὸ μεγαλῶνυμο μοναστηρίου μίως βιβλιοθήκης, ἡ ὁποία θὰ ἐξυπηρετῇ ὄχι μόνον τὴ μοναχικὴ κοινότητα, τὴ ζωντανὴ ὄπλαδὴ συνέχεια τῶν δοξασμένων ἀγωνιστῶν τῆς Ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ

τοὺς χιλιάδες ἐπισκέπτες καὶ προσκυνητές. Ἄς ἀποστείλῃ λοιπὸν ὁ κάθε πνευματικὸς ἄνθρωπος, ὁ κάθε ζηλωτὴς τοῦ Ἀρκαδίου, ὅσα βιβλία ἔχει τὴν προαίρεση, βέβαιος ὅτι προσφέρει σημαντικὴ ὑπηρεσία στὴν πνευματικὴ ἀνύψωση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς.

Τὸ Ἀρκάδι ἀνήκει στὸ ἔθνος καὶ εἶναι χρέος τῶν πανελλήνων νὰ τὸ διατηρήσουν ζωντανὸ στὴ θέση πού τὸ προώρισε ἡ Ἱστορία. Εἶναι ζήτημα λοιπὸν τιμῆς, γιὰ τὸν κάθε Ἕλληνα, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν προσπάθεια. Ἀποστείλατε καὶ τὴ μικρότερη προσφορὰ σας μὲ τὴν ἴδια προθυμία, ὅταν νὰ ἐπρόκειτο περὶ μεγίστης. Ἔστω καὶ ἓνα βιβλίον σας θὰ γίνῃ δεκτὸ μὲ συγκίνηση. Θεολογικά, ἐπιστημονικά, λογοτεχνικά, φιλοσοφικά, ἱστορικά βιβλία, φιλοδοξεῖ νὰ φιλοξενήσῃ ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀρκαδίου, γιὰ νὰ τεθοῦν στὴ συνέχεια στὴ διάθεση τῶν ἐχόντων ἀνάγκην μοναχῶν καὶ μὴ.

Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἡ παράκλησή μας θὰ εἰσακουσθῇ καὶ ὅτι θὰ βρεθοῦμε στὴν εὐχάριστη θέση νὰ μνημονεύομε τὰ ὀνόματα τῶν δωρητῶν. Τὰ βιβλία μποροῦν νὰ ἀποστέλλονται ἀπ' εὐθείας στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ἀρκαδίου, ἢ ἂν πρόκειται γιὰ μεγάλο ἀριθμὸ, νὰ γίνεταί τηλεφώνημα στὴ Μονὴ γιὰ ν' ἀποστείλῃ ἀντιπρόσωπὸ της στοὺς δωρητὲς πρὸς παραλαβή.

Μετὰ διαπύρων εὐχῶν,
ὁ Ἠγούμενος τῆς Μονῆς
Ἀμβρόσιος Λαδάκης».

Ἡ παλιὰ ἐπίσκεψή μου στὸ Ἀρκάδι καὶ ἡ συγκινητικὴ ἐκκλήση μὲ παρακίνησαν ν' ἀνταποκριθῶ σ' αὐτήν. Ὑστερ' ἀπὸ μερικὲς βδομάδες πῆρα τὴν ἀκόλουθη ἐπιστολή, πού τὴν παραθέτω παρακάτω γιατί ἔχει σταλῆ, πιστεύω, στερεότυπη σὲ ὅλους:

«Ἱερὰ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ

ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Ἀξιότιμε Κύριε Χ....

Διὰ τῆς παρουσίας ἐρχόμεθα νὰ σᾶς εὐχαριστήσωμεν διὰ τὴν ἐγγενῆ σας χειρονομία, τῆς ἐνισχύσεως ὄπλαδὴ τῆς βιβλιοθήκης Ἀρκαδίου..

Ἡ ἀνταπόκρισίς σας εἰς τὴν παράκλησίν μας μᾶς συνεκίνησε βαθύτατα, διότι ἀποδεικνύει διὰ μίαν εἰσέτι φοράν τὸν ἀστείρευτον ποταμὸν πατριωτικῶν αἰσθημάτων πού κρῦβουν εἰς τὴν καρδίαν τῶν οἱ πνευματικοί μας ἄνθρωποι. Τὸ ἔθνος καὶ τὸ Ἀρκάδι ἔμπορουν νὰ καυχῶνται διὰ τὰ τέκνα τῶν.

Εὐτυχεῖτε, ἀξιότιμε Κύριε, καὶ θεβαιθεῖτε ὅτι δι' ἡμᾶς ἡ χειρονομία σας ὑπερβαίνει τὰ στενὰ ὄρια τῆς ὕλικῆς προσφορᾶς καὶ λαμβάνει συμβολικὸν χαρακτῆρα ὑψηλοῦ πατριωτικοῦ.

Μετὰ τιμῆς, ὁ Ἠγούμενος
Ἀμβρόσιος Λαδάκης».

Πάφος 22 Μαΐου 1968

Μὲ πολλὴ ἐκτίμηση
Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

ΠΑΓΚΥΠΡΙΑΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΛΤΔ.

Ἐγγεγραμμένη ἐν Λονδίῳ

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ : ΛΕΥΚΩΣΙΑ

Λεωφ. Ὀμήρου 30

Τηλ. 76236/37 Τ.Κ. 1352 Τηλεγρ. "PANCYPRIAN"

Ἵποκαταστήματα :-

- ΛΕΜΕΣΟΣ : Ἀκίνητον Σπ. Παυλίδη, ὁδ. Ἀγίου Ἀνδρέου,
Τηλ. 4000.
- ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ : Γωνία Σταδίου καὶ Ἐλευθερίας (πρῶην
Λύκειον) Τηλ. 3292.
- ΛΑΡΝΑΞ : Ἐρμού 39β, Τηλ. 3148.
- ΜΟΡΦΟΥ : Μακαρίου Β' 13, Τηλ. 8543.
- ΠΑΦΟΣ : Λεωφ. Ἀθηνῶν, Τηλ. 2580.

ΑΣΦΑΛΕΙΑΙ :

- ★ Ζωῆς,
- ★ Πυρός,
- ★ Θαλάσσης,
- ★ Ἑργατικῶν & Προσωπικῶν Ἀτυχημάτων
- ★ Αὐτοκινήτων,
- ★ Κλοπῆς,
- ★ Ἀστικῆς Εὐθύνης,
- ★ Θραύσεως Κρυστάλλων κλπ.

ΕΛΛΑΡΙΑΝ, ΤΡΑΠΕΖΑΣΦΑΛΕΙΑΙ

**Έπιπρόσθετα
συστατικά όκτανίων
στην SUPERSHELL διά
περισσότεραν δύναμιν
**ZOOM ZOOM
POWER!****

ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΗ SUPERSHELL: Το νέο
ιδεώδες μίγμα προσθέτων, με τα καλύτερα
συστατικά όκτανίων. Το μίγμα που
σας δίδει καταπληκτική δύναμη.

